

Зміст

Передмова

Модуль № 1. Вступ в макроекономіку

ТЕМА 1. Предмет, метод і функції макроекономіки 4

ТЕМА 2. Макроекономічні показники в системі національних рахунків і методи їх вимірювання 36

ТЕМА 3. Модель сукупного попиту і сукупної пропозиції 53

ТЕМА 4. Споживання, заощадження, інвестування та фактори їх динаміки. Держава, як суб'єкт макроекономічного регулювання 62

Модуль № 2. Макроекономічна нестабільність та макроекономічне регулювання

ТЕМА 5. Класична модель макроекономічної рівноваги 73

ТЕМА 6. Рівновага національного ринку у моделі IS – LM 76

ТЕМА 7. Фіскальна політика держави. Бюджетно - податкова політика держави і її механізм 84

ТЕМА 8. Монетарна політика держави. Кредитно-грошова політика і її механізм 96

ТЕМА 9. Циклічні коливання та економічне зростання 109

ТЕМА 10. Інфляція та антиінфляційна політика 128

ТЕМА 11. Безробіття та політика зайнятості і соціального захисту населення 137

ТЕМА 12. Макроекономічна політика у відкритій економіці 152

Передмова

Дисципліна «**Сучасні проблеми макроекономіки**» належить до циклу професійно-орієнтованої підготовки магістрів за спеціальністю 051 «Економіка», спеціалізація «Економіка довкілля та природних ресурсів».

Метою вивчення дисципліни «**Сучасні проблеми макроекономіки**» є формування здібностей самостійно мислити, приймати управлінські рішення, виконувати комплексні економічні розрахунки для ефективного здійснення господарської діяльності на рівні країни.

В структурно-логічній схемі освітньо-професійної програми підготовки магістрів зі спеціальності 051 «Економіка», спеціалізація «Економіка довкілля та природних ресурсів» вивчення дисципліни «**Сучасні проблеми макроекономіки**» базується на знаннях, отриманих з курсу «Економічна теорія», «Мікроекономіка», а передує засвоєнню дисциплін «Економічні основи ресурсозбереження», «Бізнес-планування інноваційних проектів» та ін.

Методичним забезпеченням курсу є лекції з дисципліни «**Сучасні проблеми макроекономіки**», підручники та навчальні посібники, монографії, статті у фахових виданнях, Інтернет-ресурси, нормативно-законодавчі акти, що регулюють відносини в сфері господарської діяльності.

Базові складові дисципліни:

- вивчення системи взаємопов'язаних (взаємообумовлених та взаємозалежних) процесів споживання, заощадження, інвестування;
- дослідження макроекономічної моделей держави, які забезпечують економічну рівновагу;
- дослідження принципів, методів і показників, які забезпечують адекватну оцінку фіскальної політики держави;
- вивчення сутності кейнсіанської монетаристської грошової політики;
- вивчення моделей і типів економічного зростання (неокласична модель, некейнсіанська модель мультиплікатора – акселератора, модель Р.Солоу) ;
- вивчення сутності інфляційної політики, видів і наслідків інфляції у сучасних умовах;
- вивчення сутності, видів і наслідків безробіття (Закон Оукена)
- вивчення особливостей: макроекономічної політики у відкритій економіці, впливу зовнішньої торгівлі на ВВП.

У результаті вивчення дисципліни студент здобуває такі знання та вміння:

знання:

- методів макроекономічного аналізу;
- основних макроекономічних показників (ВВП, ДВ, ВВП, ЧНП, НД, ЧЕД) ;
- моделей сукупного попиту (AD) та сукупної пропозиції (AS);
- сучасних підходів до теорії споживання, заощадження, інвестицій;

- класичної моделі макроекономічної рівноваги;
- структури державного бюджету та бюджетних обмежень;
- сутності поняття та типів грошових систем;
- форм і типів інфляції;
- взаємозв'язку інфляції та безробіття за класичною (кейнсіанською) теоріями (на підґрунті формування кривої Філіпса);
- структури платіжного балансу;
- інструментів зовнішньоторговельної політики.

вміння:

- розраховувати основні макроекономічні показники (ВВП, ДВ, ВНП, ЧНП, НД, ЧЕД)
- розраховувати мультиплікатор Кейнса ;
- розраховувати мультиплікатори фіскальної політики;
- визначати циклічні коливання, моделі й типи економічного зростання;
- аналізувати структуру державного бюджету і бюджетні обмеження;
- визначати темпи інфляції та особливості інфляційної політики в державі;
- визначити взаємозв'язок інфляції й безробіття за класичною і кейнсіанською теоріями:
- визначати валютний курс, зв'язок валютного курсу з платіжним балансом;
- визначати особливості розрахування ВВП у відкритій економіці.

компетенції:

- здатність визначати пріоритети, бюджетні обмеження і можливості макроекономічної політики держави;
- здійснювати аналіз макроекономічних моделей;
- досліджувати особливості кейнсіанської монетаристської грошової політики;
- типи грошових систем; форм інфляції, видів безробіття; напрямків зовнішньоторговельної політики.

ТЕМА 1. Предмет, метод і функції макроекономіки.

Модуль № 1. Вступ в макроекономіку

1. Об'єкт і предмет макроекономіки. Історичний екскурс.
2. Функції макроекономіки. Методи макроекономічного аналізу. Макроекономічні моделі.
3. Макроекономічні агенти. Макроекономічні ринки.
4. Модель кругообігу доходів і продуктів в економіці. Модель кругових потоків.

1. Об'єкт і предмет макроекономіки. Історичний екскурс.

Макроекономіка - це наука, що вивчає економіку як єдине ціле, а також найважливіші її сектори і ринки. Термін «макро» (великий) вказує, що предметом дослідження даної науки є великомасштабні економічні проблеми.

Макроекономіка є частиною економічної теорії, що вивчає економічні відносини, категорії, закони і закономірності, які проявляються в національній економіці і на міждержавному рівні.

Економічна система - це певний спосіб організації національної економіки.

Національна економіка в одній країні істотно відрізняється від національної економіки в іншій країні, в залежності від виробничих відносин, що склалися між різними економічними суб'єктами.

В основі розбіжностей економічних систем лежить:

1. Механізм узгодження діяльності суб'єктів господарської діяльності.
2. Механізм реалізації власності на фактори виробництва і вироблені блага.
3. Механізм розподілу і перерозподілу створеного національного продукту.

Об'єктом макроекономіки є економічна система на рівні національного господарства.

Суб'єктом макроекономіки є будь-яка окрема самостійно діюча в економіці одиниця.

Відносини між суб'єктами, зв'язки між ними завжди впорядковані, організовані, скоординовані тим чи іншим чином. У національній економіці економічними суб'єктами є домогосподарства, фірми та держава. В даний час відомі два основних способи координації відносин економічних суб'єктів: ринковий і централізований.

Виділяють **ринкову економіку вільної конкуренції** - характеризується пануванням приватної власності, відсутністю втручання з боку держави в діяльність суб'єктів господарювання.

Командна економіка - всі рішення, що стосуються виробництва і розподілу продукту, приймаються центром, переважає державна форма власності і централізоване планування.

Змішана економіка - заснована на поєднанні різних форм господарювання та видів власності.

Традиційна економіка - характерна для відсталих в економічному відношенні країн, ґрунтується на звичаях і традиціях.

Найбільш ефективною є змішана економічна система. Однак і серед змішаної економіки в світі не існує єдиної моделі. Виходячи з історичних особливостей розвитку кожної країни, ролі та вибору пріоритетів суспільного розвитку виділяють такі моделі змішаної економіки:

1. *Консервативна модель* - передбачає всебічну підтримку і стимулювання підприємництва, досягнення індивідуального успіху, збагачення найбільш активної частини населення. Групам населення з низькими доходами держава забезпечує прийнятний рівень життя за рахунок пільг і допомоги.

2. *Ліберальна модель* - характеризується значним втручанням держави в господарське життя, розвиток економіки підпорядковане загальним національним інтересам, досягається раціональним взаємодіям приватного і державного секторів економіки.

3. *Соціальна модель* - це своєрідне об'єднання ринкової економіки і соціалістичної ідеології, поєднання планування і ринку, індивідуальних і колективних форм власності.

Предметом макроекономіки є функціонування механізмів економічної системи.

Як самостійна наукова дисципліна макроекономіка стала формуватися з початку 30-х років ХХ століття, в той час як формування мікроекономіки відноситься до останньої третини 19 століття. На відміну від мікроекономіки, яка аналізує поведінку окремих елементів і структур, таких як фірми, банки, галузі виробництва, макроекономіка розглядає поведінку не конкретних господарських одиниць, а їх сукупність. Макроекономіка має справу з властивостями економічної системи як єдиного цілого, вивчає фактори і результати розвитку економіки країни в цілому.

Так само як і мікроекономіка, макроекономіка ґрунтується на двох фундаментальних фактах. *По-перше*, матеріальні потреби людей обмежені. *По-друге*, економічні ресурси, тобто кошти для виробництва товарів і послуг знаходяться в обмеженому обсязі. Обмеженість ресурсів означає незбалансованість між необмеженими потребами і відносно обмеженими засобами, які забезпечують задоволення цих потреб. Жодне суспільство не має достатньо ресурсів для виробництва такого обсягу товарів і послуг, який бажають громадяни. Тому обмеженість ресурсів породжує вибір. Якщо ми не можемо мати все, що хочемо, доводиться вибрати те, що найбільш необхідно. Отже, як окрема людина, так і суспільство в цілому повинні постійно здійснювати вибір щодо того, як використовувати доступні для них обмежені ресурси.

Макроекономіка є розділ економічної теорії. У перекладі з грецької слово «макро» означає «великий» (відповідно «мікро» - «маленький»), а слово «економіка» - «ведення господарства». Таким чином, **макроекономіка** - це наука, яка вивчає поведінку економіки в цілому або її великих сукупностей

(агрегатів), при цьому економіка розглядається як складна велика єдина ієрархічно організована система, як сукупність економічних процесів і явищ та їх показників.

Вперше термін «макроекономіка» вжив у своїй статті в 1933 році відомий норвезький учений економіст-математик, один з основоположників економетрики, лауреат Нобелівської премії Рагнар Фріш (Ragnar Frisch). Однак змістовно сучасна макроекономічна теорія бере свій початок від фундаментальної праці видатного англійського економіста, представника Кембриджської школи, лорда Джона Мейнарда Кейнса (John Maynard Keynes). У 1936 році вийшла його книга «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей», в якій Кейнс заклав основи макроекономічного аналізу. Значення роботи Кейнса було таке велике, що в економічній літературі виник термін «Кейнсіанська революція» і з'явилася *кейнсіанська макроекономічна модель* або кейнсіанський підхід на противагу традиційному єдино існував до того часу до класичного підходу до вивчення економічних явищ, тобто мікроекономічному аналізу (*класична модель*).

Центральна ідея Кейнса полягає в тому, що ринкові економіки не завжди здатні до саморегулювання, як це вважали класики, оскільки може мати місце певна негнучкість цін. В цьому випадку, економіка не може самостійно вийти з депресії за рахунок механізму цін, а потрібне втручання держави у вигляді стимулювання сукупного попиту. Поява кейнсіанського підходу згодом назвали «кейнсіанською революцією» в економіці. Слід також відзначити ще одну обставину, що сприяло становленню макроекономіки. Це поява регулярної статистики за національними рахунками. Наявність даних дозволила спостерігати і описувати динаміку і взаємозв'язок макроекономічних явищ, що є першим необхідним кроком для розвитку макроекономічної науки. В процесі розвитку в макроекономіці склалися дві основні школи. *Класична школа* вважала, що вільні ринки самі приведуть економіку до рівноваги на ринку праці

(тобто, до повної зайнятості) і ефективного розподілу ресурсів і, відповідно, немає необхідності в державному втручанні.

Кейнсіанська школа виходила з наявності певної негнучкості цін і, отже, неспроможності ринкового механізму з точки зору досягнення макроекономічної рівноваги, зокрема це стосувалося наявності нерівноваги на ринку праці, по крайньому випадку, в короткостроковій перспективі. В результаті подібна неспроможність ринкового механізму потребує втручання держави, що приймає форму стабілізаційної політики.

Слід зазначити, що кейнсіанська модель досить адекватно описувала економіку і широко використовувалася до 70-х років двадцятого століття. У 70-х роках виникла нова проблема: поєднання стагнації з високою інфляцією. Багато хто бачив причину подібної ситуації в активному втручанні уряду в економіку.

Відбулася так звана кейнсіанська контрреволюція. Відповідно з'явився перегляд класичної парадигми. З'явилися неокласичні теорії: економічна теорія повернулася до ідеї про саморегулюючі ринки, але при дещо інших інституційних передумовах. Ключову роль в економічних моделях стало відігравати питання асиметричності інформації і концепції очікувань економічних агентів.

Відповідно з'явився перегляд класичної парадигми і поява доктрини монетаризму на чолі з її засновником Мілтоном Фрідманом. Вони повернулися до ідеї про саморегулюючі ринки і висунули на центральне місце пропозицію грошей. Стабільна пропозиція грошей, а не безперервна його зміна для проведення активістської кейнсіанської політики, є запорукою стабільної макроекономічної ситуації згідно монетаристам. Монетаризм породив нову хвилю економічних теорій, які ґрунтувалися на саморегуляції ринків і сформували неокласичну макроекономіку.

Паралельно розвивався і альтернативний некейнсіанський напрям, але тепер на основі відповідних мікроекономічних поведінкових моделях, що

розглядають негнучкість цін в короткостроковому періоді, як відповідь раціональних економічних агентів на деякі зовнішні умови.

2. Функції макроекономіки. Методи макроекономічного аналізу. Макроекономічні моделі.

Функції макроекономіки:

- 1.** Пізнавальна - пояснює закономірності розвитку національної економіки, причинно-наслідкові зв'язки в економіці, явища економічного життя суспільства, дає розуміння загальних цілей і завдань економічного розвитку.
- 2.** Прикладна - макроекономіка може дати практичні поради і рекомендації для проведення ефективної економічної політики.
- 3.** Методологічна - інші науки можуть використовувати для своїх цілей макроекономічні результати вивчення функціонування національної економіки.

Макроекономіка, вирішуючи проблеми національної економіки, переслідує конкретні, найбільш важливі **цілі**:

- 1.** Зростання національного виробництва, забезпечення населення товарами і послугами.
- 2.** Зниження безробіття, підвищення рівня зайнятості.
- 3.** Забезпечення стабільного рівня цін і мінімальної інфляції.
- 4.** Забезпечення активного платіжного балансу.

Поряд зі стандартними методами наукового дослідження, які є універсальними для багатьох наук і більш специфічними методами пізнання економічних явищ і процесів, макроекономіка активно використовує і власні прийоми, продиктовані особливостями підходу.

Методи макроекономіки - це сукупність засобів, прийомів вивчення предмета даної науки, тобто конкретний набір інструментів.

Метод - це сукупність прийомів, способів, принципів, за допомогою яких визначаються шляхи досягнення цілей дослідження. Їх можна поділити на загальнонаукові та специфічні методи дослідження.

Загальнонаукові методи дослідження включають *метод наукової абстракції, аналіз; синтез; індукцію; дедукцію; єдність історичного і логічного; системно-функціональний аналіз та ін.*

Базовими методами макроекономічного аналізу є:

- абстрагування; системний метод; діалектичний метод; використання як вербальних, так і математичних моделей; агрегування об'єктів дослідження.

1. *Метод наукової абстракції* полягає в перенесенні об'єкта дослідження з конкретних, реальних явищ або процесів, що залежать зазвичай від часу, місця і випадкових подій, на модельний рівень. *Метод наукової абстракції* проявляється в створенні економічних теорій окремих економічних процесів, з використанням економічних законів, категорій і принципів функціонування національної економіки. Він поєднує в собі два основних прийоми - індукцію і дедукцію. **Індукція** - це побудова теорії виходячи з фактів. **Дедукція** - це отримання певних фактів виходячи з теорії.

2. *Системний метод* - визначає взаємозв'язок і взаємоположення окремих складових національної економіки, а також її структуру.

3. *Діалектичний метод* - означає єдність кількісного і якісного аналізу, розвиток явищ і процесів, подолання протиріч. Є загальним методом пізнання економічного життя суспільства. Будь-яке явище розглядається з різних сторін, з виділенням причини і наслідка, кореляційної залежності.

Основними специфічними методами дослідження в макроекономіці є агрегування і моделювання.

Моделювання - це опис економічних процесів або явищ на формалізованій мові за допомогою математичних символів і алгоритмів з метою виявлення функціональних залежностей між ними.

Воно дозволяє отримати досить повне уявлення про характер що відбувається в економіці процесів, визначити тенденції їх розвитку.

У макроекономіці використовується безліч економіко-математичних моделей, які можна класифікувати наступним чином:

- абстрактно-теоретичні та конкретно-економічні;
- короткострокові (ціни на деякі товари та послуги не є гнучкими і не пристосовуються до змін попиту) і довгострокові (ціни гнучкі і реагують на зміну попиту і пропозиції);
- лінійні і нелінійні (характер взаємозв'язків елементів);
- закриті (представлена тільки національна економіка) і відкриті (враховують вплив сектора «інший світ» на національну економіку);
- рівноважні і нерівноважні;
- статичні (всі економічні показники прив'язуються до певного моменту часу) і динамічні (розглядається тимчасовий взаємозв'язок економічних показників).

У макроекономіці широко використовуються *економічні моделі* - це спрощений опис різних економічних процесів, що відбуваються в економічному житті суспільства.

Для побудови макроекономічної моделі необхідно використовувати ряд найбільш істотних факторів, придатних для макроаналізу конкретної економічної проблеми на певний період часу.

Моделі можуть бути графічні, табличні і економіко-математичні. Однак, головне в них - здатність відображати реальну економічну дійсність.

При побудові моделі використовуються екзогенні (зовнішні) і ендогенні (внутрішні) змінні.

Екзогенні змінні - це вихідні дані, отримані до побудови моделі.

Ендогенні змінні - це дані, отримані всередині моделі в ході вирішення певної задачі.

Розрізняють позитивну і нормативну макроекономіку. *Позитивна макроекономіка* - аналізує реальне функціонування економічної системи. *Нормативна макроекономіка* - визначає, які фактори бажані, а які негативні, тобто носить рекомендаційний характер.

Агрегування - укрупнення економічних показників за допомогою їх об'єднання в єдиний загальний показник (створення агрегатів, сукупних величин).

Агреговані величини характеризують розвиток економіки як єдиного цілого: валовий продукт (а не випуск окремої фірми), загальний рівень цін (а не ціни на конкретні товари), ринкова процентна ставка (а не окремі види відсотка), рівень інфляції, рівень зайнятості, рівень безробіття і т.д.

Макроекономічна агрегування поширюється, перш за все, на суб'єкти економіки, які групуються в *чотири сектори економіки*:

- 1) Сектор домашніх господарств;
- 2) Підприємницький сектор;
- 3) Державний сектор;
- 4) Сектор «інший світ»(іноземний сектор).

Сектор домашніх господарств - сукупність приватних господарських осередків всередині країни, діяльність яких спрямована на задоволення власних потреб.

Домашні господарства є власниками факторів виробництва. За рахунок їх продажу або надання в оренду домашні господарства отримують свій дохід, який розподіляють між поточним споживанням і заощадженням.

Підприємницький сектор являє собою сукупність усіх фірм, зареєстрованих всередині країни. *Фірма* - це організація, створена для виробництва і реалізації товарів і послуг. Економічна активність підприємницького сектора зводиться до попиту на фактори виробництва, пропозицією благ та інвестування.

Під **державним сектором** мається на увазі діяльність державних організацій. Економічна активність держави як макроекономічного суб'єкта проявляється у виробництві суспільних благ, реалізації соціальних програм, перерозподілі національного доходу країни, регулювання

зовнішньоекономічної діяльності і ін. Виконуючи свої функції, держава орієнтується, перш за все, на задоволення інтересів суспільства в цілому.

Сектор «інший світ» (закордон) - це економічні суб'єкти, які мають постійне місцезнаходження за межами даної країни, а також іноземні державні інститути. Вплив «решти світу» на національну економіку здійснюється через взаємний обмін товарами, послугами, капіталом і національними валютами.

Макроекономічне агрегування поширюється і на ринки. Безліч ринків на макро рівні включає такі *типи*:

- ринок товарів і послуг (ринок благ);
- фінансовий ринок;
- ринок факторів виробництва.

Всі безліч ринків окремих благ, що є предметом вивчення мікроекономічного аналізу, в макроекономіці об'єднуються в єдиний ринок благ, на якому купується і продається тільки один вид благ, що використовується і як предмет споживання, і як засоби виробництва (реальний капітал).

Внаслідок згортання всієї безлічі реальних благ в одне абстрактне благо зникає мікроекономічне поняття ціни блага як пропорції обміну одного товару на інший. Предметом вивчення стають абсолютний рівень цін і його зміна.

Ринки факторів виробництва в макроекономічних моделях представлені ринком праці і ринком капіталу. На першому продається і купується один вид праці; на другому підприємці купують засоби для розширення виробництва (відшкодування зношеного капіталу відбувається за рахунок амортизації). Додатковий капітал, необхідний для розширення виробництва, створюється в результаті заощаджень економічних суб'єктів. Оскільки вони утворюються шляхом купівлі цінних паперів (облігацій, акцій), відкриття ощадних рахунків в банках, то ринок капіталу називають також *ринком цінних паперів*.

Роль грошей в сучасній економіці досліджують за допомогою специфічного макроекономічного інструменту - ринку грошей, на якому в

результаті взаємодії попиту і пропозиції формується ціна грошей - *ставка відсотка*.

Ринок благ і ринок праці разом утворюють реальний сектор економіки, а ринок грошей і ринок цінних паперів - її монетарний сектор.

Очевидними витратами макроекономічного агрегування є часткова втрата інформації і підвищений рівень абстракції економічних досліджень. Однак високий рівень абстракції - усвідомлений прийом макроекономічних досліджень, відповідний їх цілям. Так, мікроекономічне спостереження за домашнім господарством має на меті з'ясувати, чому попит одного індивіда відрізняється від попиту іншого; в результаті виявляється, що на це впливає велика кількість чинників: дохід, індивідуальні переваги, вік, сімейний стан і соціальне положення, місце проживання та ін.

При вивченні сектора домашніх господарств в макроекономіці головна мета - це пояснити коливання обсягу споживчого попиту в часі; в цьому випадку всі перераховані чинники, крім доходу, взаємно нейтралізуються в ході агрегування. Щоб агреговані категорії не втратили економічного сенсу і наукової цінності, необхідно дотримуватися певних правил, які розробляються в системі національного рахівництва.

3.Макроекономічні агенти. Макроекономічні ринки.

Ми вище вже говорили, що всі суб'єкти економічних відносин, тобто всі ті, хто бере участь в процесах виробництва, розподілу, споживання і накопичення благ, об'єднуються в чотири групи (сектора): домашні господарства, фірми, держава і зовнішній світ.

Головними критеріями відбору є функції агента і джерела фінансування, що визначають його економічну поведінку. *До сектору домашніх господарств* належать особи або групи осіб, які мають власне джерело доходу, що розпоряджаються цим доходом в загальних інтересах і, як правило, живуть разом. Це можуть бути як сім'ї, що складаються з кількох людей, так і індивіди.

Домашні господарства отримують дохід перш за все, в якості власників економічних ресурсів (факторів виробництва). Нагадаємо, що економічними ресурсами є такі економічні (тобто обмежені) блага, які необхідні для виробництва всіх інших товарів і послуг. Стандартний набір того, що потрібно для виробництва, включає природні ресурси (землю, корисні копалини), фізичний капітал (будівлі, обладнання), робочу силу (працю найманих працівників) і підприємницький талант (вміння організувати виробництво і готовність брати на себе ризик за фінансовий результат). У виробництві різних благ кожен вид ресурсу має більше чи менше значення в порівнянні з іншими.

Зазвичай в сучасній промислово розвиненій економіці з великим товарним виробництвом і розвиненою сферою послуг головними факторами є капітал і робоча сила.

Доходи від виробництва домогосподарства отримують у вигляді ренти, відсотка, заробітної плати і прибутку.

У деяких ситуаціях володіння ресурсами відбувається опосередковано, через придбання пайових цінних паперів фірм, наприклад акцій; доходи акціонери отримують з прибутку у вигляді дивідендів. Крім того, домогосподарства можуть фінансувати придбання ресурсів бізнесом, отримуючи доходи від кредитування у вигляді відсотків.

Як джерело доходів домогосподарств всередині країни, крім вітчизняного виробництва, виступає, звичайно, і держава. З одного боку, купуючи державні облігації, домогосподарства беруть участь у фінансуванні дефіциту державного бюджету (нестачі коштів внаслідок перевищення витрат над доходами) і отримують за ними відсотки. З іншого боку, держава виконує функцію соціального страхування і забезпечення громадян, виплачуючи різного роду допомоги та пенсії (по старості, інвалідності, безробіття і т.д.). Такі односторонні платежі, при яких не відбувається взаємного обміну благами, називаються **трансферними платежами**, або просто **трансфертами**.

Доходи домашнім господарствам можуть надходити з-за кордону: від участі належних їм ресурсів у виробництві на території інших країн або у вигляді трансфертів.

Частина отриманих доходів після сплати прибуткового податку і обов'язкових неподаткових платежів домогосподарства використовують на покупку товарів і послуг. Інша, невитрачена частина доходу становить заощадження домогосподарств. В ідеальній економіці раціональний індивід не зберігає заощадження вдома, «в панчосі», оскільки в цьому випадку виникають альтернативні витрати у вигляді упущеної вигоди. Він вкладає заощадження у фінансові активи, що приносять дохід, відкриваючи таким чином доступ до цих грошей фірмам і державі.

Отже, *головними функціями сектора домогосподарств*, що визначають його роль в економіці, є:

- надання наявних в їх розпорядженні ресурсів фірмам для використання у виробництві товарів і послуг;
- пред'явлення попиту на товари і послуги та витрачання значної частини отриманих доходів на споживання;
- накопичення заощаджень, які використовуються для фінансування бізнесу і кредитування держави.

Сектор фірм (підприємств) являє собою сукупність економічних агентів, які здійснюють виробництво товарів і послуг, що продаються на ринку, і отримують, таким чином, основний дохід у вигляді виручки від їх реалізації.

У виробничу діяльність цього сектора включається не тільки власне процес переробки сировини і створення нового продукту, але і надання комерційних послуг (в тому числі фінансових), діяльність дистриб'юторів, імпортерів - фірм, які перепродують товари, не змінюючи зазвичай їх якості.

Для того щоб зробити товари або послуги, компанії залучають ресурси домогосподарств, при цьому власниками всіх ресурсів, крім державних, залишаються люди (навіть самі фірми теж належать їх власникам). За

користування ресурсами фірми виплачують домогосподарствам заробітну плату, ренту, відсоток, підприємці отримують дохід у вигляді прибутку. Саме сфера виробництва є головним джерелом доходів населення, трансфертні платежі від держави - не більше ніж результат перерозподілу доходів, зароблених у виробництві. Деякі придбані фірмами ресурси (наприклад, верстати, машини, устаткування, об'єкти нерухомості) використовуються у виробництві протягом кількох років, беручи участь у створенні доходу не тільки в рік їх придбання, але і в подальшому. Вкладення фірм в виробництво з метою отримання доходу в майбутньому називаються **інвестиціями фірм**.

З інвестицій починається будь-який виробничий процес. Необхідні вони і для підтримки обсягу випуску, оскільки будівлі і особливо обладнання зношуються при експлуатації і поступово вибувають, скорочуючи таким чином запас капіталу в економіці. Коли величина вироблених інвестиційних витрат перевищує витрати, що компенсують знос, запас капіталу зростає, а з ним збільшуються і виробничі можливості країни (за інших рівних умов).

Для вкладень у виробництво, які окупаються протягом декількох років, фірми мають потребу в грошах. При нестачі власних коштів для інвестування їм доводиться звертатися до послуг кредиторів або збільшувати число власників, випускаючи акції.

Таким чином, *головними функціями сектора фірм, або бізнесу, є:*

- виробництво товарів і послуг і задоволення потреб економічних агентів в благах;
- залучення у виробництво наявних в економіці ресурсів і виплата доходів їх власникам;
- інвестування у виробничий сектор, що сприяє зростанню виробництва і доходів у майбутньому.

Разом з домогосподарствами фірми складають *приватний сектор економіки*.

Функціонування сучасної економічної системи неможливо без *державного сектора*, під яким в макроекономіці розуміють сукупність організацій і установ, що фінансуються з бюджетів різних рівнів для надання неринкових послуг (таких як забезпечення національної безпеки, правопорядку, охорону здоров'я, освіту та ін.), перерозподілу доходів в суспільстві і проведення економічної політики.

Навіть якщо припустити, що держава жодним чином не втручається безпосередньо в економічну сферу, а лише створює законодавчу основу діяльності бізнесу і домашніх господарств, гарантує права власності і контролює дотримання всіма учасниками встановлених «правил гри», значення його величезне. Інакше нормальне функціонування і розвиток ринку було б неможливо.

Але, зрозуміло, вплив держави навіть в максимально вільної, ринкової системи не вичерпується тільки правовою діяльністю. Одна з його найбільш важливих економічних функцій полягає в забезпеченні економіки легітимним, загально визнаним засобом обміну і платежу, тобто грошима.

Потрібно визнати, що ринок і без держави створив би якісь платіжний засіб, використання якого при обміні одних благ на інші істотно спростило і прискорило б укладання угод.

Прикладів таких грошей, що з'явилися без участі держави, в історії людства було безліч: золото і срібло, худобу і хутро, сіль і сигарети, черепашки і зуби тварин, боргові розписки (векселі) приватних фірм і багато іншого. В якості грошей використовувався або товар, не менше цінний, ніж блага, які їм оплачували, або щось символічне, саме по собі не має цінності або має відносно невелику цінність, але визнається учасниками угоди. Однак ні товарні, ні символічні недержавні гроші не задовольняють потреби сучасної економіки. При використанні товарних грошей кількість платіжних засобів в країні обмежується наявним запасом цього товару. До того ж деяка його частина зазвичай використовується і за своїм прямим призначенням. Відсутність

можливості збільшення пропозиції грошей відповідно до зростання обсягів виробництва і торгівлі рано чи пізно стає фактором, що стримує економічне зростання. Використання декількох товарів в якості грошей, з одного боку, вирішує проблему достатності платіжних засобів лише тимчасово, з іншого боку, ускладнює процес обміну, знижує «прозорість» ринків і їх ефективність.

У разі символічних грошей обмін можливий тільки тоді, коли продавець реальних благ впевнений в здатності цих «символів» і надалі обмінюватися на товари і послуги. Без гарантій держави в сучасній економіці функції платіжних засобів могли б виконувати цінні папери конкретних фірм, банків або навіть приватних осіб.

Правда, платоспроможність таких грошей залежала б від процвітання емітента і впала б до нуля при його банкрутстві.

Така система грошового обігу була б досить ризикована для населення і, ймовірно, не дуже зручна.

Держава, беручи на себе зобов'язання з випуску грошей і гарантуючи їх здатність обмінюватися на реальні блага, вирішує проблеми, з якими менш ефективно справляється ринок. Крім того, регулюючи кількість грошей в обігу, воно може змінювати його таким чином, щоб забезпечувати зростаючі потреби економіки: недолік платіжних засобів перестає бути проблемою, що перешкоджає економічному зростанню.

Не менш значущі функції держави випливають із нездатності ринкової системи забезпечити в деяких ситуаціях ефективне використання ресурсів. Навіть самий розвинений ринок вирішує далеко не всі проблеми, що стоять перед суспільством. «Провали» ринку на мікроекономічному рівні пов'язані з недосконалістю конкуренції і посиленням монопольних тенденцій на шкоду споживачам, недостатнім виробництвом суспільних благ в силу їх властивості «невиключеності», неефективністю використання ресурсів при наявності «зовнішніх ефектів», неповнотою і асиметричністю інформації на ринках.

Якщо не у всіх, то в більшості випадків держава може усувати або мінімізувати негативні наслідки недосконалості ринкового механізму, приймаючи на себе частину функцій (наприклад, надаючи послуги населенню в області охорони здоров'я, освіти, підтримки правопорядку, регулювання діяльності природних монополій) або створюючи відповідні умови для бізнесу.

На рівні всієї економіки ринковий механізм також не ідеальний. Безробіття, інфляція, періодичні спади економічної активності, кризи, значний ступінь нерівності доходів і соціальна напруженість - типові риси ринкової системи. Навіть в найбільш благополучних країнах люди втрачають роботу і заощадження через фінансову кризу і іноді песимістично дивляться в майбутнє. Але сьогодні гострота і можливі наслідки цих проблем непорівнянні з тим, що було у відносно недавній історії.

Держава постійно контролює стан економіки, стежить за динамікою основних макроекономічних показників і коригує політику таким чином, щоб запобігти погіршенню економічної ситуації або, принаймні, зменшити негативні наслідки.

Заходи, спрямовані на досягнення повної зайнятості ресурсів, зниження інфляції до прийняттого рівня, який не створює проблем домашнім господарствам і бізнесу, і забезпечення умов для сталого зростання економіки, складають основу стабілізаційної політики. Для проведення такої політики в арсеналі держави існують методи бюджетно-податкового, кредитно-грошового і валютного регулювання.

Діяльність держави неможлива без податкових надходжень. Податками оподатковуються, перш за все, доходи і власність приватного сектора (прямі податки), а також деякі види його діяльності, включаючи купівлю товарів і послуг (непрямі податки).

Однак значення податкової системи визначається не тільки фінансуванням держави. Стягуючи податки з наявних доходів громадян і виплачуючи пенсії та допомоги людям, які потребують соціального захисту,

держава виконує функцію перерозподілу первинних доходів і зниження ступеня нерівності в суспільстві.

Оподаткування бізнесу, в свою чергу, при наявності різних податкових ставок і податкових пільг призводить до перерозподілу неспецифічних виробничих і фінансових ресурсів між галузями, змінюючи структуру економіки. Наприклад, надаючи ряд пільг малому бізнесу, держава сприяє розвитку дрібного приватного виробництва. А оскільки в більшості випадків малий бізнес функціонує в сфері послуг, зазвичай більш трудомісткої, ніж випуск товарів, така політика одночасно успішно вирішує завдання скорочення безробіття. Зниження рівня оподаткування фірм, які активно інвестують в капітальні активи (будівництво, придбання обладнання), стимулює зростання виробничих можливостей країни.

Отже, *роль державного сектора* в економічній системі визначається такими його функціями, як:

- створення законодавчих основ функціонування економіки і контроль за їх дотриманням усіма економічними агентами; гарантії прав власності;
- забезпечення економіки національною валютою і регулювання кредитно-грошового обігу;
- подолання «провалів ринку» і виробництво неринкових послуг (забезпечення національної безпеки і правопорядку, охорону здоров'я, освіту та ін.);
- проведення стабілізаційної політики, спрямованої на підтримку сукупного випуску, зниження безробіття, інфляції та створення умов для стійкого економічного зростання;
- перерозподіл доходів і надання соціального захисту громадянам;
- перерозподіл ресурсів між різними секторами економіки за допомогою інструментів бюджетно-податкової та інших видів економічної політики. У сукупності домашні господарства, фірми і держава являють собою *національну економіку*.

Домогосподарства, фірми і державний сектор інших країн відносяться в макроекономіці до *«зовнішнього світу»*, або *іноземного сектору*. Однак такий поділ є досить умовним, оскільки фірми і фахівці можуть працювати на території інших країн як нетривалий час, так і роками. В цьому випадку зручніше використовувати поняття «резидент» і «нерезидент». *Резидентами* вважаються всі економічні агенти, незалежно від національності і громадянства, які проживають або займаються виробничою діяльністю на економічній території країни не менше року. До резидентів відносять також дипломатів, студентів і військовослужбовців країни за кордоном, незалежно від терміну їх перебування. У термінах «резидент» і «нерезидент» до *«зовнішнього світу»* відносяться *нерезиденти*.

Якщо іноземні економічні агенти допускаються на внутрішні ринки, а національні економічні агенти виходять на зовнішні ринки, економіка стає відкритою для потоків благ, ресурсів і фінансового капіталу.

Перш за все, розглянемо участь країни у світовій торгівлі товарами і послугами. Якщо вироблені на її території блага купуються і споживаються іноземним сектором, країна експортує вітчизняний продукт. Експорт може бути як видимим, в цьому випадку товарний потік перетинає кордон держав, так і невидимим, коли іноземний сектор користується послугами, виробленими на території країни-експортера. До таких послуг належать туризм, страхування, банківські операції та інші послуги, які не реєструються при перетині кордону.

Імпорт, навпаки, являє собою покупки національними економічними агентами благ іноземного виробництва. При видимому імпорті товари ввозяться на територію країни, при невидимому - відбувається споживання послуг, що надаються «зовнішнім світом» за кордоном.

Можливість вільного експорту-імпорту благ зазвичай призводить до посилення конкуренції всередині країни за рахунок іноземних замінників вітчизняних товарів і сприяє вирівнюванню цін. Політика введення імпорتنих

мит, квот на імпорт, що викликає подорожчання іноземних товарів на внутрішньому ринку і обмежує їх ввезення, називається **протекціонізмом**.

Крім обміну благами між країнами можливий рух самих ресурсів (наприклад, переміщення робочої сили) і фінансового капіталу. Коли громадяни нашої країни відкривають рахунки в швейцарських банках або купують нерухомість на італійській Рив'єрі, а компанії розміщують свої акції на Лондонській фондовій біржі або беруть кредити у французьких банкірів, відбувається рух фінансових потоків через кордон. Придбання реальних і фінансових активів за кордоном призводить до вивозу капіталу з країни, продаж вітчизняних активів зовнішнього світу супроводжується ввезенням капіталу в країну.

Зрозуміло, що разом з товарами, ресурсами і фінансовими активами через кордон переміщується і валюта різних країн. *Всі угоди резидентів із зовнішнім світом фіксуються в платіжному балансі країни. Надходження іноземної валюти враховується в балансі зі знаком «плюс», витрачання валюти - зі знаком «мінус». Різниця між цими величинами показує чистий приплив (або відтік) іноземної валюти, величина запасу цієї валюти у резидентів при цьому змінюється.*

Макроекономічні ринки.

У реальній економіці всі економічні агенти зустрічаються і взаємодіють один з одним на багатьох ринках найрізноманітніших товарів і послуг, ринку цінних паперів, валютному ринку та ін. За типом блага, що купується і пропонується до продажу на кожному ринку, їх можна об'єднати в чотири групи: товарний ринок, ринок ресурсів, фінансовий ринок і валютний ринок.

Товарний ринок відноситься до реального сектору економіки, на ньому купуються і продаються блага, які мають реальну (не умовну, як, наприклад, у цінних паперів) внутрішню цінність. Продукти харчування, одяг, побутова техніка, комп'ютери, юридичні, медичні та освітні послуги, виробниче обладнання та будівельні матеріали - все блага, які виробляються в країні,

обмінюються на товарному ринку. *Агрегований товарний ринок* має всі атрибути звичайного ринку. На ньому теж формуються попит і пропозиція, встановлюється рівновага. Однак оскільки це ринок, на якому продається і купується відразу все, що виробляється в країні, він *має безліч особливостей*.

По-перше, покупцями на цьому ринку виступають не тільки люди, але і фірми, і держава, і зовнішній світ, тобто всі сектори економіки. Пропонує товар до продажу виробничий сектор, тобто фірми, що функціонують на території країни.

По-друге, обсяги попиту та пропозиції на цьому ринку неможливо виміряти в натуральних показниках, оскільки тонни, кубометри, декалітри і інші одиниці рахунку благ на окремих ринках безглуздо складати один з одним. Єдиний спосіб зробити це коректно - перейти до грошових показників. У макроекономіці кількість всіх товарів і послуг - вироблених, проданих, пропонованих до продажу, експортованих і інших - вимірюється в грошах як ринкова вартість відповідного набору.

По-третьє, ціна на товарному ринку теж особлива. Перш за все треба сказати, що це не середнє арифметичне цін на конкретні блага, як може здатися на перший погляд. Більш того, цей показник вимірюється навіть не в грошових одиницях. Це індекс, величина якого показує загальний рівень цін в економіці в аналізованому періоді в порівнянні з періодом (базовим періодом), що береться за «точку відліку». Якщо, наприклад, індекс цін в поточному році дорівнює двом, це означає, що загальна ринкова вартість вироблених в країні товарів і послуг в два рази вища, ніж була б їх вартість в цінах базового року. *Коли загальний рівень цін в економіці зростає від періоду до періоду, це називається інфляцією.*

Сукупним (агрегованим) попитом на товарному ринку називається сумарна ринкова вартість благ, які всі економічні агенти хочуть і можуть придбати при кожному можливому рівні цін.

Сукупна (агрегована) пропозиція показує сумарну ринкову вартість благ, які фірми готові виробити і продати при кожному можливому рівні цін. При фактично існуючому рівні цін обсяг пропозиції на товарному ринку дорівнює ринковій вартості виробленого на території країни продукту. Так як в реальній економіці, відкритої для ввезення благ, на ринках продаються і іноземні товари і послуги, для визначення показників вітчизняного виробництва з сумарного обсягу продажів на внутрішньому ринку віднімається загальна вартість імпорту.

Якщо при сформованому рівні цін всі економічні агенти хочуть і можуть придбати таку кількість товарів і послуг, яка пропонується до продажу (тобто обсяг сукупного попиту дорівнює обсягу сукупної пропозиції), значить, на товарному ринку склалася ситуація рівноваги.

Зміни сукупного попиту або сукупної пропозиції виводять ринок з рівноважного стану. Якщо зростає платоспроможний попит, фірми розширюють виробництво, залучаючи більше ресурсів; домашні господарства отримують більший дохід, держава збирає більше податків. Всі три сектори національної економіки мають стимул і можливості купувати більше благ і в майбутньому. Недолік сукупних витрат на товарному ринку може привести до спаду виробництва, безробіття і зниження доходів. *Періодичні коливання сукупного обсягу виробництва, доходів, зайнятості та інших макроекономічних показників називаються **циклами ділової активності, або просто «діловими циклами».***

Якщо при цьому в середньому на досить тривалому інтервалі часу сукупне виробництво і доходи ростуть, значить, в країні йде **економічне зростання**.

На **ринку ресурсів** фірми залучають необхідні їм для виробництва благ ресурси, при цьому їх власниками залишаються домогосподарства, а до фірм переходить право тимчасового користування цими ресурсами в виробничому процесі. Іноді кажуть, що фірми купують на ринку факторів послуги ресурсів.

Хоча, як уже згадувалося, до економічних ресурсів належать робоча сила, фізичний капітал, земля з її багатствами і підприємницькі здібності людей, найбільшу увагу привертає саме ринок праці. Це пояснюється багатьма причинами. Перш за все тим, що на частку найманої праці припадає більша частина факторних доходів (в розвинених країнах ця частка становить близько двох третин), а значить, саме праця є для домашніх господарств основним джерелом засобів до існування.

До того ж для багатьох людей робота важлива як спосіб самореалізації, можливість спілкування з близькими за інтересами людьми. Втрата роботи часто сприймається як особиста трагедія, а коли це явище стає масовим, наприклад під час криз, або набуває хронічного характеру, воно створює проблеми для всього суспільства. Але саме ринок праці в більшій мірі, ніж всі інші факторні ринки, відрізняється неповним використанням ресурсів - безробіттям.

Оскільки лише частина населення є економічно активною, тобто здатна і хотіла б брати участь в суспільному виробництві, тільки вона і може бути економічним ресурсом, робочою силою. Відповідно, безробіття виникає, якщо не все економічно активне населення має роботу, деякі громадяни перебувають в пошуку або, як, наприклад, сезонні робітники, очікують виходу на роботу.

Очевидно, що в дійсності робоча сила неоднорідна: чи можна знайти двох абсолютно однакових працівників за професією, освітою, кваліфікацією та особистими якостями. Однак на відміну від мікроекономічного (галузевого) ринку в макроекономічних моделях ці відмінності не враховуються, хоча в цілому ці ринки мають багато спільних характеристик.

Як і на галузевому ринку праці, в макроекономіці попит на працю показує, яку кількість праці фірми хотіли б використовувати у виробничому процесі при будь-якій можливій ставці заробітної плати в даний момент при сформованих економічних умовах. Пропозиція праці визначається кількістю праці, які домашні господарства готові запропонувати фірмам при будь-якій можливій

ставці заробітної плати. Ринок прийде до рівноваги, якщо при існуючому рівні оплати праці фірми готові найняти всіх бажаючих працювати, тобто кількість робочих місць відповідає чисельності робочої сили.

На *ринку капіталу фірми* купують послуги капіталу, що належить домашнім господарствам. Зазвичай це відбувається, якщо підприємці використовують належні їм будівлі та обладнання або орендують його у інших власників. «Ціною» залучення власного капіталу є витрати втрачених можливостей, наприклад, у вигляді ставки банківського відсотка за вкладом. А «ціна» орендованого капіталу не може перевищувати ставки відсотка по кредитах, оскільки тоді фірмі було б вигідніше придбати капітальні блага на товарному ринку, використовуючи позикові кошти. Тому в багатьох макроекономічних моделях в якості «ціни» капіталу виступає ставка відсотка. Більш «просунуті» теорії враховують і ступінь зносу капіталу в процесі експлуатації. Кількість капітальних благ, як і всіх інших товарів, вимірюється в грошових одиницях.

Ринок землі зазвичай розглядається на мікроекономічному рівні. Оскільки пропозиція землі обмежена і мова може йти тільки про перехід прав власності на конкретні ділянки, для макроекономіки цей ринок не представляє інтересу.

Фінансовий ринок включає ринок грошей і ринок фінансових активів.

Обговорюючи економічні функції держави, вже згадувалося про гроші як про загально визнаному, пізнаваному засобі обміну і платежу. Додамо ще, що одним з найбільш важливих властивостей грошей є їх ліквідність, тобто здатність швидко і без додаткових витрат обмінюватися на інші активи. Фактично саме ця властивість і пояснює, чому люди хочуть мати гроші, адже самі по собі вони не представляють цінності, а зберігання їх не приносить доходу. Тільки гарантована можливість обміну деяких символічних знаків на реальні товари і послуги робить ці знаки грошима і забезпечує попит на них з боку економічних агентів. *Монопольним правом на випуск грошей (емісію)*

володіє центральний банк країни. Однак на загальну пропозицію платіжних засобів (грошову масу) впливає вся банківська система, тобто і комерційні банки.

Ціна грошей теж не абстрактне поняття, як це може здатися на перший погляд. Коли є можливість використовувати ці гроші з метою отримання доходу - покласти в банк під відсоток або придбати цінні папери, ціною володіння грошей є цей упущений дохід, який вони могли б принести власнику (в найпростішому випадку це відсоток по вкладах в комерційних банках). Для економічного агента, що потребує в грошах, ціна отримання грошей дорівнює відсотку від суми кредиту, який він повинен заплатити кредитору.

У реальній економіці існує багато ставок відсотка: з різних видів депозитів (вкладів) і кредитів. Макроекономічна теорія абстрагується від цього різноманіття. *В якості ціни грошей можна орієнтуватися, наприклад, на процентну ставку по операціях центрального банку (облікову ставку, або ставку рефінансування)*

Таким чином, *попит на гроші (тобто попит на ліквідність)* показує, якою кількістю грошей хочуть користуватися економічні агенти при кожній можливій ставці відсотка, а пропозиція - скільки грошей при кожній можливій ставці відсотка може бути в економіці. Недолік грошей призводить до зростання відсотка, тобто подорожчання грошей і кредитів, їх надлишок - до зниження і відсотки, і, відповідно, ціни грошей.

У порівнянні з грошима *фінансові активи* мають набагато меншу ліквідність. Головна їхня перевага належить до іншої сфери: вони приносять їх власнику дохід. Фактично вибір між володінням грошима і придбанням фінансових активів зводиться до вибору між ліквідністю і прибутковістю.

Найбільш поширеними фінансовими активами є ощадні і термінові рахунки в банках, цінні папери.

В макроекономічній теорії зазвичай розглядаються два види цінних паперів: ***звичайні акції (пайові цінні папери) і облігації (боргові цінні папери).***

Акції випускають фірми, щоб залучити кошти для інвестування у виробництво, не вдаючись до позик. Розмір власного капіталу фірми при цьому збільшується, а частка компанії, яка припадає на одну акцію, зменшується. Власник звичайної акції має право на частину прибутку, що залишилася в розпорядженні фірми після сплати податків, - дивіденд - і може брати участь в управлінні компанією в рамках своєї частки.

Облігація - це цінний папір, який підтверджує факт запозичення. Вона приносить власнику (кредитору) фіксований дохід, зазвичай у вигляді відсотка від суми позики. У реальній економіці випускати облігації можуть і фірми, і держава. Однак фірми роблять це відносно рідко, вважаючи за краще брати кредити у фінансових посередників, наприклад комерційних банків. Тому під облігаціями в макроекономіці зазвичай розуміються державні цінні папери, що випускаються для фінансування дефіциту бюджету і проведення кредитно-грошової політики.

Незалежно від ціни розміщення цінних паперів (номіналу) фактично їх ринкова ціна визначається прибутковістю, яку вони приносять власникові. Від прибутковості залежить, яку кількість грошей економічні агенти, що мають заощадження, хотіли б вкласти в ці активи, тобто обсяг попиту на них. Від прибутковості, яку повинні забезпечити покупцям цінних паперів їх емітенти, залежить також обсяг їх пропозиції. Для спрощення в багатьох теоретичних моделях в якості прибутковості цінних паперів приймається ставка відсотка.

Ризики, пов'язані з цінними паперами, як правило, не враховуються.

На валютному ринку відбувається обмін національної грошової одиниці на гроші, випущені іншими державами. Пропозиція іноземної валюти на території країни перш за все визначається обсягом валютної виручки фірм - експортерів вітчизняного продукту. Іншими джерелами є факторні доходи домашніх господарств від використання належних їм ресурсів за кордоном, доходи від продажу фінансових активів і об'єктів нерухомості іноземним економічним агентам, кредити, надані зовнішнім світом національній

економіці, іноземна економічна допомога і приватні трансферти. Попит на іноземну валюту насамперед пред'являють фірми-імпортери. Вона потрібна їм для оплати благ, вироблених за кордоном. Іншим найбільш значущим мотивом попиту на іноземну валюту може бути використання її як засіб накопичення або резерву. Правда, лише дуже обмежене число валют може виконувати цю функцію більш-менш успішно. Крім того, іноземна валюта потрібна для оплати ресурсів, наданих зовнішнім світом національній економіці, придбання фінансових та інших активів за кордоном і т.д.

Ціною валюти в обмінних операціях є її номінальний валютний курс, тобто ціна одиниці національної валюти, виражена в кількості іноземної валюти.

Наприклад, валютним курсом рубля до долара є кількість доларів, які можна обміняти на один рубль, до євро - відповідну кількість євро і т.д. Оскільки на території країни зазвичай присутні кілька валют, зручно визначати середньозважений курс національної валюти по відношенню до «кошика» іноземних валют з урахуванням частки розрахунків у відповідній валюті в зовнішньоторговельних операціях країни. У цьому випадку говорять про «ефективний» курс національної валюти.

4. Модель кругообігу доходів і продуктів в економіці. Модель кругових потоків.

Кругообіг доходів і продуктів в простій економічній системі.

Спрощена версія кругообігу для даної економічної системи представлена на рис. 1. Потоки товарів і послуг спрямовані за годинниковою стрілкою, а потоки грошей - проти годинникової. *Ринки продуктів* - це ринки, на яких домогосподарства придбають вироблені фірмами товари та послуги. *Ринки ресурсів* - це ринки, на яких фірми придбають у домогосподарств ресурси.

Процеси, показані стрілками, називаються потоками, тому що ці процеси безперервні і тривалі.

Під *національним доходом (НД)* розуміють сумарну величину зарплати, ренти, процентних виплат та прибутку, що становлять дохід домогосподарств.

Під *національним продуктом (НП)* розуміють оцінку сумарної вартості всіх товарів і послуг, вироблених в економічній системі.

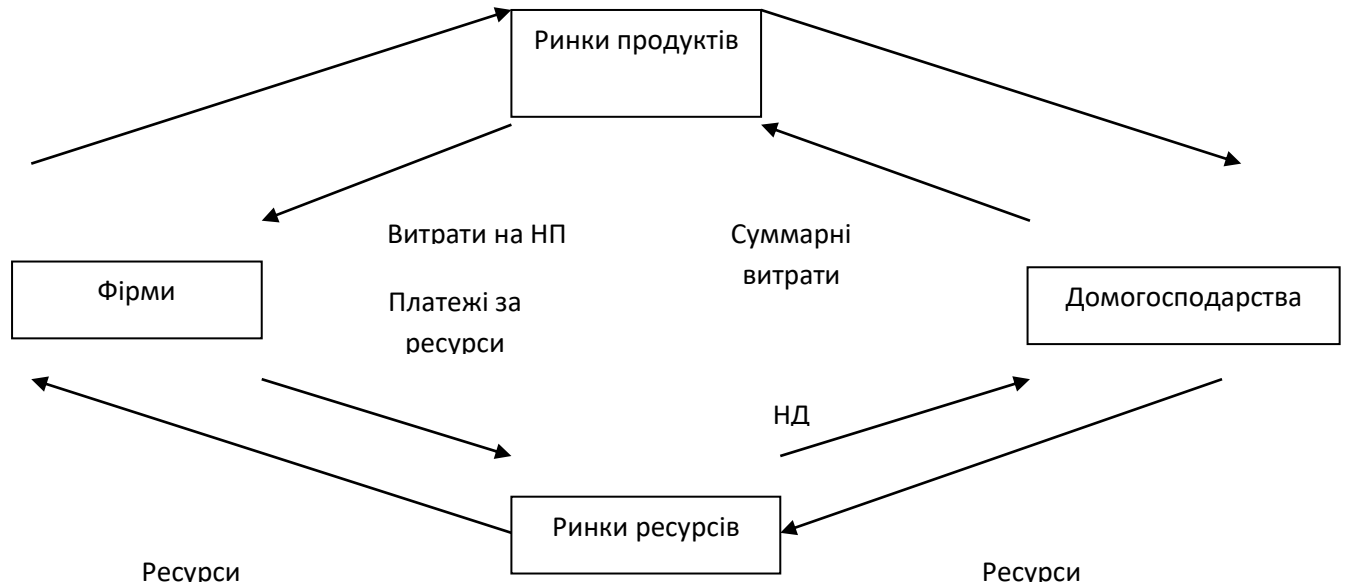

Рис.1.1. Кругообіг доходів і продуктів в простій економічній системі

У цій системі величини НД і НП рівні за визначенням. З одного боку, як сполучна ланка між НД і НП виступають сумарні витрати домогосподарств. Весь свій дохід вони витрачають на придбання товарів і послуг відразу, як тільки отримають його. Фірми продають всі вироблені продукти безпосередньо домогосподарствам.

Величина грошових платежів, які здійснюють покупці, повинна дорівнювати величині грошових надходжень, отриманих продавцями:

$$\mathbf{НП = НД.}$$

З іншого боку, сполучною ланкою виступають платежі за працю і ін. чинники виробництва. Коли фірми отримують платежі за продані товари, вони виплачують зарплату, ренту і %, залишається прибуток. Таким чином, платежі за ресурси та прибуток повністю переходять до домогосподарств, утворюючи НД:

$$\mathbf{НП = НД.}$$

Заощадження, інвестиції і фінансові ринки.

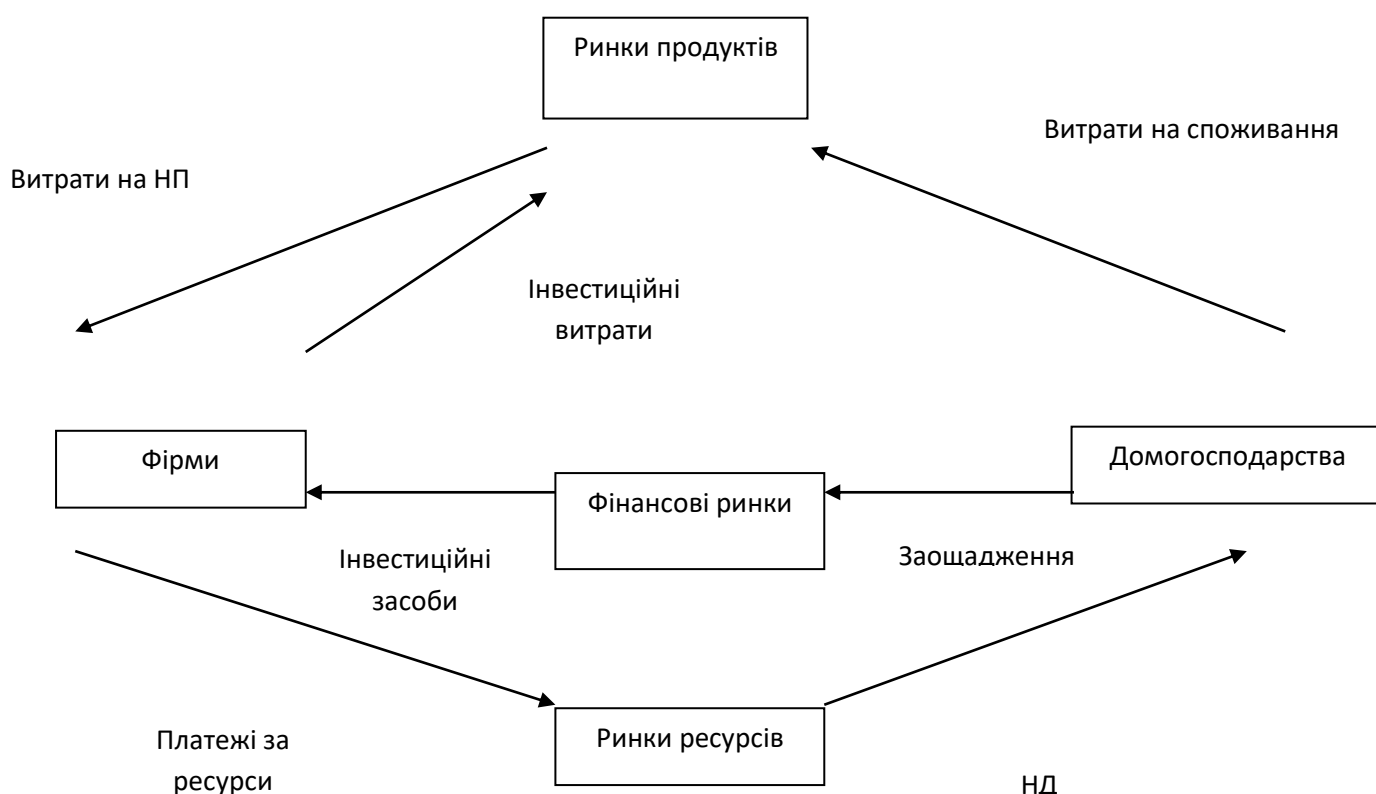

Рис.1.2. Модель кругообігу за участю фінансових ринків

Домогосподарства витрачають менше, ніж отримують доходів. Та частина доходу, яка не йде на купівлю товарів і послуг, сплату податків, носить назву **заощаджень**.

Під **інвестиціями** розуміють всі витрати, які безпосередньо сприяють зростанню загальної величини капіталу в економіці. Інвестиції бувають в основний капітал, житлове будівництво та товарно-матеріальні запаси (ТМЗ).

Існує система економічних інститутів, функція яких полягає в тому, щоб здійснювати переміщення потоків грошових коштів від домогосподарств (заощаджувачів) до фірм (позичальникам). Ці інститути - фінансові ринки.

Незалежно від стану рівноваги економічної системи НП (сукупна пропозиція) завжди дорівнює величині здійснених витрат, тому що стаття «Інвестиції в ТМЗ» виконує балансує роль.

Наприклад, якщо величина запланованих витрат (сукупний попит = 90 млрд. грн.) Недостатня в порівнянні з величиною сукупна пропозиція (100 млрд. грн.), То відбувається накопичення ТМЗ (10 млрд. грн.).

Якщо ж величина запланованих витрат (100 млрд.). Перевищує НП (90 млрд.), то рівень ТМЗ знижується. Запишемо тотожність:

НП = Сумарні заплановані витрати + Незаплановані інвестиції в ТМЗ = Сумарні здійснені витрати.

Сумарні витрати (НП) = Споживання + Інвестиції = Заощадження + Споживання = НД.

Отже, НП = НД.

Роль державного сектора в кругообігу доходів і продуктів

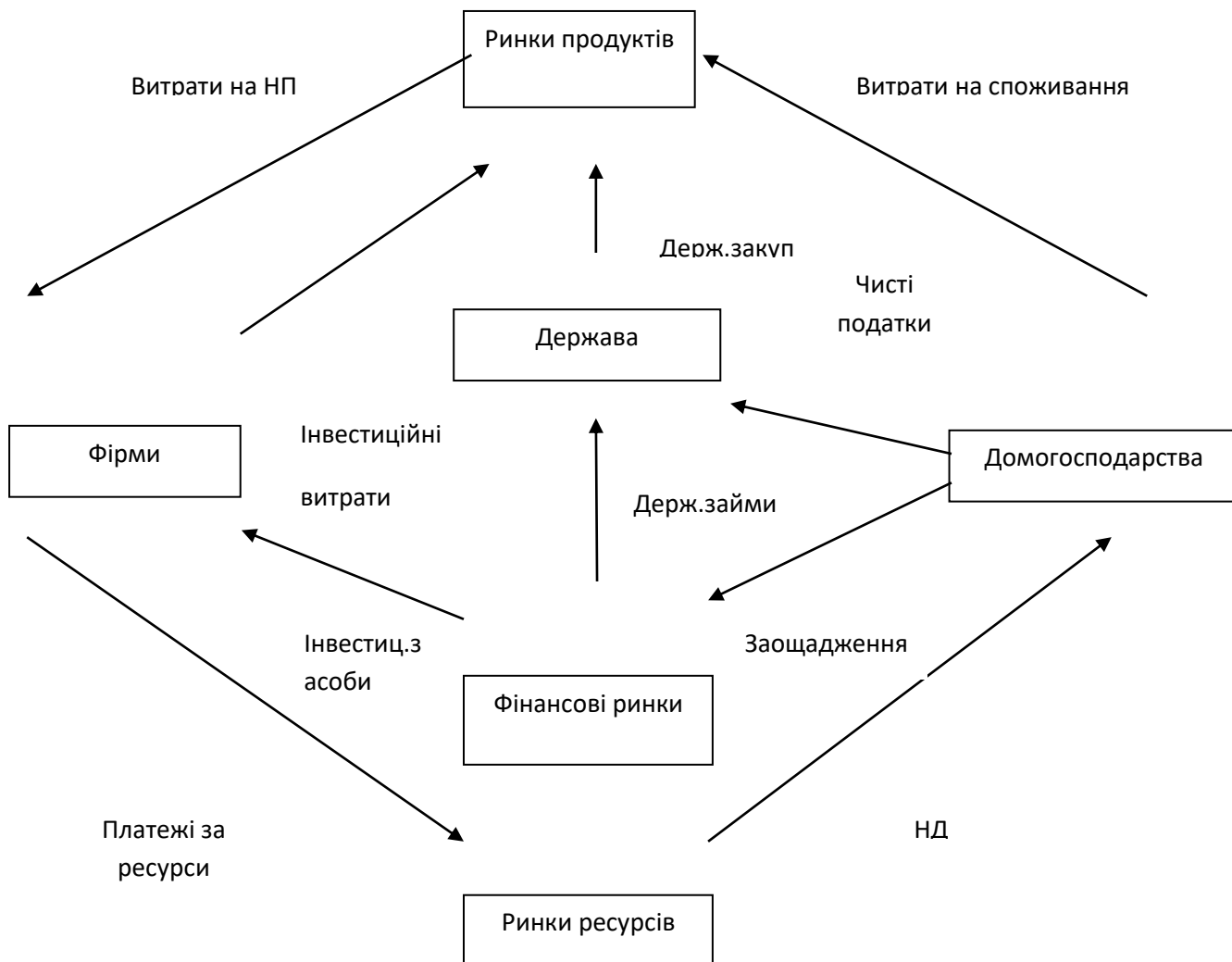

Рис.1.3. Модель кругообігу за участю держави

Держсектор пов'язаний з іншими елементами економічної системи 3 способами: через податки, державні закупівлі і держпозики. Податки є винятками грошових коштів. **Чисті податки** - різниця між податками і трансфертними платежами. Держзакупівлі включають платежі держави за товари і послуги, придбані у фірм, а також зарплату держслужбовцям. Уряду не вдається збалансувати бюджет. Дефіцит держбюджету покривається за рахунок позик на фінансових ринках (продаж державних цінних паперів).

Існують 2 способи використання грошового доходу, які безпосередньо не призводять до споживання товарів і послуг - **чисті податки і заощадження**. Їх називають «витоками» з кругообігу.

Сума чистих податків, заощаджень і витрат на споживання дорівнює НД.

Існують 2 види витрат на товари і послуги, які не є витратами домогосподарств - інвестиції і держзакупівлі. Такі потоки називаються «ін'єкціями» (вливаннями) в кругообіг.

Сума інвестицій, державних закупівель та здійснених витрат на споживання дорівнює НІ.

Рівність НД і НІ не порушується:

$$\begin{aligned} \text{НІ} &= \text{Витрати на споживання} + \text{Інвестиції} + \text{Державні закупівлі} = \\ &= \text{Витрати на споживання} + \text{Заощадження} + \text{Чисті податки} = \text{НД}. \end{aligned}$$

Модель кругообігу за участю іноземного сектора

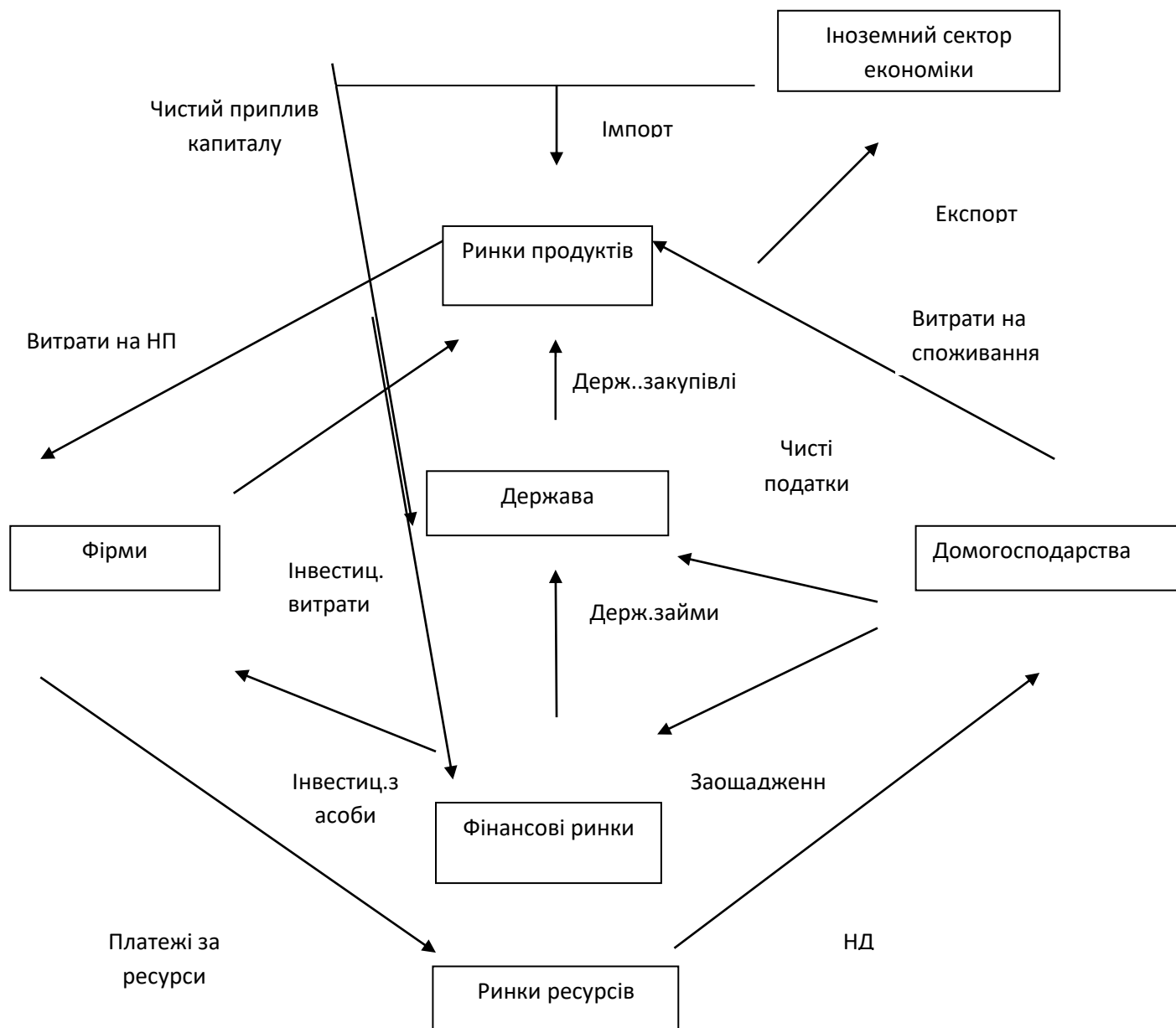

Рис.1.4. Модель кругообігу за участю іноземного сектора

Іноземний сектор пов'язаний з економічною системою 3 способами: імпорт, експорт і чистий приплив капіталу.

Імпорт відображає платежі за імпортовані даною країною товари і послуги. Експорт відображає платежі даній країні. **Різниця між експортом та імпортом називається чистим експортом.**

Третій спосіб зв'язку економіки із зовнішнім світом полягає в здійсненні міжнародних фінансових операцій: отримання або надання кредитів, операції з

купівлі-продажу реальних і фінансових активів. Якщо країна імпортує більше, ніж експортує, то має місце реальний чистий приплив капіталу (напр., країна багато займає). У зворотному випадку спостерігається чистий відтік капіталу.

НП = Витрати на споживання + Витрати на інвестиції + Держзакупівлі + Експорт - Імпорт = Споживання + Заощадження + Чисті податки = НД.

Питання для самоконтролю

1. На яких фактах ґрунтується макроекономіка?
2. Які ви знаєте відмінності між економічними системами?
3. Що є об'єктом макроекономіки?
4. Що виступає суб'єктом в макроекономіці? Назвіть їх.
5. Які засоби координації економічної діяльності ви знаєте?
6. Перелічіть моделі змішаної економіки, охарактеризуйте їх.
7. Назвіть функції макроекономіки і поясніть, у чому полягає кожна з них?
8. Які цілі переслідує макроекономіка при вирішенні проблем національної економіки?
9. Назвіть і охарактеризуйте методи дослідження, що використовуються в макроекономіці.
10. У чому ви бачите відмінності між позитивною і нормативною макроекономікою?

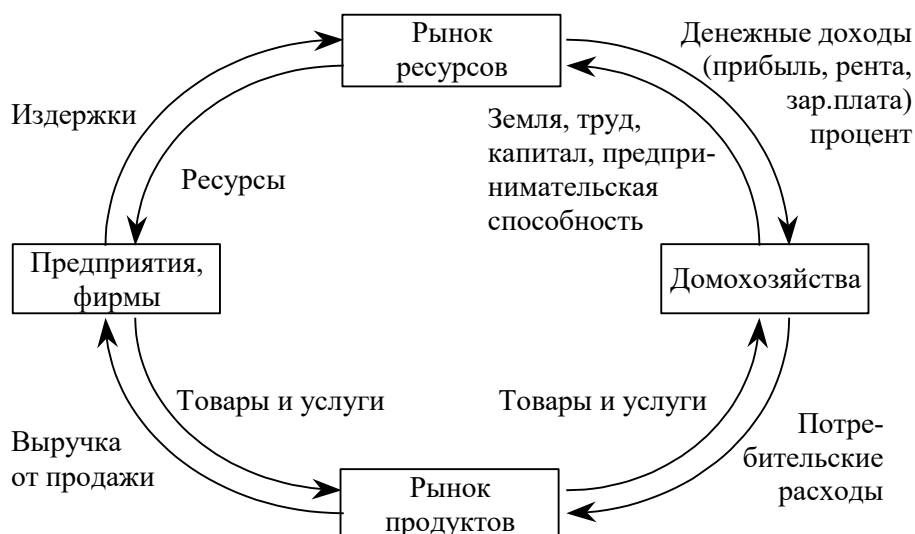
ТЕМА 2. Макроекономічні показники в системі національних рахунків і методи їх вимірювання.

1. Система національних рахунків, принципи її побудови.
2. Основні макроекономічні показники: ВВП і ВВП, способи їх вимірювання.
3. Інші показники системи національних рахунків.
4. Номінальні і реальні макропоказники.
5. Проблеми оцінки добробуту нації.

1. Система національних рахунків, принципи її побудови

Система національних рахунків (СНР) - система національного обліку, статистики в масштабі країни, заснована на узагальненні та систематизації даних суцільних і вибірових досліджень, статистичної звітності. В результаті обробки цієї первинної інформації складається комплекс балансових таблиць, показники яких дозволяють визначити узагальнюючі економічні показники, що характеризують стан економіки і динаміку економічного зростання.

В основі системи національних рахунків лежить концепція кругообігу доходів (див. Мал. 2.1.).

Основні принципи розробки СНР:

- валовий продукт і національний дохід країни створюються не тільки в матеріальному виробництві, але і в сфері послуг. Даний принцип не сприймає *формаційного підходу*, який був властивий марксизму, з його пріоритетом базису над надбудовою;

- у створенні вартості товарів і послуг нарівні з працею беруть участь і інші фактори виробництва. Даний принцип не узгоджується з державною монополією, властивої командно-адміністративної системи господарювання, в якій індивідуальне (приватне) підприємництво піддавалося б кримінальному переслідуванню.

Завдання СНС:

- а) огляд підсумків економічного розвитку країни;
- б) огляд недавніх подій структурних змін;
- в) огляд системи взаємозв'язків між суб'єктами економіки.

Завдання, які вирішуються СНС, необхідно співвідносити з трьома питаннями економіки: Що, Як і Для кого виробляти.

Фази економічного процесу, що відображаються в СНР:

1. Виробництво і формування доходів.
2. Розподіл і перерозподіл доходів.
3. Освіта наявного доходу, його використання на споживання і накопичення.
4. Формування джерел фінансування капітальних витрат.
5. Інвестиції.
6. Придбання фінансових активів і прийняття фінансових зобов'язань.
7. Зміни в активах, пов'язані з форс-мажорними обставинами.
8. Формування активів і пасивів.

У кожній країні за певний період часу створюється певна кількість товарів і послуг. Для вимірювання сумарного обсягу продукції використовується система національних рахунків.

СНР - це комплекс таблиць у формі бухгалтерських рахунків, що відображають процес виробництва, розподілу, перерозподілу і кінцевого використання національного продукту і прибутку.

Методологія СНР була запозичена з практики бухгалтерського обліку і побудована на принципах подвійного запису та бухгалтерських балансів. У СНР відображені, з одного боку, наявні ресурси, а з іншого - їх використання.

В Україні національні рахунки розробляє Державний комітет статистики за міжнародним стандартом. У застосуванні СНР в Україні є ще проблеми методологічного та організаційного характеру, (зокрема адаптації офіційної статистики в умовах ринкової економіки).

Варто відзначити, що близько 80% інформації про економічний і соціальний розвиток держави статистика отримує через систему

бухгалтерського обліку. Тому якість облікової інформації, а отже, достовірність і точність розрахованих за СНР макроекономічних показників залежить від системи бухгалтерського обліку яка ще не пройшла фазу реформування в напрямку міжнародних стандартів обліку та фінансової звітності.

Макроекономічні показники виконують ту ж роль індикаторів економічного життя на рівні господарського комплексу країни, яку відіграють мікроекономічні показники в масштабі одиничного відтворення. Вони є інформаційною базою для аналізу стану економіки і прийняття рішень по її перспективі.

За структурою СНР складається з трьох взаємопов'язаних частин.

Перша дає можливість зіставити інвестиції і заощадження і дає кількісну оцінку створення, розподілу і кінцевого використання національного доходу.

Друга призначена для аналізу створення і розподілу продукту між галузями.

Третя відображає рух фінансових активів у вигляді покупок і продажів на грошовому ринку.

У СНР виділяють три види операцій:

- Операції з матеріальними благами і послугами;
- Операції з розподілу доходів між економічними секторами;
- Фінансові операції, включаючи операції з цінними паперами, валютою.

СНР покликана виконувати такі функції:

- Акумуляувати базисні дані для порівняння макроекономічної звітності, аналізу поточної макроекономічної ситуації і обґрунтування прогнозів;
- Надавати інформацію для порівняння результатів діяльності та стану економік різних країн світу;
- Надавати дані для визначення економічної стратегії і реалізації поточної політики регіонів, міжнародних економічних співтовариств;
- Простежувати рух вартості вироблених товарів і послуг, а також доданої вартості від їх створення до використання.

Важливе значення при вимірюванні ВВП та інших національних рахунків мають поняття "*резиденти*" і "*нерезиденти*". Згідно прийнятих критеріїв для резидентів країни відносять всіх тих фізичних осіб, хто живе на її території більше року, незалежно від громадянства. До резидентів країни не належать туристи, сезонні робітники, дипломати (незалежно від терміну їх перебування). Однак окремі іноземці, які проживають на території країни протягом тривалого періоду часу (не менше року), є її резидентами.

При вимірі ВВП результати діяльності підприємств враховуються незалежно від того, контролює підприємства вітчизняний капітал, працюють на них резиденти або нерезиденти.

Що стосується юридичних осіб, то всі підприємства, створені відповідно до законодавства цієї країни і здійснюють свою виробничу діяльність на території цієї країни, що відносяться до її резидентів, навіть якщо вони частково або повністю перебувають у власності іноземців.

Тому зарубіжні філії транснаціональних корпорацій не є резидентами цієї країни, де розміщується штаб-квартира цих підприємств.

Державні організації вважаються резидентами навіть тоді, коли вони ведуть свою діяльність за кордоном. Наприклад, посольства іноземних держав і громадяни, що працюють в них, є резидентами своєї країни (*можуть бути організації будь-якої форми ТОВ, ВАТ ...*).

Під економічною територією розуміють територію, на яку поширюються повноваження уряду країни і в рамках якої люди і інші фактори виробництва, товари, гроші можуть вільно переміщатися. На відміну від географічної території економічна територія не охоплює територіальні утворення інших країн (посольства, військові бази і т.д.). Однак в економічну територію входять освіти даної країни, розташовані на території інших країн.

2. Основні макроекономічні показники: ВВП і ВВП, способи їх вимірювання.

Основним показником СНР є *валовий внутрішній продукт* - це результат функціонування економіки за певний період, він показує ринкову вартість вироблених кінцевих товарів і послуг в даній країні. Він враховує вартість продукції, виробленої всіма виробниками незалежно від того, в чийй власності знаходяться фактори виробництва - громадян даної країни або іноземців.

Валовий національний продукт - це показник, що вимірює ринкову сукупну вартість кінцевої продукції, створеної за допомогою факторів виробництва громадянами даної країни як усередині країни, так і за кордоном.

Кінцеві товари та послуги не використовуються при проміжному споживанні з метою випуску інших товарів і послуг, а використовуються споживачами для кінцевого споживання.

Проміжні товари і послуги використовуються для подальшої обробки з метою створення інших товарів або перепродажу.

ВНП та ВВП можуть збігатися, якщо країна не вивозить свої фактори виробництва (*ті ресурси, які залучені у виробництво - земля, праця, капітал, інформація ...*) в інші країни, тобто в закритій економіці. У відкритій економіці різниця між ВВП і ВНП, як правило, невелика і зазвичай становить не більше 2%. Цей розмір називається - чисті факторні доходи з-за кордону. Вони показують різницю між доходами, отриманими громадянами країни за кордоном, і доходами іноземних громадян, отриманими на території даної країни.

ВНП = ВВП + чисті факторні доходи з-за кордону.

Для розрахунку ВВП і ВНП використовується три методи:

1. За доданої вартості - виробничий метод.
2. По видатках - метод кінцевого використання.
3. За доходами - розподільний метод.

Виробничий метод підрахунку, або за доданою вартістю - підсумовується додана вартість, створена в галузях, тобто валовий внутрішній

продукт визначається як сума доданих вартостей всіх товарів і послуг на кожній стадії виробництва кінцевого продукту.

Додана вартість показує різницю між доходами підприємств, отриманими від реалізації продукції і вартістю придбаної сировини, матеріалів, палива і т.д. Цей метод дозволяє визначити внесок різних підприємств, галузей у створення ВВП (ВНП).

Метод кінцевого використання, або за видатками - при цьому методі підсумовуються витрати всіх економічних агентів, тобто домашніх господарств, на поточне споживання, заощадження населення, витрати підприємств на розширення виробництва, витрати держави на закупівлю продукції.

$$\text{ВВП} = \text{C} + \text{I} + \text{G} + \text{Xn}, \text{ де}$$

C - витрати населення на особисте споживання. Є найбільшим компонентом ВВП. Являють собою витрати громадян на придбання споживчих товарів та послуг: товарів короткочасного користування, товарів тривалого користування, споживчих послуг. Однак сюди не входять витрати на закупівлю державних товарів, щоб виключити повторний рахунок. **I** - до них відносяться реальні валові приватні внутрішні капіталовкладення. Більше мінливий компонент ВВП. Вони складаються з придбання бізнесом машин, обладнання, витрати на будівельно-монтажні роботи, капітальний ремонт будівель, а також зміна запасів нереалізованої продукції виробничого і споживчого призначення.

Валові інвестиції - це сума чистих інвестицій та амортизації. **Чисті інвестиції** збільшують запаси капіталу в народному господарстві. Не включають витрати на придбання цінних паперів, тому що вони є фіктивним капіталом.

G - *державні витрати* на покупку продуктів і ресурсів. Вони включають витрати держави на утримання держустанов, покупку ресурсів, утримання армії, будівництво шкіл і т.д. Іноді ці витрати виключають державні трансферти у вигляді виплат пенсій, допомог і т.д. Це пов'язано з тим, що трансферти

утворюються в результаті оподаткування і використовуються громадянами на споживчі витрати, т. і. Вже містяться і в податках продавців споживчих і інвестиційних товарів, і в споживчих витратах населення, в яке входять одержувачі трансфертів.

Xn - *чистий експорт* - це різниця між експортом та імпортом або сальдо торгового балансу.

Розрахунок ВВП за доходами, або розподільний метод - показує суму доходів, отриманих від використання факторів виробництва, а саме: заробітна плата, прибуток, рентні платежі, відсотки на капітал.

$$\text{ВВП} = \text{W} + \text{R} + \text{i} + \text{P} + \text{A} + \text{T}, \text{ де}$$

W - *заробітна плата*, включаючи номінальну заробітну плату працівникам державного і недержавного секторів економіки, платежі до фондів соціального страхування та забезпечення. (Номінальна - це сума, нарахована працівнику в якості плати за працю. Реальна заробітна плата характеризує купівельну спроможність номінальної заробітної плати, тобто кількість товарів і послуг, які реально можна придбати за номінальну заробітну плату.)

R - *рентні платежі* отримують власники природних ресурсів, нерухомості за надання їх економіці.

i - *чистий відсоток* показує процентний дохід, який отримують кредитори від приватного бізнесу за надані кредити. При цьому не враховуються процентні платежі держави за державним боргом, так як ці виплати йдуть насамперед податків, а вони враховуються в інших складових ВВП.

P - це *прибуток*, отриманий некорпоративним сектором, тобто одноосібними господарствами, а також корпораціями. Прибуток корпорацій включає податки на прибуток корпорацій, нерозподілений прибуток корпорацій, дивіденди акціонерів.

A - *амортизаційні* відрахування від зносу основного капіталу. Ці відрахування показують щорічний обсяг капіталу, спожитого в ході

виробництва. Амортизаційні відрахування спрямовуються на заміну основного капіталу, модернізацію і його розширення.

T - непрямі податки на бізнес. Однак фактично їх сплачують покупці. До них відносяться податок з доданої вартості, акцизний збір, мито, ліцензійні платежі. Всі методи підрахунку ВВП дають однаковий результат, тому що те, що витрачено на покупку продукту, тобто витрати, є доходом для тих, хто вклав людські і матеріальні ресурси у виробництво цього продукту і його продаж на ринку.

3. Інші показники системи національних рахунків

Система національних рахунків також включає ряд інших важливих макроекономічних показників, які розраховуються за тією ж методикою, що і ВВП.

Чистий національний продукт - це макроекономічний показник, що характеризує обсяг створених і придбаних населенням даної країни товарів і послуг за певний період часу, як правило за рік, зменшений на суму амортизаційних відрахувань:

$$\text{ЧНП} = \text{ВВП} - \text{амортизаційні відрахування}$$

Національний дохід - це сума всіх видів доходів, отриманих економічними агентами протягом даного статистичного періоду за їх внесок у виробництво ВВП.

Обсяг національного доходу визначається шляхом вирахування з чистого внутрішнього продукту величини податків на продукти та додавання субсидій. З огляду на, що національний дохід являє собою сукупність різного виду доходів, то його можна визначити як *зароблений національний дохід*.

В системі національних рахунків також широко застосовується такий показник, як **наявний національний дохід**, під яким розуміється загальна величина доходів, отриманих та переданих господарським одиницям в результаті економічної діяльності або від власності, а також в результаті перерозподільних процесів.

При обчисленні наявного національного доходу сумуються:

- заробітна плата - винагорода особам найманої праці, що виплачується в грошовій і натуральній формах;
- внески на соціальне страхування, що не залежать від кількості та якості праці і вносяться організаціями;
- непрямі податки та інші державні збори;
- субсидії - це негативні податки (вони вже не містяться в ринкових цінах, в яких обчислюються основні статистичні показники, тому з сукупних доходів віднімаються);
- допомоги - трансфертні платежі домашнім господарствам в грошовій і натуральній формі, які виробляються державними чи приватними некомерційними організаціями без будь-яких еквівалентів;
- міжнародна допомога - безоплатні виплати однієї держави іншому і внески в міжнародні організації. Якщо країні допомагають більше, ніж вона допомагає іншим країнам, то міжнародна допомога включається зі знаком «+», якщо ситуація протилежна, то зі знаком «-»;
- нерозподілений прибуток корпорацій - чистий прибуток, яка залишається у корпорацій після вирахування з виробленої доданої вартості витрат на оплату праці, амортизації, податків, відсотків і дивідендів;
- доходи від власності - надходження в усі сектори економіки у вигляді дивідендів, ренти, відсотків;
- доходи від індивідуальної діяльності - доходи дрібних некорпоративних організацій і вільних професій;
- доходи від страхування - сальдо щорічних виплат допомоги по страхуванню і внесків на страхування (якщо допомога більше внесків, то різниця враховується зі знаком «+», якщо посібники менше внесків, то зі знаком «-»);
- доходи від операцій з «іншим» світом - включається сальдо цих доходів.

Як вже зазначалося вище, в сучасній ринковій економіці певна частина населення отримує трансфертні платежі від держави (різні види допомог).

Додавши до залишку національного доходу після виплат податків та платежів трансфертні платежі, отримаємо такий економічний показник, як **загальний особистий дохід**. Цей показник характеризує обсяг використання національного доходу окремими приватними особами. Однак, щоб отримати дійсне уявлення про цю величину, треба з особистого доходу відняти всі індивідуальні податки. В результаті виходить **наявний особистий дохід** - дохід, який спрямовується на цілі кінцевого споживання і заощадження.

Взаємозв'язок розглянутих вище економічних показників представлена на Рис.2.2.

<i>ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ</i> – амортизація
<i>ЧИСТИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ</i> – податки на товари та послуги (непрямі податки) + субсидії
<i>НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОХІД</i> – внески на соціальне страхування – податки на прибуток – нерозподілений прибуток + трансфертні платежі
<i>ОСОБИСТИЙ ДОХІД</i> – індивідуальні податки
<i>Наявний особистий дохід</i>

Рис. 2 .2. Взаємозв'язок макроекономічних показників

ВВП дає можливість оцінити обсяг річного виробництва країни. Однак при розрахунку ВВП деякі товари та послуги не вдається врахувати. В

результаті за допомогою ВВП не можна в повній мірі визначити економічний добробут суспільства. В наш час при розрахунку ВВП не вдається врахувати:

- роботу домогосподарок у своєму домашньому господарстві;
- роботу «для себе» (ремонт квартири самими мешканцями);
- бартерний обмін;
- доходи тіньового бізнесу;
- оплату у вигляді чайових;
- негативний вплив на добробут нації забруднення навколишнього середовища та ін.

У зв'язку з цим в економічній науці з'явилася потреба розрахунку такого показника, як **чистий економічний добробут**. Цей показник застосовується на додаток до розглянутих вище економічними показниками. При розрахунку чистого економічного добробуту необхідно також врахувати рівень і якість життя населення, диференціацію населення за доходами і ін. Для цих цілей розробляються додаткові соціально-економічні показники, деякі з яких будуть розглядатися далі.

Таким чином, **національний дохід** - це новостворена вартість в галузях матеріального виробництва та зменшена на розмір чистих непрямих податків на бізнес:

$$\text{НД} = \text{ЧНП} - \text{чисті непрямі податки на бізнес}$$

Тому НД включає зарплату, орендну плату, процентний дохід, прибуток корпорацій, а також доходи некорпоративних власників.

У вітчизняній практиці НД поділяють на фонд споживання і фонд нагромадження. Фонд споживання - це частина національного доходу, яка забезпечує задоволення матеріальних і культурних потреб людей і потреб суспільства в цілому (за рахунок фондів споживання в Україні задовольняються потреби в послугах освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення). Фонд накопичення - це частина НП, забезпечує розвиток виробництва (це дохід, що залишився після сплати податків, що не витрачений на придбання споживчих товарів). НД, використаний на споживання і накопичення, за розміром не

збігається з показником виробленого національного доходу. *По-перше*, використана прибуток зменшується на суму втрат, зокрема незібраної частини врожаю в сільському господарстві, збиток від стихійних лих. *По-друге*, він може зменшуватися або збільшуватися залежно від зовнішньоторговельного сальдо.

Особистий дохід - це отриманий дохід, сформований після зменшення НД на розмір внесків на соціальне страхування, податків на доходи корпорацій, нерозподіленого прибутку корпорацій і збільшений на суму трансфертних платежів (грошові виплати з державного бюджету населенню і приватним підприємцям). *(Що складається з заробітної плати та додаткових платежів, включаючи дивіденди, відсотки, ренту, премії, трансферти.)*

ОД = НД - внески на соціальне страхування - податки на доходи корпорацій - нерозподілений прибуток

Особистий дохід у розпорядженні - це частина особистого доходу, який залишається у громадян країни після сплати прибуткового податку, податків на особисте майно, спадщину. Сукупний дохід після сплати індивідуальних податків використовується на особисте споживання і заощадження.

ОДР = ОД - індивідуальні податки

Валовий національний дохід у розпорядженні - це сума ВВП і чистих трансфертів, отриманих з-за кордону, зменшена на розмір трансфертів, переведених за кордон. Валовий національний дохід у розпорядженні після здійснення операцій з трансфертами використовується на національне споживання і заощадження. *Чистий економічний добробут* - це макроекономічний показник, який визначається шляхом доповнення ВВП товарами і послугами, створеними в тіньовому секторі економіки. Він в цілому більш повно і реально характеризує якість і рівень життя населення в даній країні. Розпорядчий прибуток можна визначати як на рівні домашніх господарств, так і у всій економіці.

Національне багатство - це сукупність матеріальних і культурних благ, накопичених країною впродовж її історії, створених працею попередніх і нинішніх поколінь на певний момент часу.

НБ є найбільш важливим показником, який характеризує потужність національної економіки, добробут народу. НБ є основою для подальшого економічного прогресу.

Чим більше національне багатство країни, тим більше можливостей для збільшення ВВП. НБ грає вирішальну роль в житті суспільства. Від його якісного стану залежать не тільки можливості освоєння нових природних ресурсів, а й економічне їх використання при дотриманні вимог охорони навколишнього середовища, збереження природних ресурсів для потреб майбутніх поколінь.

НБ складається з двох основних частин: створене працею людей суспільне багатство і природне багатство, тобто природні ресурси, що використовуються в суспільному відтворенні. НБ має також економічну структуру.

До її елементів відносяться:

- Основний виробничий капітал - будівлі, споруди, машини, фабрики, заводи;
- Оборотний капітал - матеріали, сировину, запаси готової продукції;
- Товарні запаси і резерви (як на підприємстві, так і державні);
- Майно населення.

Останнім часом НБ також прийнято вважати інтелектуальний і духовний потенціал населення, тобто освітній, кваліфікаційний, культурний, науковий, а також здоров'я суспільства.

Для підрахунку НБ використовуються поняття "активи" і "пасиви".

Активи - це об'єкти власності, щодо яких інституційні одиниці здійснюють свої права власності, що дозволяє отримати економічну вигоду.

Пасиви - це заборгованість або зобов'язання з погашення своїх боргів. Сукупний розмір активів за вирахуванням пасивів створює власний капітал.

НБ розраховується на основі балансів.

Вони складаються на початок і кінець певного періоду у вигляді таблиць, в яких відбивається поелементний склад активів, зобов'язань і власного капіталу. У міру розвитку суспільства НБ зростає.

На збільшення НБ впливають такі фактори.

1. Розвиток суспільного виробництва і збільшення національних обсягів виробництва. Це передбачає постійне зростання виробництва товарів і послуг в даній країні без різких змін, спадів і криз.
2. Зростання національного продукту. Зростання ВВП, його темпи, абсолютні розміри залежать від обсягу НБ і його структури.
3. Залучення природних ресурсів в господарський оборот. Кожен економічний агент прагне ефективно використовувати ресурси, отримати при цьому найбільшу кількість товарів і послуг, вироблених з обмежених ресурсів.
4. Використання науково-технічних знань і виробничого досвіду.

4. Номінальні і реальні макропоказники

ВВП - вартісний показник, який залежить від рівня цін в країні. Однак практично для всіх країн характерна щорічна зміна цін, тобто наявність інфляції. Тому в економічній теорії для порівняння ВВП в різні періоди часу використовують номінальний і реальний ВВП.

Номінальний ВВП - це розрахована вартість продукції в поточних ринкових цінах.

Реальний ВВП - це розрахована вартість продукції в постійних незмінних цінах.

Розраховуючи номінальні макропоказники, отримуємо певне уявлення про масштаби господарської діяльності в поточних цінах. Зіставляючи їх в порівнянних цінах, після корекції можемо з'ясувати певні тенденції в динаміці їх фізичних обсягів.

Порівнюючи номінальні і реальні показники з витратами по їх досягненню, визначаємо доходи і їх залежність від зміни фізичних обсягів

виробництва і реалізації або від зрушень в цінах на ресурси і продукти. Збільшення номінального ВВП може відбуватися як за рахунок зростання рівня цін, так і за рахунок фізичного зростання обсягу всієї продукції. Реальний ВВП не залежить від рівня цін. Тому основним показником фізичного обсягу товарів і послуг виступає реальний ВВП. Реальний ВВП розраховується шляхом коригування номінального ВВП на індекс цін.

Реальний ВВП = номінальний ВВП / індекс цін.

Індекс цін відображає зміну цін на товари за певний період часу.

Індекс цін поточного року = ціни поточного року / ціни базисного року * 100%.

Дефлятор ВВП - це різниця між номінальним і реальним ВВП. Він використовується для визначення рівня інфляції і показує, наскільки ВВП виріс за рахунок зростання рівня цін.

Дефлятор ВВП = номінальний ВВП / реальний ВВП.

Зміна загального рівня цін може бути досліджена за допомогою індексів цін. Існує кілька варіантів розрахунку індексу. Індекс цін Леспейреса – показує зміну рівня цін протягом певного періоду часу, якщо при цьому структура виробництва і споживання не змінилася. $I_L = \frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0}$, де p_1 і p_0 - ціни відповідно в поточному і базовому періодах, q_0 - обсяг виробництва в базовому періоді. Для базового періоду характерний початковий рівень цін. Індекс Леспейреса кількісно завищує темп зростання цін, так як він не враховує зміну в структурі споживання товарів і послуг.

Індекс Пааше показує динаміку загального рівня цін при зміні обсягу і структури виробництва в розрахунковому періоді.

$I_P = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$, p_1 і p_0 - ціни в поточному і базовому періодах, q_1 - обсяг виробництва в поточному періоді. Індекс Пааше недооцінює зростання загального рівня цін, так як на цей індекс впливають структурні зміни, які зменшують підвищення цін на окремі товари і послуги.

Індекс Фішера є середнє значення між двома попередніми індексами, усуває недоліки в оцінці зростання загального рівня цін.

$$I_f = \sqrt{I_p * I_l}$$

Аналізуючи динаміку номінальних і реальних доходів, можна визначити причини невдач і передумови успіхів. Все це дозволяє формувати основні принципи, напрямки і методи економічної політики на короткостроковий і довгостроковий періоди з виділенням пріоритетів як на рівні окремих фірм, так і в масштабах всього господарського комплексу країни.

5. Проблеми оцінки добробуту нації.

На базі СНР можна розраховувати параметри матеріального рівня добробуту, тобто показники виробництва і споживання на душу населення, також економічну ефективність виробництва, показує спрямованість економічного розвитку. Однак національні рахунки повною мірою відображають результати функціонування всієї національної економіки та економічної активності населення. Це пов'язано з тим, що не враховуються такі чинники:

1. Існує неринкова діяльність, результати якої не стають об'єктами купівлі-продажу, в тому числі робота на присадибних ділянках, заняття домашнім господарством.
2. Використовувані при розрахунках показники є суто кількісними, а отже, вони не враховують зміни якості товарів і послуг.
3. Наявність тіньової економіки призводить до зниження ВВП. Тіньовий визначається будь-яка незареєстрована діяльність, в тому числі і злочинний бізнес. В Україні, за різними оцінками, рівень тіньової економіки оцінюється від 30 до 50% ВВП.
4. Підвищення ефективності виробництва призводить до збільшення вільного часу громадян країни, що також знаходить відображення в ВВП.
5. Кількісні показники характеризують матеріальну сторону життя і не відображають отримане задоволення від здійснюваної творчої праці.

6. Збільшення забруднення навколишнього середовища в зв'язку з економічним зростанням не відбивається в національних рахунках і зменшує ВВП на розмір екологічного збитку, що наноситься економіці і людині.

7. У ВВП та інших рахунках не відображаються зрушення в структурі виробництва, а саме зменшення випуску одних і збільшення випуску інших.

Питання для самоконтролю

1. З якою метою використовується система національних рахунків?
2. На яких принципах будується система національних рахунків і яка її структура?
3. Що розуміється під економічною територією держави?
4. У чому відмінності між валовим внутрішнім продуктом і валовим національним продуктом?
5. Перерахуйте і поясніть методи підрахунку валового внутрішнього продукту і валового національного продукту.
6. У чому відмінності між чистим національним продуктом і національним доходом?
7. Чи є різниця між особистим доходом і особистим розпоряджувальним прибутком?
8. Що входить в поняття "національне багатство". Як його розраховують?
9. Поясніть поняття "індекс цін". Які існують методи розрахунку індексу цін?
10. Які ви знаєте недоліки системи національних рахунків? Що вона не враховує?

ТЕМА 3. Модель сукупного попиту і сукупної пропозиції

1. Сукупний попит: структура та чинники динаміки.
2. Сукупна пропозиція та чинники її динаміки. Кейнсіанський і класичний підходи до аналізу сукупної пропозиції.
3. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Рівноважний рівень цін і рівноважний рівень обсягу національного виробництва.

1. Сукупний попит: структура та чинники динаміки.

Сукупний попит - це представлені на ринку в грошовій формі потреби населення, підприємств і держави. Він визначається як реальний обсяг національного виробництва, який приватні споживачі, підприємства і держава готові купити при різноманітних можливих рівнях цін.

Сукупний попит включає:

1. Попит населення на товари і послуги, так звані споживчі витрати.
2. Попит підприємців на засоби виробництва - інвестиційні витрати.
3. Закупівля державою товарів і послуг, тобто державні витрати.
4. Витрати на "чистий" експорт - різниця між експортом і імпортом.

Оскільки сукупний попит може бути представлений як загальна сума індивідуальних попитів у всій національній економіці на кінцеві товари і послуги, для нього характерні ті ж закономірності, які визначають попит на окремий товар або послуги. Так, на сукупний попит впливають в першу чергу реальний обсяг виробництва і рівень цін. Крива сукупного попиту АД має таку ж форму, що і крива індивідуального попиту.

За інших рівних умов залежність між реальним обсягом виробництва, на який є попит, і загальним рівнем цін буде зворотною.

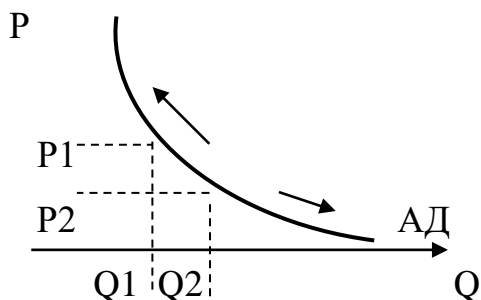

Рис. 3.1 - Крива сукупного попиту

Чим нижче загальний рівень цін, тим більший обсяг вироблених товарів і послуг буде придбано як всередині країни, так і за кордоном. І навпаки, з підвищенням рівня цін сукупна потреба в товарах і послугах зменшиться.

Така залежність пояснюється дією цінових факторів, до яких відносяться:

1. *Ефект процентної ставки.* При сталості грошової маси в країні з підвищенням цін на товари і послуги споживачам і підприємцям для тих же покупок знадобиться більше, ніж раніше, кількість грошей. Збільшення попиту на гроші при незмінній грошовій масі призведе до зростання ціни на них, тобто до зростання процентної ставки. При високій ставці споживачі і підприємці будуть брати менше кредитів, що призведе до скорочення їх витрат і, отже, сукупного попиту.

2. *Ефект багатства або реальних касових залишків.* Підвищення цін на товари і послуги веде до зниження купівельної спроможності накопичених фінансових активів, якими володіють домогосподарства. Прагнучи зберегти своє багатство, споживачі скорочують витрати і збільшують заощадження. Це призводить до скорочення сукупного попиту.

3. *Ефект імпортних закупівель.* Підвищення цін на вітчизняні товари веде до скорочення їх експорту і зростання імпорту більш дешевих іноземних товарів. В силу цього зменшується попит на вироблені в країні товари і, отже, скорочується сукупний попит. І навпаки, зниження рівня цін підвищує сукупний попит як усередині країни, так і за кордоном.

Зміна цінових факторів призводить до руху уздовж по кривій попиту вгору або вниз.

На сукупний попит впливають і нецінові фактори, які зміщують криву сукупного попиту вправо або вліво.

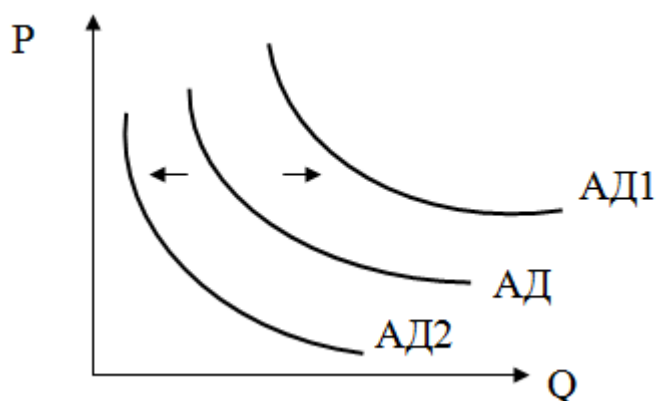

Рис. 3.2 - Вплив нецінових факторів на величину сукупного попиту

До них відносяться:

1. *Зміни споживчих витрат.* Їх динаміка визначається змінами доходів або добробуту споживача; очікуваннями споживача (наприклад, очікування зростання цін збільшує попит на товари); змінами податкових ставок (підвищення податків знижує споживчі витрати і сукупний попит, а зниження - збільшує) заборгованості споживача (високий рівень заборгованості утворився в результаті попередніх покупок в кредит, може змусити споживача скоротити сьогоднішні витрати, щоб виплатити наявні борги, і навпаки, коли заборгованість споживача відносно невелика, він готовий збільшити свої сьогоднішні витрати, що призводить до збільшення сукупного попиту).

2. *Зміни в інвестиційних витратах.* Вони залежать від технології (впровадження нових технологій має тенденцію до стимулювання інвестиційних витрат і збільшує попит на засоби виробництва); розміру податків з підприємств; очікуваних прибутків від інвестицій; рівня процентних ставок; надлишкових потужностей (збільшення надлишкових потужностей зменшує сукупний попит).

3. *Зміни в державних витратах.* Збільшення державних закупівель призводить до зростання сукупного попиту, а зниження - до зменшення сукупного попиту.

4. *Зміни у витратах на чистий експорт.* Сукупний попит залежить від витрат на чистий експорт, тому що зі збільшенням експорту підвищується і сукупний попит, а зі зменшенням він знижується.

5. *На сукупний попит впливає зміна валютних курсів.* Якщо курс на власну валюту зростає, то країна може більше закупити іноземних товарів, а це веде до зростання сукупного попиту.

2. Сукупна пропозиція та фактори її динаміки. Кейнсіанський і класичний підходи до аналізу сукупної пропозиції

Сукупна пропозиція - це певна кількість товарів і послуг, пред'явлених для продажу підприємницьким і державним секторами, або рівень наявного реального обсягу виробництва при кожному можливому рівні цін.

Сукупна пропозиція залежить від рівня цін. Високі ціни створюють стимули для виробництва додаткової кількості товарів і їх пропозиції для продажу. Низькі ціни спричиняють скорочення виробництва товарів. Тому залежність між рівнем цін і обсягом національного продукту, який підприємства пропонують на ринок, є прямою або позитивною.

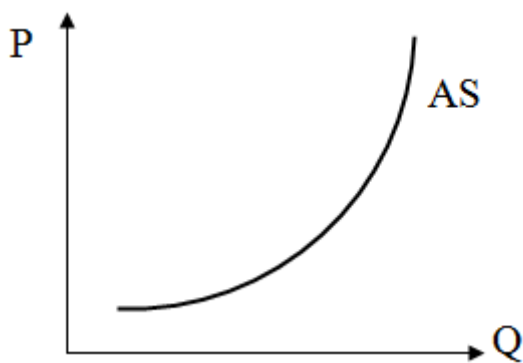

Рис. 3.3 - Крива сукупної пропозиції

При зміні ціни рух відбувається вздовж кривої сукупної пропозиції.

На сукупну пропозицію, крім цінового фактора, впливають також і нецінові фактори. Їх зміна призводить до зміщення кривої сукупної пропозиції вправо або вліво.

1. *Зміни продуктивності.* Продуктивність вимірюється як відношення реального обсягу виробництва до загальних витрат. Тому збільшення продуктивності означає, що при наявному обсязі ресурсів або витрат можна отримати більший реальний обсяг національного виробництва. Збільшення національного виробництва, обсягу виробництва продукції веде до збільшення сукупної пропозиції. За інших рівних умов взаємодія таких факторів, як використання великої кількості механізмів і обладнання в розрахунку на одного робітника, вдосконалення виробничої технології, підвищення кваліфікації

робочої сили, вдосконалення форм підприємств, призводить до зростання продуктивності і збільшення сукупної пропозиції.

2. *Зміни цін на ресурси.* За інших рівних умов підвищення цін на ресурси призводить до збільшення витрат на одиницю продукції і скорочення сукупної пропозиції. При зменшенні цін на ресурси знижуються витрати, збільшується сукупна пропозиція. На ціни ресурсів впливають наявність внутрішніх ресурсів, ціни на імпорتنі ресурси і кон'юнктура ринку.

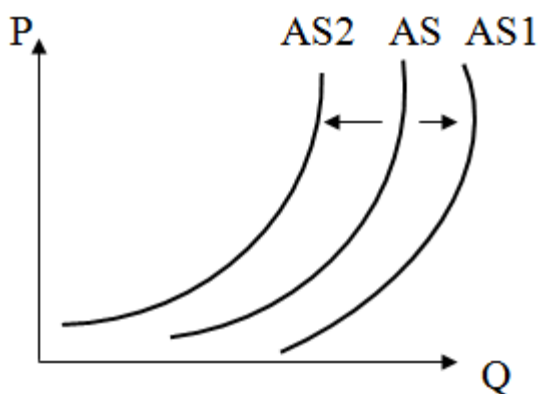

Рис. 3.4 - Вплив нецінових факторів на обсяг сукупної пропозиції

3. *Зміни правових норм.* Цей фактор може змінити витрати на одиницю продукції і впливати на сукупну пропозицію. Існують дві категорії таких змін: зміна податків і субсидій і державне регулювання. Збільшення податків з підприємств може збільшити витрати на одиницю продукції і скоротити сукупну пропозицію.

Субсидії бізнесу, в формі прямих платежів фірмі або зниження податкових ставок, зменшують витрати виробництва і збільшують сукупну пропозицію. Державне регулювання, як правило, збільшує витрати виробництва на одиницю продукції і зменшує сукупну пропозицію.

Форма кривої пропозиції по-різному розглядається класиками та кейнсіанцями. Так, зміни розміру сукупної пропозиції під впливом того ж фактора можуть бути неоднаковими, що обумовлено тим, який період (короткостроковий чи довгостроковий) береться до уваги.

Класична модель розглядає економіку в довгостроковому періоді і виходить з наступних умов:

1. *Обсяг виробництва обумовлений тільки кількістю чинників виробництва і наявної технології і не обумовлений рівнем цін.*

2. *Зміни використовуваних факторів виробництва і технології здійснюються повільно.*

3. *Економіка функціонує при повній зайнятості факторів виробництва, і, отже, обсяг виробництва дорівнює потенційному.*

4. *Ціни і номінальна заробітна плата гнучкі, їх зміни підтримують рівновагу на ринках. В таких умовах крива пропозиції буде вертикальна.*

Кейнсіанська модель трактує економіку в короткостроковому періоді.

Короткострокова крива пропозиції виходить з наступних умов:

1. *Неповна зайнятість в економіці.* 2. *Ціни на товари і номінальна заробітна плата жорсткі.* У цих умовах крива сукупної пропозиції горизонтальна.

В результаті поєднання цих двох підходів крива сукупної пропозиції буде мати наступний вигляд (Рис. 3.5).

3. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Рівноважний рівень цін і рівноважний рівень обсягу національного виробництва

Макроекономічна рівновага - це такий стан національної економіки, коли існує рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією.

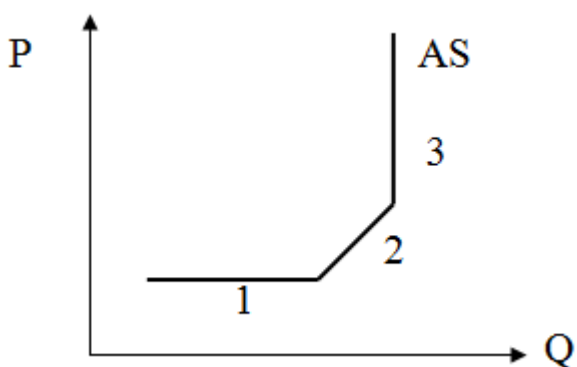

Рис. 3.5 - Крива сукупної пропозиції з точки зору кейнсіанської і класичної теорій

Підтримка загальної макроекономічної рівноваги утруднена, по-перше, через наявність так званих зовнішніх ефектів і, по-друге, порушення загальної рівноваги внаслідок розвитку НТП.

Насправді зазвичай спостерігається стан "рівновага - не рівновага", коли відхилення від рівноваги постійно відтворюється і так само постійно долається. В одних випадках порушену рівновагу відновлюють самою ринковою системою в силу її здатності до саморегулювання, в інших потрібне втручання держави. З двох взаємодіючих величин, представлених в моделі рівноваги, легше управляти розміром сукупного попиту.

Впливати на сукупний попит держава може трьома способами: змінюючи власні витрати, податки і процентну ставку.

*Сукупний попит розширюється, якщо держава збільшує свої витрати, тобто грошові виплати населенню, зменшує податки, знижує процентну ставку. Така політика держави називається **політикою експансії**.*

*Обмежити сукупний попит держава може за допомогою зменшення державних витрат, збільшення податків, підвищення процентної ставки. Така політика називається **політикою стримування**.*

Перетин кривих попиту та пропозиції можливо в трьох основних варіантах і, відповідно, три можливих варіанти макроекономічної рівноваги.

1. Сукупний попит і пропозиція перетинаються на кейнсіанському відрізку, то в цьому випадку збільшення попиту призводить до збільшення зайнятості і обсягу виробництва при постійних цінах.

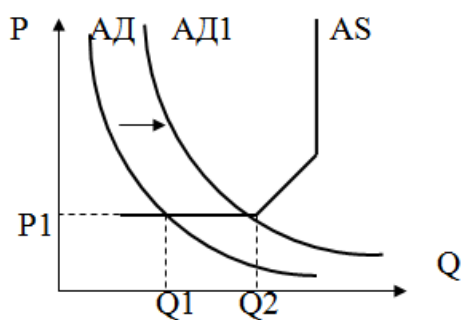

Рис. 3.6 - Сукупний попит і сукупна

пропозиція перетинаються на кейнсіанському відрізку

2. Сукупний попит і пропозиція перетинаються на класичному відрізку кривої пропозиції - в цьому випадку збільшення сукупного попиту призводить до інфляційного зростання цін.

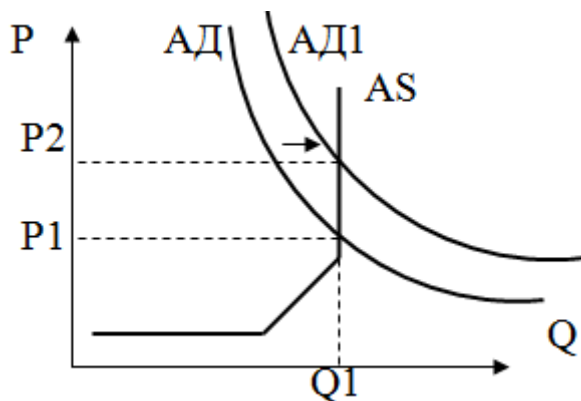

Рис. 3.7 - Сукупний попит і сукупна пропозиція перетинаються на класичному відрізку

3. Чи перетинаються на проміжному відрізку. Зростання сукупного попиту веде до зростання обсягу виробництва, рівня цін і зайнятості

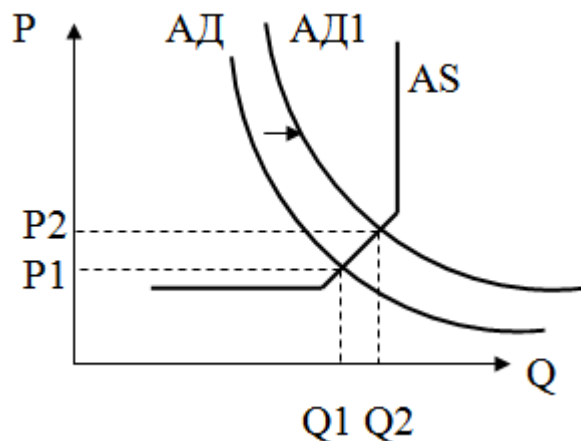

Рис. 3.8 - Криві попиту і пропозиції перетинаються на проміжному відрізку

Питання для самоконтролю

1. З чого складається сукупний попит?
2. Які фактори впливають на розмір сукупного попиту? Які з них цінові, а які нецінові?
3. Що таке сукупна пропозиція?
4. Які фактори впливають на сукупну пропозицію?
5. Виходячи з яких умов розглядається крива пропозиції класичною школою?

6. Як кейнсіанська теорія аналізує сукупну пропозицію?

ТЕМА 4. Споживання, заощадження, інвестування та фактори їх динаміки.

Держава, як суб'єкт макроекономічного регулювання

1. Споживання, заощадження, інвестування та фактори їх динаміки.
2. Середня та гранична схильність до споживання, заощадження, інвестування.
3. Функції споживання, заощадження, інвестування.
4. Обмеженість ринкового механізму і необхідність державного втручання в економіку.
5. Основні економічні функції держави.
6. Макроекономічні теорії про роль держави в економіці: кейнсіанство, монетаризм, теорія економіки пропозиції, теорія раціональних очікувань.

1. Споживання, заощадження, інвестування та фактори їх динаміки.

Споживчі витрати населення - головна складова ВВП, що розраховується за видатками на покупку. Тому для з'ясування поведінки сукупного попиту необхідно зрозуміти основні складові, які визначають витрати на поточне споживання.

Сукупний дохід після сплати податків розпадається на споживання і особисті заощадження, одночасно необхідно враховувати споживчі витрати і фактори, що впливають на заощадження. Чим вищий рівень розвитку суспільства, тим більшу кількість матеріальних благ споживає населення. *Кейнсіанці вважають, що розподіл прибутку на споживання і заощадження залежить від уподобань споживача.*

Основний психологічний закон, що характеризує поведінку людей, передбачає, що люди схильні збільшувати своє споживання із зростанням доходів не в тій мірі, в якій зростає їх прибуток. Бажання людей зберігати частину прибутку зумовлене: прагненням забезпечити резерв на випадок непередбачених обставин; прагненням забезпечити свою старість, бажанням забезпечити доходи в формі відсотка; бажанням насолоджуватися почуттям незалежності; бажанням залишити спадок і т.д. Саме психологічний фактор

відбивається в середній схильності до споживання і середньої схильності до заощадження.

Споживання - це кількість товарів і послуг, придбаних і спожитих протягом певного періоду часу.

Середня схильність до споживання (APC) - це виражена у відсотках частина загального прибутку, що йде на споживання.

$APC = C / Y$, де C - частина прибутку, що знаходиться в розпорядженні використана на придбання товарів і послуг; Y - загальна сума прибутку, що знаходиться в розпорядженні.

Гранична схильність до споживання (MPC) виражається відношенням приросту споживання до приросту прибутку, який і викликав.

$$MPC = \Delta C / \Delta Y$$

Гранична схильність до споживання показує, яка частина додаткового доходу йде на збільшення споживання.

Заощадження - це частина особистого прибутку, що знаходиться в розпорядженні призначена для задоволення потреб в майбутньому.

Заощадження мають такі форми: накопичення готівки; вклади в банки, придбання облігацій позик; сертифікати, акції; страхові поліси.

Заощадження залежить від об'єктивного фактора - від розміру прибутку, а також від **суб'єктивного чинника**, яким є схильність людини до заощадження.

2.Середня та гранична схильність до споживання, заощадження, інвестування.

Середня схильність до заощадження (APS) визначається як відношення зекономленої частини національного доходу до всього національного доходу.

$APS = S / Y$, де S - частина прибутку, що знаходиться в розпорядженні і спрямовується на заощадження.

Гранична схильність до заощадження виражається відношенням зміни в заощадженнях до зміни доходів, його причини.

$$MPS = \Delta S / \Delta Y$$

Якщо сукупний дохід розпадається на споживання і заощадження, то сума приросту споживання і приросту заощадження завжди дорівнює приросту прибутку.

У цих умовах сума граничної схильності до споживання і граничної схильності до заощадження дорівнює одиниці: **$MPS + MPC = 1$** .

Фактори, що впливають на споживання та заощадження.

Основним фактором, що впливає на рівні споживання та заощадження, є **прибуток**. У міру зростання прибутку збільшується і споживання, і заощадження. При цьому гранична схильність до споживання має тенденцію до зниження, а гранична схильність до заощадження - тенденцію до зростання.

Крім прибутку, впливають також і інші фактори:

1. *Зростання податків* - скорочує споживання і заощадження.
2. *Підвищення цін* - по-різному впливає на споживання і заощадження в залежності від груп населення.
3. *Зростання відрахувань на соціальне страхування* - може спричинити скорочення заощаджень.
4. *Ажіотажний попит* – зумовлює різке зростання споживання.
5. *Зростання пропозиції на ринку* - сприяє скороченню заощаджень.
6. *Нерухоме майно і фінансові кошти, якими володіють домашні господарства*, - чим більше накопичене багатство, тим більший розмір споживання і менший розмір заощаджень при будь-якому рівні поточного доходу.
7. *Очікування населення* - якщо вони пов'язані з майбутніми цінами, грошовими доходами та наявністю товарів, то можуть зробити істотний вплив на поточні витрати і заощадження. Очікування підвищення цін і дефіциту товарів ведуть до підвищення поточних витрат і зниження заощаджень.
8. *Споживча заборгованість* - викликає у домогосподарств бажання спрямовувати поточний дохід або на споживання, або на заощадження. Якщо

заборгованість висока, то споживачі змушені скорочувати поточне споживання, щоб знизити заборгованість.

3. Функції споживання, заощадження, інвестування.

Функція споживання - це залежність споживання від прибутку знаходиться в його розпорядженні в процесі її зміни.

У міру зростання прибутку частка прибутку, спрямована на споживання, зменшується, оскільки багаті люди схильні більше зберігати, ніж ті, хто бідний. Тому функція споживання матиме вигляд:

$$C = C_0 + MPC * Y, \text{ де } C_0 - \text{розмір автономного споживання.}$$

Автономне споживання характеризує мінімальний рівень споживання, необхідний людям. У разі відсутності прибутку люди будуть брати в борг або скорочувати розмір майна.

Функція заощадження - це залежність заощаджень від прибутку знаходиться в розпорядженні в процесі його зміни. Має вигляд:

$$S = MPS - C_0 * Y, \text{ де } C_0 - \text{автономне заощадження.}$$

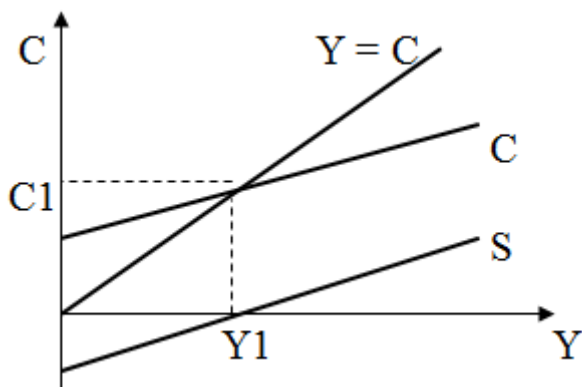

Рис. 4.1 - Доходи і витрати споживача

Кожна точка на бісектрисі $Y = C$ показує рівність доходів і витрат споживача. Якщо пряма споживання розташовується вище цієї бісектриси, то споживач живе в борг.

Отже, домогосподарства споживатимуть, збільшуючи свої поточні витрати шляхом зниження заощаджень або позичаючи кошти в борг.

Точка, в якій відбувається перетин бісектриси і прямої споживання, а пряма заощадження - вісь абсцис, тобто заощадження дорівнюють нулю, і це називається *пороговим прибутком*. При цьому рівні домогосподарства споживають свої доходи повністю.

Другим компонентом чистих витрат є інвестиції.

Роль інвестицій в економіці зводиться до такого:

1. Збільшення розміру інвестицій веде до накопичення фондів підприємств, економічного зростання.
2. Розмір інвестицій впливає на обсяг національного виробництва і зайнятість населення.
3. Чисті інвестиції ведуть до збільшення запасу капіталу.

На **рівень витрат на інвестиції** впливають два фактори:

1. *Очікувана норма чистого прибутку*, яку підприємці розраховують отримувати від витрат на інвестиції.
2. *Ставка відсотка*, тобто ціна, яку фірма повинна заплатити, щоб зайняти грошовий капітал, необхідний для придбання реального капіталу.

Інвестиційний попит - найбільш динамічна і мінлива складова сукупного попиту.

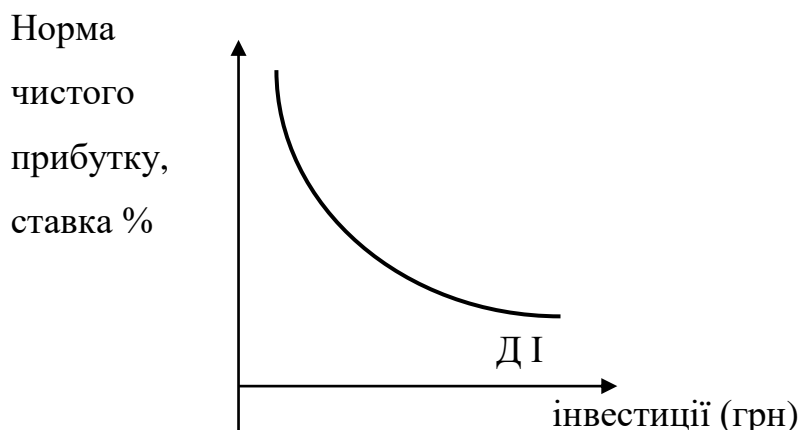

Рис. 4.2- Крива інвестиційного попиту

Крім факторів, пов'язаних з прибутком, **попит на інвестиції** включає:

1. *Витрати на придбання, експлуатацію та обслуговування обладнання.*
2. *Податки на підприємця.*

3. Технологічні зміни, пов'язані зі створенням нової техніки.
4. Наявний основний капітал.
5. Очікування майбутніх продажів і майбутньої рентабельності продукції.

Залежно від чинників, що визначають обсяг попиту на *інвестиції*, їх підрозділяють на *автономні і індуковані*.

Автономні інвестиції не залежать від рівня поточного доходу після сплати податків або від обсягу виробництва. Вони пов'язані з технічним прогресом, зростанням населення, граничною схильністю до споживання.

Індуковані зумовлені зростанням національного доходу, спрямовані на розширення виробництва на основі існуючої технічної бази.

Вплив інвестицій на національний дохід відображається в теорії мультиплікатора і акселератора.

Держава як суб'єкт макроекономічного регулювання

4.Обмеженість ринкового механізму і необхідність державного втручання в економіку

Сучасні економічні системи базуються на взаємодії ринку і держави. *Державне регулювання* - це система організаційних і регулюючих заходів, спрямованих на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства.

Необхідність втручання держави в економіку обумовлена:

- Створенням умов для ефективного функціонування самого ринкового механізму;
- Усуненням негативних наслідків ринкових процесів;
- Захистом національних інтересів на світовому ринку;
- Рішенням проблем, які ринковий механізм вирішити не може або вирішує їх погано.

До недоліків ринку відносяться:

Зовнішні ефекти (екстерналії). Ситуація, коли дії одного суб'єкта ринку завдають шкоди іншим, називаються негативними зовнішніми ефектами (негативними екстерналіями). Наприклад, забруднення навколишнього середовища. Ситуація, коли дії суб'єкта ринку надають благо іншим, називається позитивним зовнішнім ефектом (позитивні екстерналії). Наприклад, освіта, профілактична медицина.

Нездатність ринку забезпечити людей суспільними товарами. Громадські товари задовольняють потреби всіх членів суспільства в цілому. До суспільних благ відносяться системи сигналізації (маяки), системи протидії стихійним лихам (проти паводкові споруди), система національної оборони і безпеки, а також фундаментальні дослідження (їх результати). Такі блага мають такі властивості. Невиключену - неможливо зменшити використання громадського товару в споживанні, зменшити доступ споживачів до таких товарів. Якщо індивід хоче скористатися благом, але нездатний за нього платити, оптимальне використання ресурсів передбачає надання йому цього блага безкоштовно. Неподільність означає, що виробник не має реального вибору, кому надавати це благо: тільки тим, хто за нього платить, або всім бажаючим. Неконкурентність - граничні витрати для додаткового споживача дорівнюють нулю.

Різноманітні громадські блага не однаковою мірою мають властивості неконкурентності в споживанні і загальнодоступності. Ті, що в більшій мірі мають ці властивості, називаються чистими суспільними благами. Ті, у яких хоча б одна з властивостей виражена меншою мірою, називаються змішаними суспільними благами - це телефонна служба, дороги, музеї. Товари, що не мають цих властивостей, називаються приватними товарами.

Обмеження конкуренції. Для того, щоб спрацьовував принцип "невидимої руки", повинна існувати конкуренція. Однак в процесі концентрації капіталів утворюються монополії, які згодом з метою усунення конкурентів підривають конкуренцію, створюють загрозу існуванню самого ринку.

Неповнота інформації. Функціонування ринку значною мірою залежить від того, наскільки вичерпно учасники угод поінформовані про споживчі властивості товарів і послуг, альтернативні можливості їх виробництва та споживання. Обмеженість інформації лімітує можливості ефективного використання ресурсів, визначає неоптимальну поведінку продавців і покупців.

Економічна нестабільність. Розвиток економіки має хвилеподібний зростаючий характер, пов'язаний з постійними чергуваннями спадів і підйомів. Ринок не має механізму, який дозволяє протистояти економічній нестабільності, яка проявляється через тривалий спад виробництва, високе безробіття, високий рівень довгострокової інфляції.

Механізм державного регулювання економіки включає суб'єкти, об'єкти та методи.

Суб'єкти - це носії, виразники та виконавці господарських інтересів, перш за все це держава, парламент, уряд, місцеві адміністрації, а також різні соціальні групи, що розрізняються доходами, видами діяльності, галузевими та регіональними інтересами.

Об'єкти державного регулювання економіки - це всі соціально-економічні процеси, що відбуваються в національній економіці в цілому, а також на окремих її рівнях і в ланках, тобто в мікроекономіці і макроекономіці.

Під методами державного регулювання розуміють способи впливу держави на економіку. Виділяють адміністративні (прямі) методи і економічні (непрямі) методи.

5. Основні економічні функції держави

Виділяють такі ***основні функції державного регулювання економіки:***

1. *Цільова* - полягає у визначенні цілей, пріоритетів та основних напрямів розвитку національної економіки.
2. *Стимулююча* - передбачає формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність господарських суб'єктів і стимулювати економічні процеси в бажаному для суспільства напрямку.

3. *Нормативна* - держава за допомогою законів, законодавчих актів і нормативів встановлює певні правила діяльності для суб'єктів економіки, визначає правовий простір.

4. *Перерозподільча* - зводиться до зміни розподілу ресурсів в економіці з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних екстерналій і забезпечення нормальних соціально-економічних умов життя суспільства.

5. *Соціальна* - передбачає регулювання державою соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій, збереження навколишнього середовища.

6. *Безпосереднє управління неринковим сектором економіки* - це регулювання державного сектора економіки, створення суспільних товарів і благ.

7. *Контролююча* - означає державний нагляд і контроль за виконанням і дотриманням законів, нормативних актів, економічних, екологічних та соціальних стандартів.

6. Макроекономічні теорії про роль держави в економіці: кейнсіанство, монетаризм, теорія економіки пропозиції, теорія раціональних очікувань

Серед економістів немає єдиного підходу до ролі держави. *Особливість кейнсіанської теорії* полягає в тому, що ринок сам по собі не може забезпечити повної економічної стабільності, а тому держава зобов'язана відігравати активну роль в стабілізації економіки і пом'якшення економічних спадів. Так, кейнсіанці підтримують концепцію фінансування державою житлового будівництва і продовольчої допомоги як засіб зниження бідності. Охорона здоров'я та освіта не підпадають під дію закону попиту і пропозиції, тому що знаходяться поза ринкової системи. Тому держава повинна взяти на себе вирішення цих проблем.

В основі монетаризму лежить обґрунтування достатньої конкурентності ринків і здатності ринкової системи автоматично досягати макроекономічної рівноваги. Вони вважають державне регулювання шкідливим для розвитку підприємництва, яке робить дестабілізуючий вплив на економіку. Монетаристи

розглядають грошовий обіг як єдиний фактор, що визначає рівень виробництва, зайнятості, цін. На відміну від кейнсіанців, монетаристи заперечують фіскальну політику з її дискретними заходами, вважаючи, що вона лише дестабілізує економіку. Вони виступають за дотримання монетарного правила, згідно з яким грошова маса повинна розширюватися щорічно в тому ж темпі, що і потенційне зростання реального ВВП.

Монетаристи вважають за краще забезпечення бідних додатковим прибутком, щоб вони вирішували свої проблеми без втручання держави. На їхню думку, попит і пропозиція - найбільш потужні економічні важелі і найбільш корисні. Тому держава не повинна стосуватися бізнесу, а повинна дати йому "робити свою справу". Монетаристи переконані, що закон про мінімальну заробітну плату шкодить людям, збільшуючи безробіття, тому що він підвищує вартість робочої сили, робить не вигідним для багатьох фірм тримати робітників з низькою оплатою праці, - в результаті тих, хто міг би в інших умовах залишитися на роботі, звільняють.

Теорія економіки пропозиції стверджує, що пропозиція товарів і послуг більш важлива, ніж попит на них. Виходячи з цього найбільш необхідним у розвитку економіки є створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, а саме зменшення податків і скорочення державного регулювання. Податки підривають економічну ефективність і підсилюють інфляцію витрат, а з іншого боку, податки обмежують економічний інтерес і зменшують прагнення до ризику, що скорочує виробництво і пропозицію. Державне втручання негативно позначається на продуктивності праці і призводить до збільшення витрат виробництва. По-перше, регулювання окремих сфер діяльності часто призводить до обмеження конкуренції, створення монополій, структурних деформацій і зниження ефективності виробництва. По-друге, значно збільшується кількість різних правил, інструкцій, обмежувальних заходів, які призводять до збільшення витрат виробництва.

Теорія раціональних очікувань свідчить, що ринкові суб'єкти в економічному житті поведуться раціонально. Вони збирають і осмислюють інформацію при формуванні очікувань щодо предметів, яка стосується їх економічних інтересів. Прихильники цієї теорії припускають, що бізнесмени, споживачі не тільки обізнані в макроекономіці, з якою безпосередньо мають справу, але також розуміють, як функціонує макроекономіка, і отримують доступ до інформації, достатньої для прийняття рішень, які краще вписуються їх приватні інтереси в народногосподарські процеси. Люди не просто поширюють досвід на майбутнє, але адекватно оцінюють, виходячи зі своїх інтересів, вплив проведеної політики на перспективи економіки. Вони вважають, що інформація про зміни кон'юнктури передається швидко і навіть миттєво, отже, прийняті на її основі рішення відразу ж пристосовують рівноважні ціни і обсяги виробництва до зрушень в технологіях, різних потрясінь і до змін у фіскальній і кредитно-грошовій політиці. Тому будь-яке втручання в економіку недоцільно, оскільки стабілізаційні заходи будуть змінювати тільки ціни не торкнутися реального виробництва і зайнятості.

Питання для самоконтролю

1. Що являє собою макроекономічну рівновагу? Якою вона може бути?
2. Що ви розумієте під поняттям "середня схильність до споживання"? Як її розраховують?
3. Як розрахувати середню схильність до заощадження?
4. Поясніть взаємозв'язок функції споживання та функції заощадження.
5. На чому ґрунтується явище мультиплікатора? Як розраховується інвестиційний мультиплікатор?
6. Чи є взаємозв'язок між мультиплікатором і акселератором? Який він?
7. Яка необхідність державного втручання в діяльність ринку?
8. Назвіть основні недоліки функціонування ринкового механізму?
9. У чому ви бачите основну причину нестабільності розвитку ринкової економіки?

10. Перерахуйте основні функції державного регулювання економіки.
11. Охарактеризуйте основні положення кейнсіанського підходу до ролі держави в ринковій економіці.
12. Чому монетаристи вважають втручання держави в діяльність ринку шкідливим для економіки.
13. Які погляди прихильників теорії економіки пропозиції на роль держави?
14. Назвіть основні положення теорії раціональних очікувань.
15. Дайте порівняльну характеристику ролі держави з точки зору різних економічних шкіл.

ТЕМА 5. Класична модель макроекономічної рівноваги.

1. Макроекономічна рівновага товарного ринку.
2. Макроекономічна рівновага ринку грошей.

1. Макроекономічна рівновага товарного ринку

В економіці розрізняють часткову і загальну рівновагу. Часткова рівновага встановлюється на окремо взятому ринку. Загальна рівновага настає одночасно на всіх ринках, тобто рівновагу всієї економічної системи в цілому. Національний ринок включає в себе ринок товарів і послуг, фінансовий ринок, ринок праці.

На різних ринках є різноманітні механізми саморегуляції, а саме:

- на товарному ринку - ціна, на ринку праці - заробітна плата на фінансовому ринку - ставка відсотка.

В силу тісного взаємозв'язку грошового ринку і ринку цінних паперів розглядають, як правило, тільки ринок грошей. Також тісно взаємопов'язані ринок товарів і ринок робочої сили через відповідність між зайнятістю і сукупним продуктом. Тому економісти вивчають сукупне функціонування товарного і грошового ринку.

З цією метою була розроблена модель подвійної рівноваги "IS - LM", або модель Хікса - Хансена. Дві частини моделі IS - LM – це крива IS - інвестиції, заощадження і крива LM - ліквідність, гроші.

Щоб побудувати модель IS - LM, необхідно визначити параметри, що зв'язують товарний і грошовий ринки. Основним параметром товарного ринку є реальний обсяг національного виробництва. Він визначає попит на гроші для угод і загальний попит на гроші і процентну ставку, при якій досягається рівновага на грошовому ринку. У свою чергу рівень процентної ставки впливає на обсяг сукупних витрат. І саме рівність сукупних витрат національного доходу визначає рівновагу на ринку товарів.

Таким чином, грошовий і товарний ринки взаємопов'язані через національний дохід, інвестиції і процентну ставку. Рівень цін береться як екзогенний параметр, і далі встановлюється, які фактори визначають рівень національного доходу. Рівень цін вважатимемо постійним, в економіці є вільні виробничі потужності, існує резерв робочої сили, національний обсяг виробництва дорівнює сукупному доходу суспільства.

Для того щоб побудувати модель, спочатку розглянемо рівновагу на товарному і грошовому ринках окремо.

Товарний ринок. Існує зворотна залежність між рівнем реальної процентної ставки і планованими інвестиціями I . При рівні процентної ставки i_1 обсяг планованих інвестицій буде I_1 . Відповідно сукупні витрати будуть рівні $C + I_1 + G + X_n$. Крива сукупних витрат, перетинаючись з бісектрисою, визначить точку рівноваги E_1 і рівноважний обсяг прибутку Y_1 .

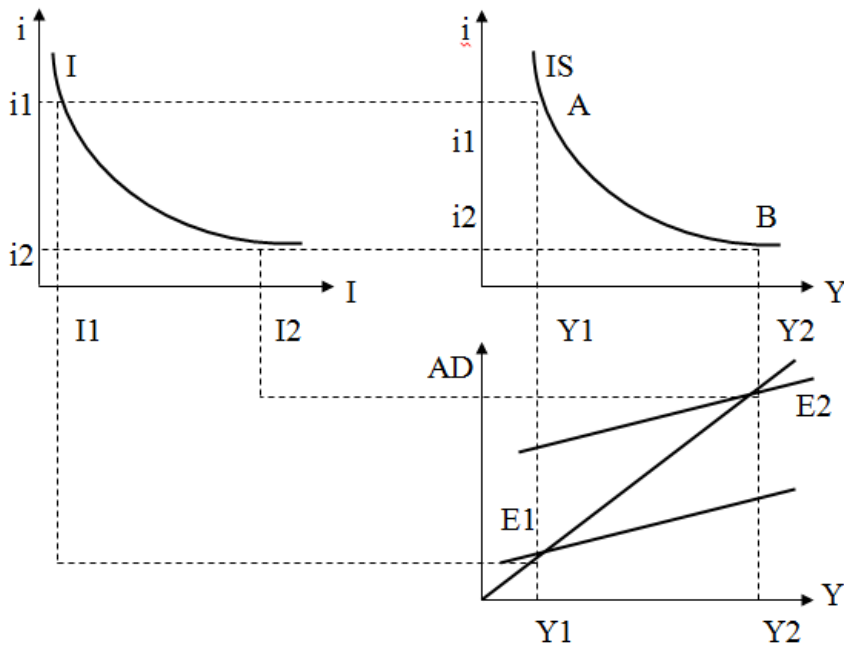

Рис. 5.1 – Рівновага на товарному ринку. Крива IS

Таким чином, при процентній ставці i_1 рівноважним буде прибуток Y_1 . Ці параметри визначають точку A. Припустимо, що процентна ставка знизилася з i_1 до i_2 . Це призведе до зростання планованих інвестицій з I_1 до I_2 і збільшення сукупного попиту. Крива сукупного попиту зміститься вгору в положення $C + I_2 + G + X_n$. Нове положення рівноваги буде досягнуто в точці E2, а рівноважним буде прибуток Y_2 . Оскільки інвестиції повинні мультиплікаційний ефект, приріст прибутку буде дорівнює приросту інвестицій, помноженому на величину мультиплікатора. Цим значенням буде відповідати точка B.

Якщо безперервно змінювати значення процентної ставки i для кожного знаходити відповідні значення прибутку, то отримаємо криву IS. Кожна її точка відображає таку комбінацію процентної ставки i і прибутку, при якій настає рівновага на товарному ринку.

Крива IS має спадний вигляд, що пояснюється зворотною залежністю між рівнем процентної ставки i і розміром сукупного доходу. Всі точки, що лежать поза кривою IS, дають нерівноважний стан товарного ринку.

Існують фактори, зміни яких приведуть до зміщення кривої IS.

1. Скорочення автономних споживчих витрат призведе до зменшення сукупного попиту і зниження рівноважного рівня прибутку. Крива IS зміститься вліво. І навпаки.

2. Зміни інвестиційного попиту, не пов'язані зі змінами процентної ставки. При збільшенні планованих інвестицій крива зміститься вправо. І, відповідно, навпаки.

3. Збільшення державних витрат, зниження податків призведе до зсуву кривої вправо. Відповідно, скорочення державних витрат, підвищення податків призведе до зменшення прибутку і крива IS зміститься вліво.

Питання для самоконтролю

1. Які складові включає в себе національний ринок?
2. Виходячи з яких параметрів, будується модель подвійної рівноваги IS - LM?
3. Яким чином функціонує товарний ринок? Поясніть.
4. Перерахуйте фактори, що сприяють зрушенню кривої IS?

ТЕМА 6. Рівновага національного ринку у моделі IS – LM

1. Використання моделі Хікса - Хансена для оцінки відносної ефективності бюджетно-податкової і кредитно-грошової політики.
2. Взаємозв'язок ринку праці і моделі IS - LM.

Грошовий ринок. Припустимо, що вироблений національний дохід Y_1 . Грошовий ринок буде перебувати в рівновазі в точці E_1 при процентній ставці i_1 . Цьому відповідає точка A . При прибутку Y_2 попит на гроші зростає до M_2 і грошовий ринок буде перебувати в рівновазі при ставці відсотка i_2 . Ці значення визначають точку B . Змінюючи безперервно обсяг прибутку, визначаємо безліч процентних ставок, при яких ринок грошей буде перебувати в рівновазі, і побудуємо криву LM.

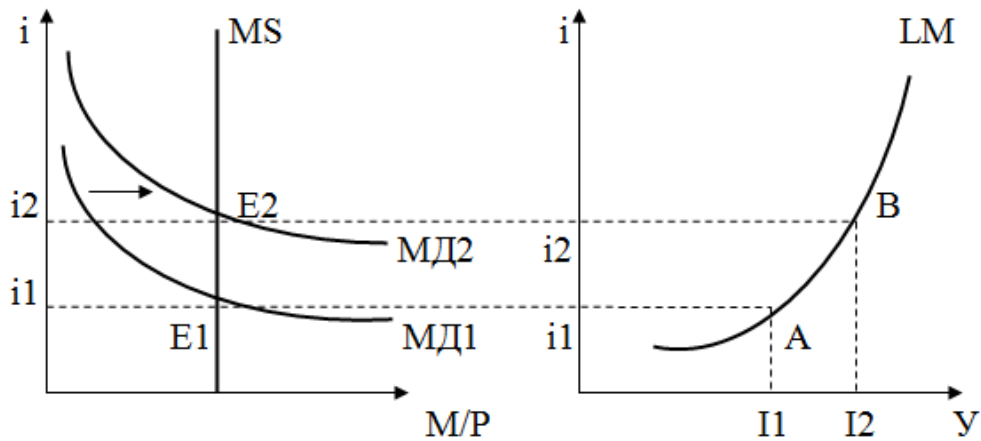

Рис. 6.1 - Побудова кривої LM

Крива LM має висхідний вигляд, так існує пряма залежність між процентною ставкою i і прибутком. Всі точки, що лежать поза кривої LM, дають нерівноважний стан грошового ринку.

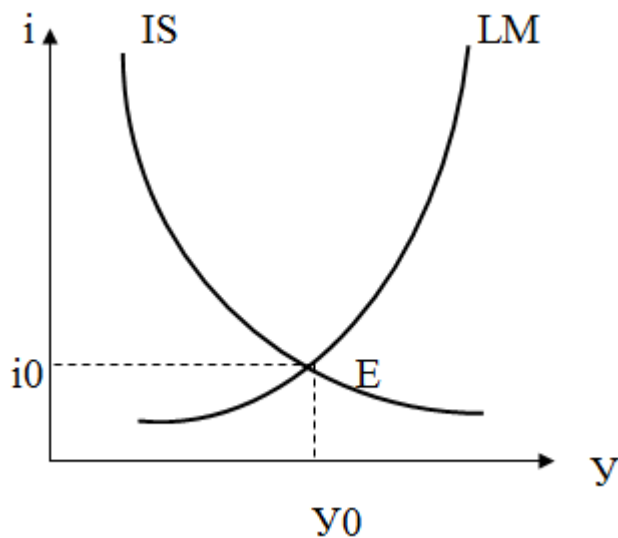

Рис. 6.2 - Макроекономічна рівновага в моделі IS - LM

При зміні процентної ставки рух відбувається по кривій LM. Сама крива може зміщуватися при зміні пропозиції грошей і автономного попиту на гроші.

Макроекономічна рівновага в моделі IS - LM - це точка, де криві IS і LM перетинаються. Ця точка визначає ставку відсотка i і рівень прибутку, які задовольняють як умову рівноваги товарного ринку, так і умову рівноваги грошового ринку.

3. Використання моделі Хікса - Хансена для оцінки відносної ефективності бюджетно-податкової і кредитно-грошової політики

Модель IS - LM використовується для аналізу впливу на національний дохід короткострокових змін кредитно-грошової і фіскальної політики.

Наслідки фіскальної політики. Держава здійснює стимулюючий фіскальну політику. З цією метою збільшуються державні витрати. Це стимулює збільшення сукупного попиту і, отже, прибутку. Крива IS1 зміститься вправо до положення IS2. Зростання прибутку призводить до збільшення сукупного попиту і зростання попиту на гроші.

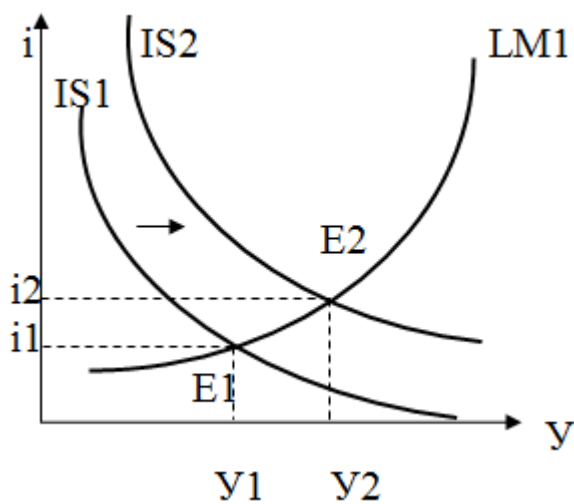

Рис. 6.3 - Фіскальна політика в моделі IS - LM

В умовах постійної пропозиції грошей попит на них починає перевищувати їх пропозицію, що веде до підвищення відсоткової ставки.

На товарному ринку зростання сукупного попиту спонукає підприємців збільшувати інвестиції. Однак підвищення ставки відсотка починає стримувати цей процес, змушуючи їх скорочувати планований приріст інвестицій. Зменшується і попит на товари тривалого користування. Ставка відсотка продовжує зростати до рівня i_2 , при якому ринки товарів і грошей досягають рівноваги в E2.

Таким чином, модель показує, що зростання державних витрат як збільшення випуску, так і зростання процентної ставки.

Однак випуск збільшується меншою мірою, ніж очіувалося, тому що зростання процентної ставки зменшує мультиплікаційний ефект державних витрат: приріст державних витрат частково витісняє плановані приватні інвестиції.

Таке явище отримало назву *ефекту витіснення*.

Він знижує ефективність стимулюючої фінансової політики. Саме на цей ефект посилаються монетаристи, стверджуючи, що фінансова політика недостатньо ефективна, і тому пріоритети повинні бути віддані кредитно-грошовій політиці. Стримуюча фінансова політика має зворотний ефект.

Наслідки кредитно-грошової політики.

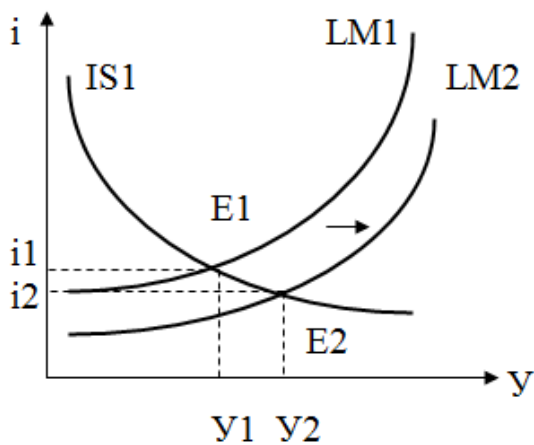

Рис. 6.4 - Кредитно-грошова політика в моделі IS

Намагаючись підвищити сукупний попит, Центральний банк збільшив пропозицію грошей, що призвело до зсуву кривої LM_1 справа в положення LM_2 . На ринку грошей пропозиція перевищує попит, що призводить до зниження процентної ставки. Її падіння викликає зростання інвестицій і чистого експорту. Сукупний попит на товари і послуги зростає, що призводить до збільшення прибутку. Надлишкова пропозиція грошей зникне, коли рівновага встановлюється в точці E_2 , тому що і зниження ставки відсотка, і зростання прибутку призводять до збільшення попиту на гроші. Його зростання буде тривати до тих пір, поки не стане рівним нова пропозиція грошей.

Отже, експансіоністська кредитно-грошова політика зумовила збільшення випуску і зниження процентної ставки.

В результаті рестрикційних кредитно-грошової політики, навпаки, крива LM1 зрушиться вліво, ставка відсотка зросте, а випуск - збільшиться.

Інвестиційна пастка - це ситуація, що виникає в разі, коли попит на інвестиції цілком нееластичний по ставці відсотка.

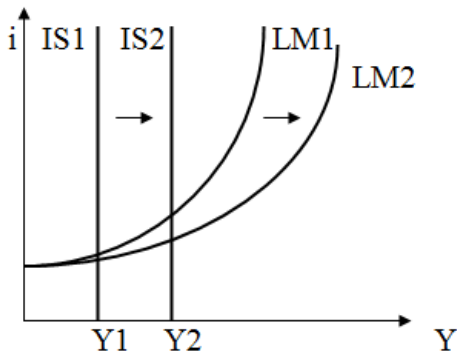

Рис. 6.5 - Інвестиційна пастка

У цьому випадку крива IS займає перпендикулярне положення. При цьому, в якій би частині LM не встановлюється початкова рівновага на товарному і грошовому ринках, переміщення по кривій LM не змінить обсягу реального національного доходу. Усунути інвестиційну пастку можна тільки при зміщенні кривої IS.

Ліквідна пастка - це ситуація на ринку, при якій ставка відсотка близька до мінімальної.

При такій ставці, навіть при збільшенні реальних доходів, населення не бажає купувати облігації, а віддає перевагу накопиченню грошей.

При збільшенні грошової маси крива LM1 зміщується вправо в положення LM2. Але оскільки крива має майже горизонтальну ділянку, то це зрушення не призведе до якого-небудь істотного зниження процентних ставок: обсяг інвестицій і випуску залишаться на колишньому рівні. Отже, зміна пропозиції грошей не змінює реального випуску.

Однак монетаристи довели, що кредитно-грошова політика впливає на національний дохід не тільки через норму відсотка і інвестиції, як вважали

кейнсіанці, а також за допомогою придбання товарів тривалого користування, змін в цінах на акції, в обсязі державних закупівель. Тому сьогодні кредитно-грошова політика вважається ефективним інструментом макроекономічного регулювання.

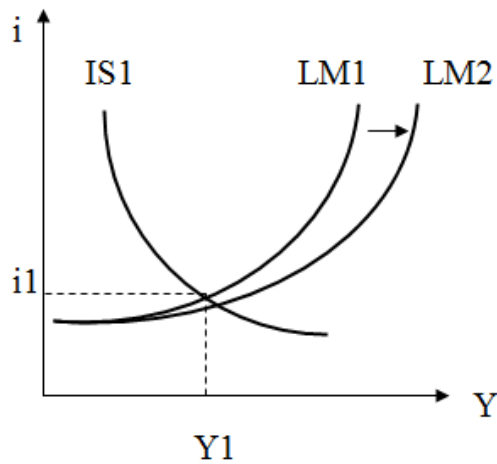

Рис. 6.6 – Ліквідна пастка

Взаємодія фіскальної та кредитно-грошової політики. У реальній економіці для досягнення поставлених цілей використовуються одночасно фіскальна і кредитно-грошова політика. Вони не є незалежними одна від одної, тому важливим є аналіз їх взаємодії.

Припустимо, в період спаду виробництва економіка перебувала в рівновазі в точці E1. Держава в такій ситуації стимулює сукупний попит шляхом проведення експансіоністської політики.

Для цього збільшуються державні витрати, знижуються податки, що призводить до зміщення кривої IS1 в положення IS2. Внаслідок ефекту витіснення збільшується обсяг випуску з Y_1 до Y_2 . Однак такий приріст недостатній для досягнення поставленої мети. Збільшення пропозиції грошей призведе до зміщення кривої LM1 справа в положення LM2, переміщаючи точку рівноваги в E3. В цьому випадку відбувається витіснення приватних інвестицій, споживчих витрат, і ефективність стимулюючої фіскальної політики зростає. Обсяг випуску збільшується з Y_1 до Y_3 .

Збільшення пропозиції грошей може значно підвищити рівень випуску, але в довгостроковому періоді це може спричинити інфляцію.

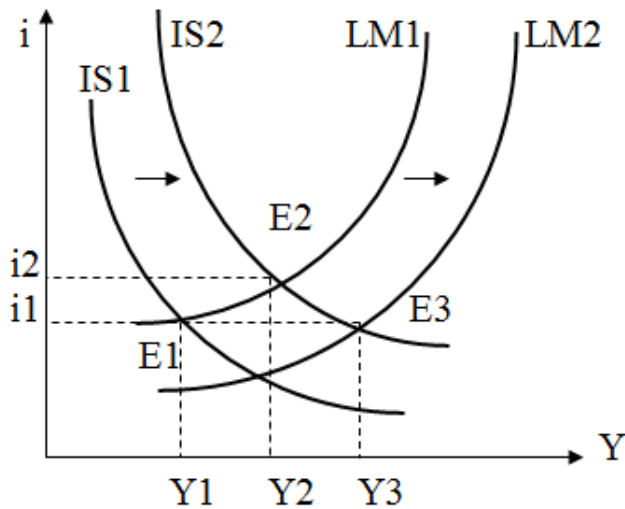

Рис. 6.7 Взаємодія фінансової та кредитно-грошової політики в період спаду виробництва

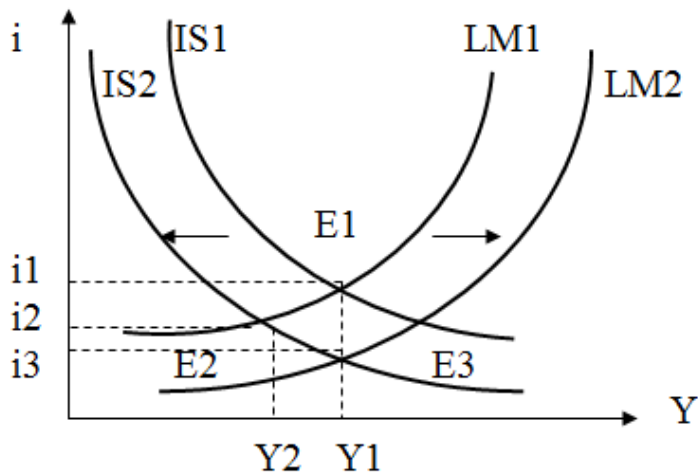

Рис. 6.8 Взаємодія фінансової та кредитно-грошової політики при фінансуванні бюджетного дефіциту

Для скорочення дефіциту в країні збільшуються податки. Збільшення податків призведе до скорочення сукупного попиту і зміщення IS_1 зліва в положення IS_2 .

У такій ситуації, щоб не відбулося скорочення випуску, ЦБ збільшує пропозицію грошей. Це призводить до зміщення кривої LM_1 в положення LM_2 .

В результаті, рівень випуску залишається незмінним, але процентна ставка значно знижується.

Необхідно також враховувати, що використання фіскальної і кредитно-грошової політики змінює не тільки сам сукупний попит, а й його структуру.

2. Взаємозв'язок ринку праці і моделі IS - LM

З моделі IS - LM визначається розмір "ефективного попиту" Y_0 , що відповідає загальній рівновазі на ринку благ і фінансових активів як точка перетину IS - LM. Виходячи з графіка виробничої функції можна визначити кількість праці, необхідної для виробництва обсягу благ, рівної Y_0 .

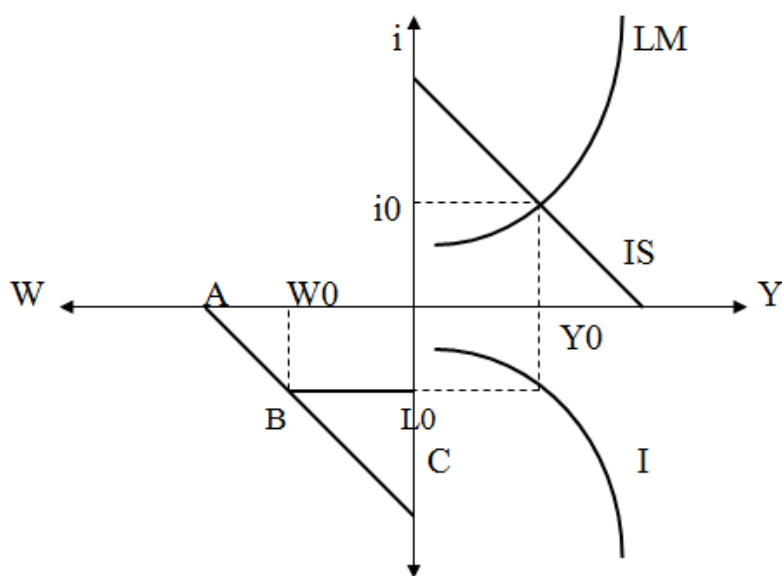

Рис. 6.9 – Взаємодія ринку праці і моделі IS - LM

Функція граничної продуктивності праці використовується для визначення ціни попиту на працю W_0 , тобто максимальної ставки заробітної плати, яку готові заплатити підприємці.

Питання для самоконтролю

1. Як функціонує грошовий ринок?
2. Поясніть, як встановлюється макроекономічна рівновага в моделі IS - LM?
3. До яких наслідків призводить проведення стимулюючої та стримуючої фіскальної політики?
4. Які наслідки проведення кредитно-грошової політики?

5. Поясніть, в результаті чого виникає ефект інвестиційної пастки?
6. У якій ситуації виникає ліквідна пастка? Який механізм її дії?
7. До яких результатів призводить одночасне використання фіскальної і кредитно-грошової політики?

ТЕМА 7. Фіскальна політика держави. Бюджетно - податкова політика держави і її механізм.

1. Фінансова система, її функції та складові.
2. Види фіскальної політики: дискретна і недискретна, стимулююча і стримуюча.
3. Державний бюджет як інструмент фіскальної політики. Мультиплікатор збалансованого бюджету.
4. Державний борг і його наслідки. Регулювання державної заборгованості.
5. Проблеми фіскальної політики.

1. Фінансова система, її функції та складові

Фінанси - це сукупність грошових відносин, що виникають в процесі розподілу, перерозподілу вартості національного продукту, формування та використання грошових фондів, необхідних для задоволення суспільних потреб.

Фінанси виконують три основні функції:

1. *Розподільча* - полягає в тому, що вони опосередковують розподіл і перерозподіл створеного національного продукту. Завдяки цій функції формуються фонди коштів суб'єктів господарювання, держави, доходи населення.

2. *Контрольну* функцію фінансів реалізують органи державної влади і управління, вона дає можливість кількісно контролювати процес створення і використання коштів.

3. *Регулююча* функція проявляється в тому, що фінанси є одним з основних інструментів державного регулювання економіки.

Фінансова система країни - це сукупність фінансових відносин і фінансових установ, які їх реалізують.

Фінансова система включає державні фінанси і фінанси господарюючих суб'єктів, а також фінанси населення.

Фінанси господарюючих суб'єктів (підприємств, організацій, установ) є основою фінансової системи, тому що вони обслуговують основну ланку економічної системи, в якій створюються товари і послуги, саме тут формується основна маса фінансових ресурсів країни. Залежно від форми власності виділяють фінанси державних і недержавних підприємств, організацій.

Державні фінанси забезпечують державу необхідними засобами для виконання економічних і політичних функцій. Вони включають *державний бюджет, позабюджетні фонди, державний кредит*. Державні фінанси функціонують на різних рівнях управління: загальнодержавному, регіональному, місцевому.

Державні цільові фонди - це кошти уряду, регіональних і місцевих органів влади, використані для фінансування витрат, які не включені в бюджет. Вони формуються за рахунок спеціальних цільових відрахувань юридичних і фізичних осіб, інших джерел.

Державні цільові фонди окремі від бюджету і досить самостійні, хоча і управляються відповідними органами влади. Вони дозволяють більш оперативно і гнучко використовувати кошти, але одночасно дають можливість витратити кошти не в повному обсязі і не завжди за цільовим призначенням.

Державний кредит визначається необхідністю залучення вільних коштів на основі зворотності та платності для фінансування державних витрат. Він складається з державних позик та гарантованих позик.

Державні позики - держава може виступати як позичальник, і як кредитор. Вона може займати ресурси в інших державах або міждержавних організацій, виділяти кредити іншим державам, іноземним юридичним особам,

може також надавати фінансову допомогу окремим підприємствам у формі казначейських позик.

Державні позики можуть бути *внутрішніми і зовнішніми*. *Внутрішні пов'язані з акумуляцією вільних коштів населення, суб'єктів господарювання своєї країни шляхом випуску і продажу на фондовому ринку державних цінних паперів.*

Зовнішні позики - держава отримує кредити від іноземних урядів, міжнародних фінансово-кредитних організацій, банків, а також продає державні цінні папери іноземним фізичним і юридичним особам.

Гарантовані позики - держава також є гарантом при отриманні іноземних кредитів регіональними та місцевими органами влади, суб'єктами господарювання.

2. Види фіскальної політики: дискретна і недискретна, стимулююча і стримуюча.

Основною частиною фінансової політики держави є фіскальна політика. **Фіскальна політика** - це політика уряду в галузі оподаткування, державних витрат, державного бюджету, спрямована на забезпечення зайнятості та запобігання інфляційних процесів. Фіскальна політика буває дискретна і недискретна.

Фіскальна політика будується на використанні державою двох економічних регуляторів: податків і державних витрат. Вони можуть застосовуватися в різних поєднаннях, що дає безліч варіантів впливу на реальний обсяг національного виробництва і його структуру, на зайнятість і інфляцію.

Дискретна фіскальна політика проводиться державою безпосередньо і полягає в маніпулюванні податковим пресом і держзвидатками на громадські і квазігромадські блага, а саме: держконтракт і держзамовлення, державні інвестиції, фінансування державних програм, громадських робіт. На характер

дискретної фіскальної політики впливає фаза економічного циклу. Вона може носити або стримуючий або стимулюючий характер.

У період спаду в економіці фіскальна політика носить стимулюючий (або експансіоністський) характер і спрямована на розвиток виробництва.

При цьому уряд збільшує державні витрати, інвестиції, а також знижує податки, або поєднує ці заходи. Однак більш переважне збільшення державних витрат, тому що мультиплікативний ефект їх дії більший, ніж від зниження податків. Все це непрямим шляхом стимулює сукупний попит. Стимулююча фіскальна політика впливає і на сукупну пропозицію, а отже, і на рівень і зростання реального виробництва. У довгостроковому періоді політика зниження податків може призвести до розширення пропозиції факторів виробництва і зростання економічного потенціалу. Однак зміщення кривої сукупної пропозиції мають довгостроковий характер, тоді як вплив на сукупний попит відчувається в економіці набагато швидше.

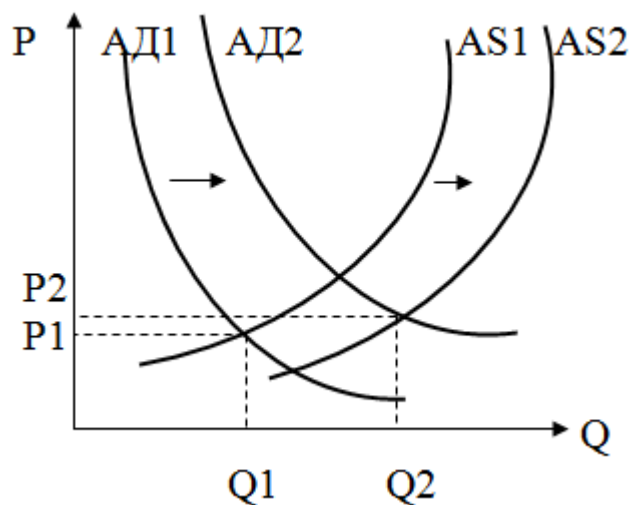

Рис. 7.1 - Стимулююча фіскальна політика

Стримуюча (або реструкційна) фіскальна політика, яка проводиться в умовах інфляції, спричинена надлишковим попитом.

Вона полягає в зменшенні державних витрат, збільшенні податків, поєднанні того і іншого. Результатом є стримування сукупного попиту. Така

політика сприяє надходженню фінансових коштів до держбюджету і створює позитивне сальдо.

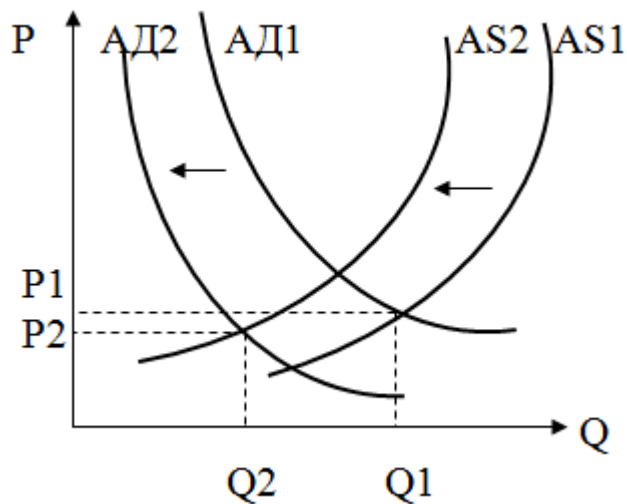

Рис. 7.2 - Стримуюча фіскальна політика

Недискретна фіскальна політика, або система вбудованих стабілізаторів - це економічний механізм, який автоматично реагує на зміну економічного становища без необхідності прийняття будь-яких кроків з боку уряду. Вбудовані стабілізатори підтримують економічну стабільність на основі саморегуляції. **Це пасивна фіскальна політика.**

Як автоматичні стабілізатори виступають прогресивний прибутковий податок, допомоги по безробіттю, по бідності, субсидії фермерам, а також система участі в прибутках. Майже всі податки дають збільшення податкових надходжень у міру зростання економіки, і навпаки, податкові надходження будуть знижуватися при зменшенні обсягу національного продукту.

За допомогою вбудованих стабілізаторів в залежності від економічної кон'юнктури змінюються податкові надходження і державні трансферти, і таким чином вони згладжують циклічні коливання, але не усувають їх.

У період спаду в економіці податкові надходження автоматично скорочуються, і це збільшує частину доходів, яка залишається у підприємств і населення, і це забезпечує мінімальну купівельну спроможність. Це дозволяє стримувати падіння сукупного попиту і пом'якшувати економічний спад. Крім

того, в період економічного спаду автоматичне скорочення податкових надходжень збільшує бюджетний дефіцит, має стимулюючий вплив на подолання спаду. У період зростання при заданих податкових ставках податкові надходження автоматично збільшуються, стримують сукупний попит і протидіють інфляції попиту. Зростання податкових надходжень сприяє скороченню і ліквідації бюджетного дефіциту, а іноді появи "надлишку".

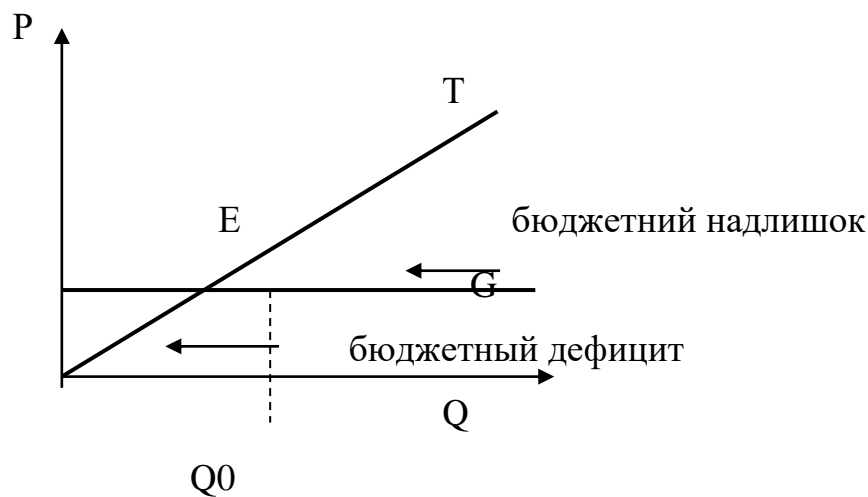

Рис. 7.3 - Недискретна фіскальна політика

Нахил кривої податків буде тим більший, чим більша прогресивна система оподаткування і тим більше буде вбудована стабільність національної економіки. Однак вбудована стабільність тільки згладжує, але не виправляє небажані зміни. У зв'язку з цим на практиці її доповнює дискретна фіскальна політика.

3. Державний бюджет як інструмент фіскальної політики. Мультиплікатор збалансованого бюджету.

Головною ланкою фінансової системи країни є державний бюджет. Це план утворення і використання фінансових ресурсів на базі фінансового законодавства.

Бюджет виконує такі функції: *розподільчу* - через держбюджет перерозподіляється значна частина національного доходу; *контролюючу* - рух бюджетних ресурсів інформує про фінансовий стан економіки; *регулюючу* -

зміна доходів і витрат держбюджету дозволяє пом'якшити спад виробництва, знизити рівень безробіття, темпи інфляції, стабілізувати економіку.

Існують різні підходи до проблеми регулювання держбюджету.

Спочатку загально визнаним вважалося щорічне балансування бюджету. Такий підхід до ліквідації бюджетного дефіциту має суттєві недоліки, особливо якщо економіка знаходиться в стадії спаду. Так, в умовах тривалого періоду безробіття і падіння доходів податкові надходження скорочуються. Уряд, намагаючись збалансувати бюджет, може збільшити податкові ставки, або скоротити державні витрати, або об'єднати ці заходи. В результаті сукупний попит ще більше зменшується. В умовах надлишкового попиту щорічне балансування бюджету також не носить стабілізаційного, антиінфляційного характеру. Більш того, він ще більше підсилює коливання економічного циклу.

Бюджет балансується циклічно. У цьому випадку він виступає інструментом антициклічної політики. Суть підходу полягає в тому, що уряд здійснює антициклічне регулювання і балансує бюджет в ході економічного циклу. Це досягається за допомогою проведення жорсткої фіскальної політики. У період спаду в результаті зниження податків і збільшення державних витрат бюджетний дефіцит посилюється. В період підйому держава збільшує податки і зменшує державні витрати, і створює позитивне сальдо бюджету, і це призводить до ліквідації бюджетного дефіциту. *Недоліки цієї концепції* полягають в тому, що якщо підйом і спади в економіці не збігаються за тривалістю, то створене позитивне сальдо в період підйому не компенсує високі державні витрати періоду спаду.

Концепція функціональних фінансів. У цьому випадку фінансова політика спрямована на збільшення доходів держбюджету шляхом реалізації заходів, орієнтованих на оздоровлення економіки. Проблема збалансованості бюджету не розглядається як першочергова. На перший план висувається проблема розвитку і досягнення повної зайнятості. У короткостроковому

періоді бюджетний дефіцит і інфляція можуть навіть зрости, однак у міру стабілізації економіки податкові надходження забезпечать ліквідацію бюджетного дефіциту.

Стан державного бюджету може оцінюватися за допомогою абсолютних показників, тобто за різницею між дохідною і видатковою частиною. Можуть бути такі співвідношення: баланс, дефіцит і профіцит.

Розрізняють структурний і циклічний дефіцит державного бюджету. **Структурний дефіцит** являє собою перевищення державних витрат над податками в умовах повної зайнятості.

Циклічний дефіцит - це різниця між фактичним бюджетним дефіцитом і структурним дефіцитом. Він виникає в результаті циклічного падіння виробництва. При утворенні дефіциту державного бюджету виникає проблема його покриття з мінімальними втратами для економіки.

Існують такі заходи його усунення.

1. *Скорочення витрат держбюджету.* Це не завжди можливо здійснити, так як зменшення дотацій може посилити спад в економіці, а скорочення соціальних програм провокує соціальну напруженість і веде до зменшення сукупного попиту, що, у свою чергу, знижує стимули виробництва.
2. *Збільшення податкового тягаря.* Даний шлях приводить до зменшення інвестицій і споживання. Це також зменшує можливості зростання ВВП, оскільки звужує обсяг ринку.
3. *Перетворення дефіциту бюджету на державний борг.*

Це відбувається за рахунок:

- Звернення держави по кредиту національних банків. Це змінює стан грошового ринку, веде до збільшення попиту на гроші і, як наслідок, до зростання процентних ставок, тобто до подорожчання кредиту. Підприємці компенсують дорогий кредит збільшенням відпускних цін. У той же час дорогий кредит зменшує інвестиції, тому що для багатьох стає недоступним. В

результаті в довгостроковому періоді бюджетний дефіцит веде до інфляції і падіння темпів зростання ВВП;

- Перетворення кредиту на зовнішній борг при отриманні його від іноземних держав. Після закінчення терміну кредиту відбувається відтік національного доходу за кордон в формі його повернення і виплати по ньому відсотків;

- Випуск державних цінних паперів - облігацій, тобто позики у населення. Кейнсіанці рекомендують цей засіб при спаді виробництва для стимулювання приватного інвестиційного попиту. Однак той приватний сектор, що залишився без державних вкладень, стикається з погіршенням умов виробництва. Відбувається відхід вільних грошей з банків. Це зменшує їх кредитні ресурси і веде до подорожчання кредиту, а отже, до скорочення можливостей інвестування.

Постійне використання позик для покриття дефіциту державного бюджету веде до падіння ефективності цього інструменту. Це відбувається у зв'язку зі збільшенням коштів з обслуговування державного боргу, вичерпанням вільних заощаджень населення.

Виплата державного боргу за рахунок збільшення пропозиції грошей на основі їх емісії. Це найбільш небезпечний шлях погашення бюджетного дефіциту, тому що веде до лавиноподібного зростання інфляції. До такого засобу покриття бюджетного дефіциту держави звертаються в разі неможливості або невміння використовувати інші методи. Фактично це засіб відмови від частини боргу, оскільки його виплата відбувається знеціненими грошима.

Проблема дефіциту бюджету частково може вирішуватись за рахунок рівного збільшення державних витрат і податків. Це призводить до збільшення прибутку на розмір, рівний приросту державних витрат і податків, і називається мультиплікатором збалансованого бюджету.

$$\Delta Y = \Delta G = \Delta T$$

4. Державний борг і його наслідки. Регулювання державної заборгованості

Державний борг - це сума заборгованості держави зовнішнім і внутрішнім кредиторам. Ця величина показує абсолютний розмір боргу. Державний борг складається з заборгованості центрального уряду, регіональних та місцевих органів влади, державних організацій, підприємств.

Розрізняють зовнішній і внутрішній борг.

Зовнішній борг - це заборгованість держави громадянам і організаціям інших країн.

Внутрішній борг - це заборгованість держави громадянам та організаціям своєї країни.

Для кількісної характеристики державного боргу використовуються і відносні показники.

1. *Співвідношення ВВП.* При збільшенні боргу над ВВП більш ніж в 2,5 рази не дозволить країні вирішувати свої проблеми, і всі її зусилля будуть спрямовані тільки на погашення боргу.

2. *Порівняння з надходженнями від зовнішньоторговельної діяльності.* Вона приносить країні валюту, необхідну для виплат за зовнішніми зобов'язаннями. Якщо такі платежі становлять 20 - 30% зовнішньоторговельного обороту, то залучати нові позики з-за кордону стає проблематично.

Управління державним боргом включає такі заходи:

- Ефективне використання коштів позики; - пошук коштів для виплати боргу; - нейтралізація негативних наслідків державного боргу.

Ефективне використання коштів позики передбачає спрямування їх в проекти, які дозволяють за відведений термін отримати прибуток, що перевищує не тільки суму боргу, але і виплат по ньому відсотків. Розмір відсотка стає мінімальним критерієм ефективності використання позикових коштів.

Для погашення боргу держава може використовувати:

- Відмова від боргу або його частини, проте, це підриває репутацію держави і надалі вона не зможе розраховувати на отримання кредитів;

- Залучення нових позик для виплати старих боргів не може багаторазово використовуватися, тому що збільшення боргу скорочує надії кредиторів повернути свої борги;

- Продовження боргу передбачає збільшення терміну його виплати. В цьому випадку збільшуються суми відсотків, тому що відсоток виплачується за сумою і неоплаченому боргу. Для держави вигідніша переструктуризація боргу, при якій він переводиться в ранг довгострокових, що не веде до зростання процентних виплат;

- Конверсію боргу, яка пов'язана з перетворенням його в довгострокові іноземні інвестиції, коли в рахунок боргу країнам-кредиторам пропонують придбати нерухомість, брати участь в акціонерному капіталі і т.д. ..;

- Продаж безнадійних боргів, який можливий, якщо країна в минулому дала кредит іншій державі. Такі борги продаються зі значною "уцінкою". Країна, продає борги, виграє час для отримання необхідних коштів.

До негативних наслідків відноситься те, що державний борг суттєво змінює стан грошового ринку. При його збільшенні відбувається додаткова пропозиція грошей. Це відбувається не тільки тоді, коли держава покриває борг за рахунок друкарського верстата або за рахунок зовнішніх позик. Збільшення внутрішнього боргу веде до витрат резервів банків і залучення заощаджень населення, тобто зростання грошових коштів в обігу. Такий процес обертається зниженням купівельної спроможності національної валюти, веде до інфляції. Підписка боргу, навпаки, зменшує кількість грошей в обігу і сприяє тенденції до стримування економічного зростання. Для нейтралізації подібних побічних ефектів ЦБ може проводити політику дорогих грошей в період збільшення державного боргу і політику дешевих грошей під час його підписки. Держава може використовувати податкову політику: посилювати її в період збільшення заборгованості і пом'якшувати при погашенні боргових зобов'язань.

5. Проблеми фіскальної політики

При здійсненні тієї чи іншої фіскальної політики виникають певні *труднощі*.

1. *Часовий розрив*. В ході проведення фіскальної політики існує проблема часу. По-перше, після початку спаду чи інфляції неминучий певний проміжок часу, необхідний для усвідомлення самого факту вступу економіки в відповідну фазу циклу, він може бути більш-менш тривалим. По-друге, затримка пов'язана з процедурами прийняття рішень про проведення того чи іншого курсу фіскальної політики відповідними органами. Особливо багато часу йде на обговорення і дебати в парламентах. Запропоновані заходи можуть стати зайвими і навіть шкідливими, поки приймаються рішення про їх прийняття, ситуація в економіці може змінитися. По-третє, ефект від реалізації вжитих заходів настає в економіці не відразу, можливо, навіть тоді, коли вони вже не потрібні.

2. *Політичні обставини*. Економічний курс формується на соціальній арені і тому пов'язаний з політичною боротьбою. Тому цілі стабілізації у фіскальній політиці виявляються деформованими різними соціально-політичними впливами.

3. *Внутрішній ефект витіснення*. Певні заходи фіскальної політики ґрунтуються на такому механізмі, який обмежує їх же результативність.

4. *Зовнішній ефект витіснення*. Він може виникати у зв'язку із взаємозв'язком національної та світової економіки. Так, стимулююча фіскальна політика веде до зростання процентної ставки, одночасно може викликати приплив в країну іноземного капіталу, що призводить до падіння курсу іноземної валюти, і це стимулює імпорт і обмежує експорт. В результаті знижується сукупний попит. У разі стримуючої фіскальної політики спостерігається протилежний результат.

Питання для самоконтролю

1. Що включає в себе фінансова система країни?

2. Назвіть і охарактеризуйте основні види фіскальної політики. В яких умовах застосовується той чи інший вид фіскальної політики?

3. Які функції виконує державний бюджет?

4. Перерахуйте і дайте короткий огляд основних підходів до проблеми регулювання державного бюджету.

ТЕМА 8. Монетарна політика держави. Кредитно-грошова політика і її механізм.

1. Грошова маса. Грошові агрегати.

2. Ринок грошей: сукупний попит на гроші, грошова пропозиція. Рівновага грошового ринку.

3. Вплив на грошову пропозицію банківського та небанківського секторів економіки. Депозитний і грошовий мультиплікатори.

4. Цілі та інструменти кредитно-грошової політики. Політика "дорогих" і "дешевих" грошей.

5. Проблеми кредитного-грошового регулювання.

1. Грошова маса. Грошові агрегати

Ринкова економіка для свого нормального розвитку формує специфічний грошовий ринок.

Грошовий ринок - це ринок, на якому в результаті взаємодії попиту на гроші і їх пропозиції встановлюється рівноважна ставка відсотка, що представляє собою "ціну" грошей.

Грошовий ринок включає в себе інститути, що забезпечують взаємодію попиту і пропозиції грошей.

Для нормального функціонування ринкової економіки, підтримки стабільних темпів її зростання, рівня і динаміки цін, зайнятості потрібна певна грошова маса. Вона являє собою сукупність платіжних засобів, що звертаються в країні на даний момент. Грошова маса в обігу є пропозиція грошей.

Право емісії готівки має тільки Центральний банк країни.

Одночасно система комерційних банків вносить значну частку в формування грошової маси, створюючи так звані кредитні гроші.

Залежно від ступеня ліквідності використовується набір показників, інакше кажучи агрегатів, для вимірювання грошової маси, яка обертається в країні в даний момент.

Принцип агрегування полягає в тому, що до існуючої грошової маси додаються такі суми. Склад і кількість використаних грошових агрегатів розрізняються по країнах.

Для правильного виміру обсягу грошової маси потрібно визначити її структуру. Для цього необхідно розташувати грошові агрегати в міру їх укрупнення і визначити їх склад і особливості з точки зору виконання грошима тих чи інших функцій.

Грошовий агрегат M1 включає готівкові гроші і вклади, кошти з яких можуть бути перераховані як платежі за чеками і електронними переказами. Це рахунки на вимогу, дорожні чеки та інші рахунки, на які можна виписати чек. Гроші тут виступають як засіб обігу і засіб платежу. В умовах сучасної ринкової економіки більшість операцій обміну проводиться за допомогою M1, і даний агрегат є найбільш поширеним.

Грошовий агрегат M2 включає в себе агрегат M1, а також активи, які не можуть безпосередньо переводитися від однієї особи до іншої, але можуть перетворюватися в засіб платежу. До них відносяться депозитні рахунки, ощадні вклади до запитання, строкові вклади і деякі інші активи. В даному випадку мова йде про виконання грошима функції засобу накопичення.

Агрегат M2 активно використовується при аналізі впливу грошової маси на економіку. Він найбільш адекватно в порівнянні з агрегатом M1 відображає зв'язок грошової маси зі швидкістю обігу грошей, реальним обсягом виробництва і зваженим рівнем цін.

Грошовий агрегат М3 включає, крім агрегату М2, значні строкові депозити, угоди про покупку цінних паперів з подальшим викупом за обумовленою ціною.

Грошовий агрегат L є найбільш укрупненим грошовим агрегатом. У нього входять М3, а також ощадні облігації, казначейські векселі та ряд інших активів.

Справжніми грошима, або грошима у вузькому сенсі слова, в макроекономіці є агрегат М1. Інші агрегати характеризуються як "квазігроші", або "майже гроші"

2. Ринок грошей: сукупний попит на гроші, грошова пропозиція. Рівновага грошового ринку

Елементами механізму функціонування грошового ринку є: попит на гроші, пропозиція грошей, ціна грошей.

Попит на гроші - це бажання економічних суб'єктів мати у своєму розпорядженні певну кількість платіжних засобів, які фірми та населення мають намір тримати у себе в даний момент, а також загальна потреба ринку в засобах.

Розрізняють номінальний і реальний попит на гроші.

Номінальний - це попит на певну кількість конкретних грошових знаків.

Реальний попит на гроші, або попит на реальні грошові залишки є попит на таку кількість грошей, за яку можна купити певні товари та послуги. Під грошовими залишками розуміють кількість грошей, що є в даний момент часу.

Кейнсіанці виділяють три мотиви попиту на гроші: трансакційний (операційний), мотив обережності і спекулятивний.

Трансакційний мотив попиту на гроші пов'язаний з тим, що гроші необхідні економічним суб'єктам для оплати товарів, послуг.

Даний мотив обумовлений виконанням грошима функції засобу обігу.

Класичний аналіз попиту на гроші обмежується тільки даними мотивом. Він заснований на кількісній теорії грошей.

$$M * V = P * Q$$

$P * Q$ можна розглядати як номінальний ВВП. Тоді при рівновазі на грошовому ринку кількість грошей M , що знаходяться в обігу, дорівнює розміру попиту на гроші, тому:

$$MД = P * Q / V, \text{ де } MД - \text{ попит на гроші.}$$

Модель Баумоля - Тобіна дозволяє більш чітко визначити попит на гроші.

Проблему, що вирішується в моделі, порівнюють з проблемою фірми, яка визначає, який рівень запасів їй зберігати, щоб, з одного боку, забезпечити безперервність відтворення, а з іншого - знизити до мінімуму втрати від зберігання запасів.

У даній моделі попит на гроші залежить від рівня споживання, причому передбачається, що *весь прибуток - Y витрачається споживачем протягом місяця для покупок.*

При рівномірній витраті графік попиту матиме вигляд спадної прямої. Однак в цьому випадку економічний суб'єкт втратить прибуток, ці гроші могли б принести, якби були покладені в банк або вкладені в цінні папери.

Припустимо, що щомісячний прибуток відразу надходить на ощадний рахунок, який приносить саме відсоток, але не можна виписати чек. Тому для здійснення покупок йому необхідно їздити в банк і знімати їх з рахунку. При цьому він буде відчувати втрати часу і грошей на поїздки.

Грошові
залишки

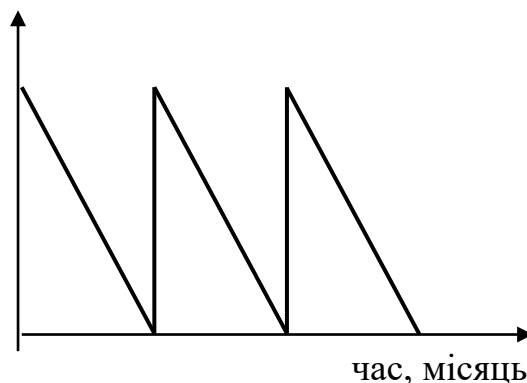

Рис. 8.1 - Зміна кількості готівкових протягом місяця

Чим частіше економічний суб'єкт буде звертатися в банк, тим більші будуть його витрати, пов'язані з його відвідуванням, але менші - процентні втрати від зберігання грошей. Його завдання - мінімізувати загальні витрати, тобто знайти оптимальне число вилучень грошей з банку, а отже, і оптимальний запас готівки.

$MD = \sqrt{F * Y / 2i}$, де F - грошова оцінка відвідувань банку, Y - прибуток споживача, i - процентна ставка.

Таким чином, дана модель показує, що попит на гроші прямо пропорційний прибутку і обернено пропорційний процентній ставці.

Мотив обережності в попиті на гроші. Попит на гроші по мотиві обережності пояснюється можливістю виникнення непередбачених покупок, витрат. Запас грошей дозволяє економічним суб'єктам застрахуватися від неплатоспроможності.

З одного боку, чим більше грошей економічні суб'єкти будуть берегти з обережності, тим більше буде їх втрата, яка вимірюється у вигляді номінальної процентної ставки, яку могли б принести гроші.

З іншого боку, відсутність необхідної кількості грошей в потрібний момент часу може привести до того, що економічним суб'єктам доведеться продавати інші активи, звертатися до позик, тобто нести витрати.

Тому економічні суб'єкти повинні визначити оптимальну кількість грошей в цілях обережності. Фактором, що впливає на даний розмір, є ступінь невизначеності в економіці.

Спекулятивний мотив попиту на гроші. Він обумовлений виконанням грошима функції зберігання заощаджень. *Всі активи поділяють на дві групи.*

Перша - гроші (готівкові плюс безпроцентні чекові вклади) мають абсолютну ліквідність, але не приносять прибутку.

Друга - це довгострокові урядові зобов'язання (облігації) - приносять дохід у вигляді відсотка, рівень якого визначається на ринку цінних паперів. Тому при високій ринковій ставці відсотка попит на облігації збільшується і

відповідно зменшується попит на гроші. Якщо ставка відсотка зменшується, економічні суб'єкти збільшують попит на гроші і скорочують на облігації. Крім цього, важливе значення має не тільки прибутковість активу, але і пов'язаний з ним ризик. Як правило, чим вища доходність активу, тим більший ризик. **Більшість не люблять ризикувати і вважають за краще активи з меншою прибутковістю, якщо ризик менше.** Попит на гроші, обумовлений спекулятивним мотивом, передбачає, що економічний суб'єкт приберігає деякий резерв з метою найбільш вигідного зберігання свого капіталу, в залежності від кон'юнктури ринку.

Виходячи з сукупності мотивів, реальний попит на гроші перебуває в прямій залежності від реального обсягу національного виробництва, тобто прибутку, і в зворотному - від рівня номінальної процентної ставки. На номінальний попит також впливає рівень цін: чим вищий рівень цін в країні, тим більший номінальний попит на гроші.

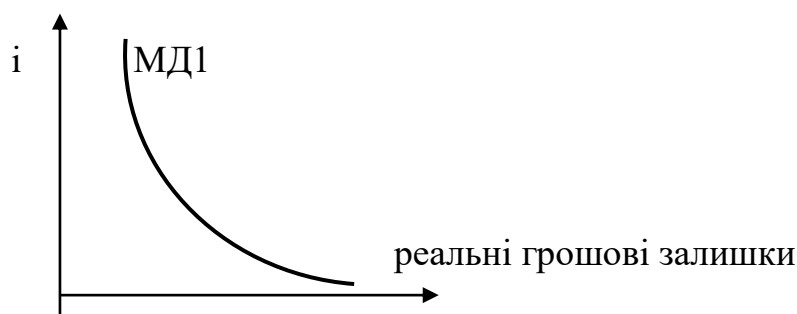

Рис. 8.2 – Крива попиту на гроші

На грошовому ринку рівновага встановлюється в результаті взаємодії попиту на гроші і їх пропозиції. Рівновага на грошовому ринку означає, що кількість грошей, яку економічні агенти хотіли б мати в портфелі своїх активів, дорівнює кількості грошей, запропонованої банківською системою.

Крива пропозиції грошей MS показує кількість запропонованих грошей при кожному значенні ставки відсотка при інших незмінних факторах, що впливають на обсяг пропозиції грошей.

Форма кривої пропозиції грошей залежить від цілей кредитно-грошової політики.

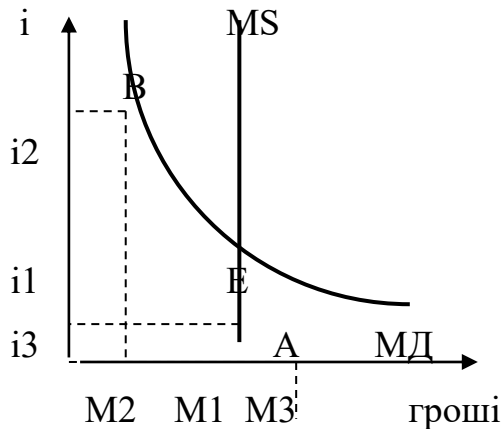

Рис.8.3 – Рівновага ринка грошей

Пропозиція має форму вертикальної прямої, відповідає політиці зміни грошової маси на незмінному рівні незалежно від зміни ставки відсотка. Це цілком виправдано в умовах інфляції.

Якщо ставка відсотка підніметься вище від рівноважного рівня, то суб'єкти господарювання захочуть мати меншу суму грошей M_1 . При цьому банківська система буде позбавлятися від зайвих грошей, скуповуючи цінні папери. Ціни на них піднімуться, а процентна ставка знизиться до i_1 . І, відповідно, навпаки.

Розглянемо зміни пропозиції грошей при незмінному рівні попиту на них.

Припустимо, що ринок знаходиться в стані рівноваги в E_1 . Якщо кількість грошей в обігу скоротиться, то крива пропозиції грошей переміститься з положення MS_1 в положення MS_2 .

При існуючому рівні резервів банки можуть запропонувати кількість грошей в розмірі M_1 . У цій ситуації банки будуть прагнути поповнити свої резерви за рахунок продажу цінних паперів, а також почнуть ускладнювати умови отримання кредиту, в результаті чого процентна ставка почне зростати. У відповідь суб'єкти господарювання почнуть віддавати більшу перевагу не грошам, а іншим активам.

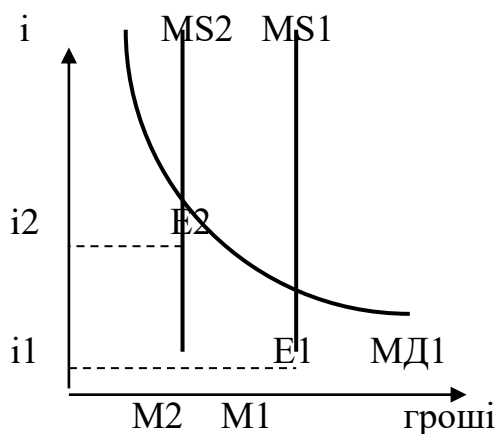

Рис. 8.4 – Зміна пропозиції грошей і рівновага грошового ринку

Відбудеться рух вгору по кривій попиту на гроші до рівня, коли кількість грошей, яку хочуть мати суб'єкти господарювання, прийде у відповідність з кількістю грошей, запропонованих банківською системою. Це новий рівень рівноваги E2.

Розглянемо зміни попиту на гроші, спричинені збільшенням номінального національного доходу, при незмінному рівні їх пропозиції.

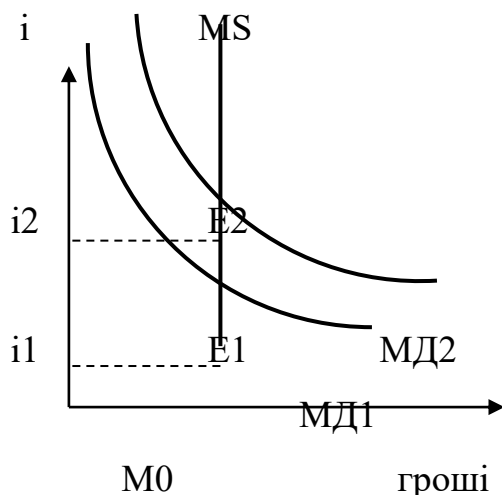

Рис. 8.5 – Зміна попиту на гроші і рівновага грошового ринку

При процентній ставці i_1 збільшення номінального національного доходу збільшить попит на гроші, що виразиться в зсуві кривої попиту на гроші з положення МД1 в положення МД2. Збільшення попиту на гроші буде спонукати суб'єкти господарювання продавати цінні папери, а також брати гроші в борг, що викликає зниження ринкової ціни цінних паперів і підвищення ставки відсотка. В умовах стабільної пропозиції грошей стан рівноваги E2

можливий в тому випадку, якщо процентна ставка підвищиться до рівня i_2 , при якому величина попиту на гроші відповідає їх пропозиції.

3. Вплив на грошову пропозицію банківського та небанківського секторів економіки. Депозитний і грошовий мультиплікатори

На пропозицію грошей впливає політика центрального банку, комерційних банків і приватних осіб. Центральний банк здійснює емісію грошей, регулює діяльність банківської системи. Комерційні банки також впливають на пропозицію грошей, тому що вони здатні створювати кредитні гроші, використовуючи наявні депозити. Центральний банк вимагає, щоб комерційні банки певну частину своїх депозитів зберігали або у вигляді касової готівки, або на його рахунках. Він визначає у відсотках і обсяг резервів. Цей відсоток називається резервною нормою. Якщо фактичні резерви банку перевищують обов'язкові, то різниця між ними є надлишкові резерви. Обсяг резервів, що зберігаються в банках, впливає на пропозицію грошей. Чим менша норма, тим більше грошей створять комерційні банки.

Банківський мультиплікатор - це коефіцієнт, що показує, як зміниться грошова маса внаслідок зміни депозитів комерційних банків.

$M m = 1 / rr$, де rr - норма обов'язкових резервів.

На пропозицію грошей впливає і співвідношення між готівкою і депозитами, залежить від рішень, прийнятих економічними суб'єктами.

На співвідношення, яку частину зберігати у вигляді готівки, а яку покласти в банк, впливають **такі чинники:**

- Чим вища частка споживання у ВВП, тим більшу частку грошей населення буде тримати на руках;

- Обсяг готівки залежить від ставки позичкового відсотка, тому що зберігання готівки позбавляє їх власників прибутку. Тому чим вища ставка позичкового відсотка, тим менше готівки буде у економічних суб'єктів;

- Обсяг готівки залежить від того, наскільки легко чи складно вилучити гроші з банку, тобто трансакційних витрат вилучення.

Грошова база, або гроші високої ефективності, дорівнює сумі готівки, що знаходиться в обігу, обов'язкових банківських резервів комерційних банків, а також короткострокових фінансових зобов'язань держави.

***Грошовий мультиплікатор** - це коефіцієнт, що показує, як змінюється грошова маса внаслідок зміни грошової бази.*

$m = cr + 1 / cr + rr$, де cr - коефіцієнт депонування грошей, що відображає уподобання населення в розподілі грошової маси між готівкою і депозитами.

Таким чином, пропозиція грошей перебуває в прямій залежності від розміру грошової бази і грошового мультиплікатора, які також залежать від коефіцієнта депонування і норми резервування.

4. Цілі та інструменти кредитно-грошової політики. Політика "дорогих" і "дешевих" грошей

***Кредитно-грошова політика держави** - це сукупність заходів з регулювання грошового обігу, спрямованих на забезпечення сталого економічного зростання при низькому рівні інфляції і безробіття.*

***Проведення облікової політики** - це встановлення центральним банком ставки облікового відсотка. Це ставка, по якій центральний банк країни продає ресурси комерційним банкам, які, в свою чергу, під позичковий відсоток надають кредити суб'єктам економіки. Розмір ставки встановлюється державою в залежності від господарської кон'юнктури і цілей економічної політики. Підвищення ставки зменшує попит на кредити, гальмує господарську активність, тому що "дорогий" кредит підприємці беруть менше, а отже, і менше коштів вкладається в розвиток виробництва. Зниження облікової ставки стимулює попит на кредити і сприяє пожвавленню господарської активності. Кредит стає дешевше, і це стимулює розвиток виробництва.*

Встановлення розмірів обов'язкових резервів для комерційних банків передбачає зберігання певної частини їх активів у вигляді резервів на спеціальному рахунку в центральному банку країни. Мета цього заходу - захист інтересів кредиторів і вкладників, тобто їх страхування, боротьба з інфляцією,

контроль за ціною національної грошової одиниці шляхом штучного обмеження обсягів грошової маси. Підвищуючи норму обов'язкових резервів, ЦБ знижує кредитні можливості комерційних банків і таким чином зменшує надходження грошей в сферу обігу, зниження нормативу збільшує потоки грошей.

Операції на відкритому фондовому ринку.

Купуючи цінні папери у суб'єктів економіки, держава як би дає їм кредит і таким чином збільшує кількість грошей в обігу, стимулює економічну активність. Продаж цінних паперів здійснюється центральним банком через державні позики для фізичних або юридичних осіб, і це стримує економічну діяльність.

Емісія грошей спрямована на забезпечення економіки засобами обігу, платежу, накопичення, а також для покриття дефіциту державного бюджету.

Помірна емісія сприяє пожвавленню економіки, скорочення грошової емісії стримує зростання цін.

Пряме лімітування кредитів полягає у встановленні верхньої межі кредитної емісії, обмеженні обсягів кредитування в певних галузях.

Принцип обмеження, як правило, поєднується з пільговим кредитуванням пріоритетних секторів економіки.

Пряме регулювання відсоткової ставки - це встановлення верхнього або нижнього рівня зміни процентних ставок по кредитах і депозитах комерційних банків. Верхня межа може встановлюватися в разі спаду виробництва і спрямована на стимулювання економічної активності, нижня межа може встановлюватися в період стрімкого зростання інфляції.

Розрізняють два основних види кредитно-грошової політики.

В умовах інфляції проводиться політика "дорогих грошей". Вона спрямована на обмеження обсягу кредитних операцій комерційних банків, на скорочення пропозиції грошей. Центральний банк, проводячи таку політику,

здійснює такі дії: продає державні цінні папери на відкритому ринку, збільшує норму обов'язкових резервів, підвищує облікову ставку. Якщо ці заходи виявляються недостатньо ефективними, ЦБ знижує верхню межу кредитної емісії, скорочує обсяг споживчого кредиту. Політика "дорогих грошей" є основним методом антиінфляційного регулювання.

В період спаду виробництва для стимулювання ділової активності проводиться політика "дешевих грошей", або так звана експансіоністська кредитно-грошова політика. Вона полягає в розширенні масштабів кредитування, послаблення контролю над приростом грошової маси, в збільшенні пропозиції грошей. Для цього центральний банк купує державні цінні папери; знижує резервну норму і зменшує облікову ставку. Створюються великі пільгові умови для надання кредитів економічним суб'єктам.

5. Проблеми кредитно-грошового регулювання

В економіці відзначають такі переваги кредитно-грошової політики в порівнянні з фіскальною політикою, оскільки вона:

- *Може значно швидше змінюватися, тому що не пов'язана з тривалими обговореннями в представницьких органах влади;*

- *Безпосередньо не впливає на співвідношення державного і приватного секторів економіки;*

- *Менше схильна до впливу популізму політичних партій.*

Недоліки кредитно-грошової політики:

1. У антициклічному кредитно-грошовому регулюванні існує ефект витіснення. Він характерний і для політики "дешевих" і "дорогих" грошей. ЦБ проводить в умовах спаду політику дешевих грошей, стимулює зростання економічної активності, і її результатом виявляється збільшення попиту на гроші. Це призводить до підвищення процентних ставок і обмеження капіталовкладень.

Здійснюючи політику дорогих грошей, ЦБ зменшує попит, стримує капіталовкладення. Це зменшує економічну активність, і через деякий час процентні ставки почнуть знижуватися, створюючи стимули для інвестицій.

2. Якщо політика дорогих грошей фактично повністю залежить від ЦБ, то політика дешевих грошей визначається поведінкою комерційних банків, які можуть не збільшувати позик і грошової пропозиції на основі збільшення надлишкових резервів. Населення також може не підвищити попит на кредит навіть при низьких процентних ставках.

3. Зміна швидкості обігу грошей може знизити ефект кредитно-грошової політики, оскільки вона знаходиться в зворотній залежності від грошової пропозиції. Таким чином, політика дешевих грошей може нейтралізуватися уповільненням грошового обігу, а політика дорогих грошей - його прискоренням.

4. Кредитно-грошова політика в значній мірі залежить від попиту на інвестиційні товари, що, в свою чергу, визначається не тільки процентною ставкою, а й наявністю вільних потужностей, очікуваним прибутком, цінами на ресурси, тобто обставинами, що не залежать від прямого впливу кредитно-грошової політики.

5. Однією з проблем є неможливість стабілізувати одночасно процентну ставку і грошовий обіг. З одного боку, коли ЦБ стабілізує процентну ставку, тоді потрібно збільшувати грошову пропозицію, щоб не допустити підвищення ставки, і навпаки. З іншого боку, якщо ЦБ прагне стабілізувати грошовий обіг, то він повинен маневрувати процентною ставкою, підвищуючи її в період інфляції, і знижувати її в фазі спаду.

Питання для самоконтролю

1. Що ви розумієте під поняттям грошовий ринок?
2. За допомогою чого визначається структура грошової маси?
3. Назвіть основні елементи механізму функціонування грошового ринку.

4. Які мотиви попиту на гроші виділяють кейнсіанці? У чому їхня відмінність від інших економічних шкіл?
5. У чому полягає вплив на грошову пропозицію банківського та небанківського секторів економіки?
6. Перерахуйте основні методи впливу держави щодо регулювання грошового обігу.
7. Охарактеризуйте основні види кредитно-грошової політики держави.
8. Визначте переваги кредитно-грошової політики в порівнянні з фіскальною політикою.
9. Які ви знаєте недоліки кредитно-грошової політики?
10. Чи можна одночасно стабілізувати процентну ставку і грошовий обіг?

ТЕМА 9. Циклічні коливання та економічне зростання.

1. Економічні цикли і їх структура.
2. Види криз і типи економічних циклів.
3. Сучасні особливості економічних коливань.
4. Сутність, типи і джерела економічного зростання.
5. Моделі економічного зростання.

1. Економічні цикли і їх структура. Індикатори циклічних коливань.

Одним з ключових ознак ринкової економіки є її циклічність, тобто періодичні коливання економічної активності, що виражаються в більш-менш регулярному повторенні спадів і підйомів виробництва.

Відомо, що спади виробництва виявлялися в окремих країнах і регіонах світу задовго до виникнення ринкової системи економіки. Вони виникали в основному в результаті неекономічних чинників (природних, політичних, демографічних, соціальних), таких як посухи, повені, землетруси, війни, епідемії і революції. Подібного роду надзвичайні ситуації нерідко оберталися широкомасштабною господарською розрухою, для ліквідації якої були потрібні роки і навіть десятиліття, очевидно, що і до цього дня економічне життя суспільства (при будь-якому типі її організації) не застраховане від негативного

впливу всіх названих чинників. Однак протягом двох останніх століть склалася і продовжує розвиватися в різних формах: **економічна циклічність як особлива закономірність і принцип функціонування ринкової системи економіки**. Таким чином, специфікою ринкової економіки є циклічний характер її розвитку. **Циклічність** - це повторювані зміни, рух від одного стану макроекономічної рівноваги до іншого. Економіка в своєму розвитку як би пульсує: періоди підйому замінюються спадами або навіть кризами, потім знову починається підйом. Тому в тривалий період часу динаміка буде відображатися хвилеподібною лінією, де кожна хвиля відповідає повному циклу розвитку економіки.

Економічним циклом називається відрізок часу між двома однаковими станами економіки. Економічний цикл відображає нерівномірність у розвитку економіки, а також є причиною і наслідком економічного розвитку.

Економісти виділяють 4 фази циклів: підйом, криза, застій, поживлення.

Економічний підйом - характерне збільшення чистих інвестицій у виробництво ресурсів і предметів споживання, зростання курсу цінних паперів, скорочення безробіття, зростання доходів і заощаджень населення і бізнесу. Це зумовлює підвищення платоспроможності, підвищення сукупного попиту над сукупною пропозицією, що обумовлює зростання загального рівня цін як на предмети споживання, так і на ресурси. Фірми прагнуть розширити пропозицію за рахунок нових капіталовкладень, що викликає збільшення попиту на кредит і призводить до зростання процентних ставок.

Криза перевиробництва - стосується виробництва предметів споживання і складається в перевищенні їх сукупної пропозиції над сукупним попитом. Що призводить до зниження прибутку компаній, в результаті чого вони не можуть оплатити частину замовлень на покупку ресурсів. Внаслідок цього фірми, що виробляють матеріальні ресурси, також стикаються з перешкодами, пов'язаними з кризою збуту. Підприємства, взяли позики для випуску продукції

в розрахунку на прибуток від реалізації, виявляються неплатоспроможними і намагаються отримати нові позики, але не для розширення господарської діяльності, а для погашення старих позик і запобігання банкрутства. Така ситуація робить кредит більш дорогим і викликає ряд банкрутств, в тому числі серед банків, тому що вкладники починають вилучати свої вклади. **Стагнація** - застій в економіці, виробництві, торгівлі, що передує спаду, який і супроводжує спад.

Застій, або депресія - починається, коли сукупна пропозиція падає до рівня скороченого сукупного попиту. Масове банкрутство припиняється, не спостерігається подальшого погіршення. Значна частина виробничих потужностей не діє, незайнятість трудових ресурсів досягає великих масштабів. Виживають лише ті фірми, які в умовах попереднього підйому встигли підвищити свій технологічний рівень, забезпечив зниження собівартості, а також ті, які зуміли уникнути надмірної кредитної заборгованості. Вони можуть з прибутком продавати продукцію за зниженими цінами, тим більше що ціни на ресурси при застої і недовантаження потужностей прийнятні.

Пожвавлення - коли підприємства, що залишилися за рахунок власних і позичкових коштів оновлюють виробництво. Їх технічне переозброєння створює додатковий попит на засоби виробництва і збільшує число робочих місць в галузях, що виробляють їх. Відповідно зменшується безробіття і підвищується платоспроможність населення, розширюється попит на предмети споживання і збільшення їх випуску. Сукупний попит поступово зростає, відбувається пожвавлення економіки в порівнянні з фазою застою. Пожвавлення переростає в **економічне піднесення нового циклу**, коли масштаби економічної активності з основних показників перевершують їх передкризові значення.

Матеріальною основою циклів служить масова заміна активної частини основного капіталу. Також до причин можна віднести зміни в сільському господарстві і обумовлені демографічними процесами.

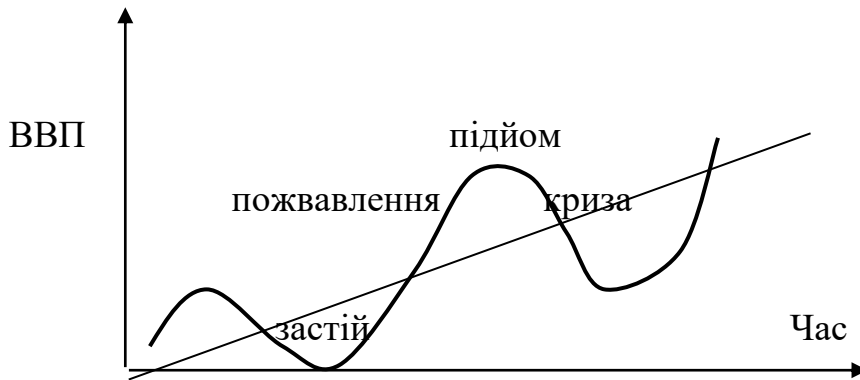

Рис. 9.1 - Фази економічного циклу

Криза перевиробництва усуває неефективні виробництва і економічно примусово підштовхує суспільне виробництво до оновлення технологічного потенціалу. Економічний цикл - це певна спіраль поступального руху технологічного потенціалу господарського комплексу, до якого повинен пристосовуватися кожен економічний суб'єкт, який прагне практично витримати конкурентну боротьбу за гроші споживачів.

В ході економічного циклу відбувається зміна різних показників, властивих тій чи іншій його фазі.

У зв'язку з цим виділяють такі показники:

1. *Проциклічні* - вони ростуть в фазі підйому і скорочуються в фазі спаду виробництва. До них відносяться швидкість обігу грошей, завантаження виробничих потужностей, загальний рівень цін.

2. *Контрциклічні* - під час підйому скорочуються, а під час спаду збільшуються. Це рівень безробіття, число банкрутств.

3. *Ациклічні* - їх зміна не пов'язана з фазами економічного циклу. Перш за все - це обсяг експорту.

Також існує ряд показників, які можуть збігатися зі змінами економічної активності, або її випереджати або запізнюватися.

Випереджаючі - досягають свого максимального або мінімального значення раніше за досягнення підйому або спаду в економіці. До них можна

віднести число новостворених підприємств, зміни в запасах, зміна грошової маси.

Запізнюючі - досягають свого максимуму після досягнення підйому або спаду. До них відносяться рівень процентної ставки комерційних банків, питомі витрати на зарплату, витрати на нові підприємства і обладнання.

Збігаючі - змінюються одночасно зі зміною економічної активності. В їх число входять рівень безробіття, особисті доходи, процентні ставки центрального банку.

2. Види криз і типи економічних циклів

Особливе місце в економічному циклі займає криза. Вона проявляється як порушення рівноваги в економіці, як дестабілізація всієї економічної системи або окремих її сфер. Виділяють такі види криз:

1. *Структурна криза* - охоплює кілька економічних циклів. Вона спричиняється необхідністю перебудови структури виробництва на новій технологічній основі. Наприклад, енергетична криза 70-х років ХХІ ст.

2. *Циклічна криза* - охоплює всі галузі і сфери виробництва. В результаті наростаючих диспропорцій в економіці товари не реалізуються. Пропозиція перевищує попит, виникають труднощі зі збутом. Вони ведуть до скорочення виробництва і зростання безробіття, що ще більше знижує купівельну спроможність населення. В результаті скорочуються всі економічні показники, падає прибуток, заробітна плата, знижуються інвестиції. Падає курс цінних паперів. Процес закінчується хвилею банкрутств і масового закриття підприємств.

3. *Часткова криза* - стосується тільки окремої сфери економіки і може статися, як у фазі підйому, так і у фазі спаду. Наприклад, криза 1997 - 1998 років.

4. *Галузева криза* - охоплює окремі або суміжні галузі економіки. Виникає в результаті зміни галузевої структури або зовнішніх причин: дешевого

масового імпорту аналогічної продукції, зростання цін на імпортовані сировину та матеріали.

Сучасна економічна наука налічує велику кількість видів циклів. Розрізняються вони між собою причинами виникнення і термінами тривалості.

1. *Цикли Дж. Китчина* - короткострокові коливання. Основні причини виникнення цих циклів пов'язані з коливаннями світових запасів золота, а також з закономірностями грошового обігу. Їх тривалість в середньому 2 - 4 роки.

2. *Цикли Р. Жугляра* - середньострокові цикли тривалістю 9 - 11 років, як основні причини їх виникнення визначаються збоєм в діяльності кредитної сфери, порушення взаємодії кредитно-грошових чинників, викликаних діяльністю банків.

3. *Цикли С. Кузнеця* - відносяться до середньострокових, їх тривалість 10 - 20 років, так звані будівельні цикли. Пов'язані з періодичним оновленням виробничих споруд і житла.

4. *Цикли Н. Кондратьєва* - довгострокові цикли, тривалість 50 - 55 років. Причина довгострокових циклів полягає в циклічності розвитку технічного прогресу, в динаміці використання нововведень. Нові відкриття та винаходи втілюються в нових засобах виробництва, які швидко поширюються і забезпечують зростання продуктивності праці. Однак настає момент, коли попит перевищує обмежені можливості цих засобів виробництва. Виникає спад. Вихід з нього пов'язаний з появою нових ідей, масовим впровадженням їх у нові засоби виробництва.

В даний час сучасні економічні цикли мають ряд особливостей.

По-перше, завдяки регулюючої діяльності держави економічні цикли стали менш глибокими і менш тривалими. *По-друге*, раніше фази циклу в різних країнах наставали в різний час. Зараз цикл синхронізувався, і його фази наступають в більшості країн майже одночасно. *По-третє*, завдяки антициклічному регулюванню межі між окремими фазами циклу стали більш

розмиті і фази циклу стали плавно переходити один в одного. *По-четверте*, з початку 70-х років ХХ століття економічному циклу стала властива **стагфляція - одночасне зростання інфляції і безробіття**.

3. Сучасні особливості економічних коливань

Реальна економічна динаміка - складний процес чергування різних за своїми кількісними та якісними показниками фаз дозволяє визначити деякі сучасні особливості циклічності. Модифікація світових і національних економічних циклів така: загальне уявлення про хід циклічного розвитку економіки після Другої світової війни дають відомості про кількісні коливання промислового виробництва в ряді провідних країн світу, де давно утвердилася ринкова система господарства (табл. 1).

Таблиця 9. 1

Тривалість і глибина падіння промислового виробництва (від вищої точки до нижчої) в періоди повоєнних світових криз (Тривалість в місяцях розрахована від максимуму до мінімуму. Для США римськими цифрами позначені дві стадії кризи: I - 1980 р. ; II - 1981-1982 рр.)

Характеристика криз	США	Японія	ФРГ	Франція	Англія
Криза 1948-1949 рр. Тривалість, місяці: спад (або ріст). %	15 -9,2	— +25,0	- +48,3	- +8,7	— +4,7
Криза 1957-1958 рр. Тривалість, місяці; спад, %	14 -14,3	9 -8,4	8 0	9 -5,0	4 -2,5
Криза 1970-1971 рр. Тривалість, місяці: спад, %	13 -6,8	4 -3,0	7 -5,6	7 -4,0	11 -3,2
Криза 1973 - 1975 рр. Тривалість, місяці: Спад, %	16 -14,8	14 -19,5	21 -10,9	9 -14,8	18 -11,0
Криза 1980-1982 рр. Тривалість, місяці; спад, %	I 4 . I -6,0 II -11,4	7 -4,2	34 -9,8	28 -9,4	23 -14,6

З другої половини 50-х років ХХ ст. економічні кризи зазвичай набували світових масштабів, охоплюючи в тій чи іншій мірі провідні країни Америки, Європи та Азії. Винятком є перша післявоєнна криза 1948-1949 рр. Серйозно вразила економіку США, одночасно з якою спостерігалось бурхливе економічне зростання в ФРН і Японії. Так, в 1993 р Німеччина, Франція і деякі інші держави Західної Європи переживали в економіці - спад, а в 1995-1996 рр. - застій. Японію в 1997-1999 рр. охопила справжня криза, що проявилася в скороченні виробництва і фінансових потрясіннях, яка змінилася в 2000 р. дуже млявим поживленням господарської кон'юнктури.

Слід особливо відзначити, що з 80-х років ХХ ст. істотним елементом економічних циклів стали фінансові кризи. За цей час вони потрясли національні економіки 93 країн (5 розвинених і 88 країнах, що розвиваються). Найбільш гострі фінансові кризи були характерні для 90-х років, до яких можна в першу чергу віднести західноєвропейську кризу 1992 року, Мексиканська 1994-1995 рр., Азіатська 1997-1998 рр., Російська і Латиноамериканська 1998-1999 рр., Аргентинська 2001 р. Спостережувана ще в 70-80-х роках певна синхронізація економічних циклів явно поступилася місцем в 90-і роки їх десинхронізацією.

На цьому тлі протягом 10 років відбувався потужний підйом економіки США, найтриваліший в історії країни, на частку якої припадає майже третина світового ВВП. Подібний підйом (тривале зростання) багато в чому схожий на попередні підвищувальні фази циклу. Вирішальний вплив на нього чинять тепер такі внутрішні фактори, як масове освоєння нових ресурсозберігаючих технологій, збільшення частки наукомісткої продукції, пріоритетний характер інвестицій в освіту, охорону здоров'я, науку і технології. При цьому одним з головних зовнішніх чинників надзвичайно тривалого підйому в США стала сама десинхронізація світового циклу, при якій в інших країнах спостерігалось або слабке економічне зростання, або кризові і застійні процеси.

В цілому, судячи з підсумків розвитку світового господарства за 2000 і 2001 рр., можна зробити висновок про уповільнення темпів зростання в групі провідних країн після піку циклічного підйому в 2000 р. (табл. 2).

Таблиця 9.2

**Основні макроекономічні показники розвинених країн світу —
темпи приросту (в % до попереднього року).**

Показники	США		Японія			Єврозона			
	1999 р.	2000 р.	2001 р.	1999 р.	2000 р.	2001р.	1999р.	2000 р.	2001 р.
ВВП	4,2	5,0	1,3	0,8	1,7	0,5	2,5	3,4	2,4
Валові капітало-вкладення	9,2	9,6	-1,3	-0,9	1,3	-1,9	5,2	4,7	3,6
Промислове виробництво	4,1	5,6	0,2	0,8	5,3	-1,2	1,9	5,5	1,7
Споживчі ціни	2,2	3,4	2,5	-0,3	-0,7	-0,4	1,1	2,3	1,9
Рівень безробіття	4,2	4,0	4,5	4,7	4,7	5,0	10,1	9,1	8,7

Приріст сукупного обсягу світового ВВП в постійних цінах склав в 2000 р., за оцінками експертів Світового банку - 4%. В цілому за останні 30 років середньорічний темп приросту світового ВВП склав 3,7%. Що стосується економіки США, то і вона в результаті тривалого інвестиційного буму в даний час все більш помітно сповзає в спадну фазу циклу.

Про найближчі перспективи економічної динаміки розвитку країн з можливим переходом національних циклів на нову висхідну хвилю (при деякому відновленні їх синхронізації) свідчать прогнози Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР - Міжнародна організація, заснована в 1961 р., членами якої є більшість розвинених країн світу) .

Прогноз економічної динаміки розвинених країн

Показники	США			Японія			Євросона		
	2001р.	2002 р.	2003 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2001 р.	2002р.	2003 р.
Реальний ВВП (% приросту)	1,1	0,8	3,8	-0,7	-0,1	0,8	1,6	1,5	3,0
Споживчі ціни (% приросту)	1,8	1,0	1,5	-1,7	-1,4	-1,7	2,5	1,6	1,7
Рівень безробіття (% робочої сили)	4,8	6,2	6,0	5,0	5,5	5,4	8,5	8,9	8,8

Тим часом смуга тривалого процвітання послужила деяким західним економістам основою для думки про повне подолання циклічності в динаміці ринкової економіки. Американський професор Н.Г. Менк'ю, автор оригінальних підручників «Макроекономіка» та «Принципи економікс», вважає навіть неправомірним саме використання слова «цикл» для характеристики економічних коливань в силу їх «нерегулярності» і «непередбачуваності». Однак вся історія розвитку ринкової системи, аж до сьогоднішнього дня, переконливо свідчить про те, що циклічність продовжує залишатися однією з її ключових закономірностей.

4. Сутність, типи і джерела економічного зростання

Економічне зростання - це розвиток національного господарства, при якому збільшується реальний національний дохід, реальний валовий внутрішній продукт. Економічне зростання в країні має економічні та соціальні наслідки.

Економічні наслідки охоплюють стадію виробництва, а саме: підвищення і інтенсивність праці, фондоозброєність, поліпшення якості робочої сили, вдосконалення технології і організації виробництва.

Соціальні наслідки визначаються економічними і охоплюють фази розподілу і споживання. Це збільшення рівня доходів різних верств населення, поліпшення якості споживання за рахунок вдосконалення кількості і структури національного продукту, що відбивається в загальному збільшенні рівня життя населення.

Виділяють два основних типи економічного зростання - екстенсивний та інтенсивний.

Екстенсивний тип економічного зростання досягається за рахунок використання більшої кількості факторів виробництва при збереженні їх старої технічної основи. Приріст продукції досягається за рахунок кількісного збільшення чисельності працівників і за рахунок збільшення потужності підприємств. Однак випуск продукції в розрахунку на одного працівника залишається незмінним.

Інтенсивний тип економічного зростання характеризується збільшенням масштабів випуску продукції, заснований на використанні більш ефективних і якісно досконаліших факторів виробництва і технології, більш економічних ресурсів, підвищення кваліфікації працівників. Результатом є не тільки збільшення обсягу продукції, але і підвищення її якості.

Інтенсивний або екстенсивний типи економічного зростання не існують в чистому вигляді. Завжди має місце їх поєднання з переважанням одного з них.

Розрізняють потенційне і дійсне економічне зростання.

Під потенційним економічним зростанням розуміють сукупний ЧНП, який можна провести при: доступній технології; максимально можливому використанні працівників; ефективному застосуванні коштів виробництва.

Дійсне економічне зростання - це фактично досягнутий результат.

Для вимірювання економічного зростання використовуються дані про ВВП або ВНП. Якщо при розрахунку виходити з рівня цін поточного року, то отримаємо номінальний розмір продукту.

Для визначення реального економічного зростання використовуються ціни базисного року, що виключає коливання цін.

Як основні показники вимірювання економічного зростання використовуються:

1. Коефіцієнт зростання - це відношення показника досліджуваного періоду до показника базисного періоду.
2. Темп зростання - це коефіцієнт зростання, помножений на 100%.
3. Темп приросту - це темп зростання мінус 100%.

Процес економічного зростання включає в себе взаємодію певних чинників. У макроекономіці виділяють три групи факторів економічного зростання:

- Фактори пропозиції - включають в себе наявність людських ресурсів, природних ресурсів, основного капіталу і рівень технології. Саме фактори пропозиції мають вирішальне значення в економічному зростанні;

- Фактори попиту - це рівень цін, споживчі витрати, інвестиційні витрати, державні витрати, чистий обсяг експорту;

- Фактори розподілу - це раціональність і повнота залучення ресурсів в процес виробництва, ефективність використання ресурсів в економічному обороті. Вирішальне значення в економічному зростанні мають фактори пропозиції.

Взаємодія трьох груп чинників економічного зростання показує крива виробничих можливостей. Вона відображає поєднання різновидів виробництва різних благ, які можуть бути випущені при даній кількості і якості природних ресурсів, основного капіталу і існуючої технології.

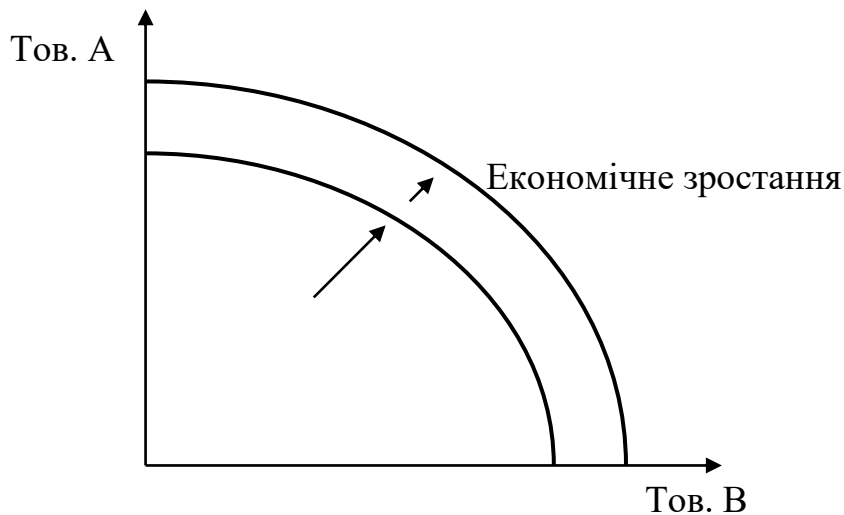

Рис. 9.2 - Крива виробничих можливостей

Будь-яка точка на кривій виробничих можливостей означає максимальний обсяг випуску двох товарів. Кожна точка всередині кривої показує, що чинники застосовуються неоптимально. Економічне зростання здійснюється в тому випадку, коли раніше не вживані фактори виробництва починають використовуватися, і економіка переміщається з внутрішньої точки в точку на кривій виробничих можливостей. Зростання спостерігається і тоді, коли крива виробничих можливостей зміщується вправо.

В даний час для розвинених країн характерний перехід до нової якості економічного зростання:

- Здійснюється головним чином за рахунок впровадження НТП, застосування технологій по збереженню ресурсів;
- Більшою мірою, ніж раніше, направлено на підвищення якості товарів і послуг, через зростання конкуренції;
- Має обмежувачі, що встановлюються урядом з метою збереження здорового економічного середовища для життєдіяльності людини.

Вихід економічного зростання за ці межі вважається соціально небезпечним. Існують позитивні і негативні сторони економічного зростання.

До позитивних належать:

- Економічне зростання сприяє збільшенню матеріального достатку і життєвого рівня;
- Проблеми навколишнього середовища слабо пов'язані з економічним зростанням;
- Економічне зростання є єдиним дієвим засобом для досягнення більшої рівності в доходах.

До негативних моментів відносяться:

- Економічне зростання веде до забруднення навколишнього середовища;
- Економічне зростання породжує серед людей занепокоєння і невпевненість в завтрашньому дні;
- Економічне зростання часто суперечить певним людським цінностям;
- Внутрішні і міжнародні проблеми - це проблеми розподілу, а не виробництва.

Економічне зростання є складовим елементом розвитку економіки, включаючи періоди підйому і спаду. Під час спаду йдуть з ринку неефективні виробники, залишаючи в ньому вільні ніші, які згодом заповнять ті, хто здатний витримати вимоги ринку. Відновлюється рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією, на основі якої економіка країни вступає в період пожвавлення економіки. Таким чином, навіть спад являє собою специфічну форму розвитку, що створює основу для майбутнього економічного зростання.

Будь-який вид економічного зростання потребує додаткових інвестицій. Здійснення інвестиційного процесу потребує від суспільства створення ряду об'єктивних передумов:

1. Достатній рівень заощаджень.
2. Розвинений фінансовий ринок, здатний забезпечити приплив заощаджень до інвесторів.
3. Висока прибутковість інвестицій, здатна значно перекрити можливі втрати, пов'язані з великими комерційними ризиками.

Таким чином, економічне зростання перебуває в прямій залежності від норми накопичення, тобто заощаджень і ефективності інвестицій.

Динаміка економічного розвитку виражається в темпах економічного зростання. Стійке економічне зростання є умовою досягнення економікою довгострокової рівноваги. *Довгострокова динамічна рівновага* - це розвиток економіки, при якому в кожен період часу обсяги зростання сукупного попиту і сукупної пропозиції дорівнюють один одному при повній зайнятості.

5. Моделі економічного зростання

При регулюванні економічного зростання використовують такі основні моделі:

1. Неокейнсіанська модель Домара - Харода.
2. Неокласична модель Солоу.
3. Теорія інвестицій.

Модель Домара і модель Харода розглядаються разом, однак, незважаючи на їх схожість, вони розрізняються.

Модель Домара досліджує роль інвестицій в збільшенні сукупного попиту і в збільшенні виробничих потужностей сукупної пропозиції в часі. При цьому в моделі передбачається забезпечення повної зайнятості в довгостроковому періоді.

Модель Домара виходить з таких передумов:

1. У моделі представлений тільки збалансований ринок благ.
2. Технологія виробництва представлена виробничою функцією.
3. Відсутня взаємозамінність факторів виробництва.
4. Ціни на ринку негнучкі, що призводить до надлишкової пропозиції на ринку праці.
5. Середня продуктивність капіталу постійна, вибуття капіталу відсутнє.
6. Випуск продукції залежить не тільки від капіталу.

Оскільки економічна система знаходиться в рівновазі при повній зайнятості, то для збереження рівноваги сукупний попит повинен зростати тим

же темпом, що і виробничий потенціал. Тому для підтримки рівноваги і повної зайнятості на ринку благ потрібно постійно збільшувати обсяг інвестицій певним заданим темпом.

Модель Харода відображає функціональні зв'язки в економіці та психологічні мотиви поведінки підприємців. У даній моделі надано також тільки ринок благ.

Але є ряд особливостей:

1. У модель включена ендогенна функція інвестицій, на відміну від екзогенно заданих інвестицій в Домара.
2. Розмір капіталомісткості постійний.
3. Поведінка підприємців залежить від їх очікувань щодо попиту на товари і послуги.

У моделі введено поняття "гарантований" і "природний" темп зростання капіталу. *Гарантований* передбачає повне використання виробничих потужностей, розвиток економіки за рівноважної траєкторії і виправданість очікувань підприємців щодо сукупного попиту. *Природний темп зростання капіталу* - забезпечує повну зайнятість при збільшенні пропозиції праці, тобто природний темп зростання дорівнює збільшенню трудових ресурсів.

Якщо природний темп зростання національного доходу відстає від гарантованого, то очікування підприємців щодо темпів зростання не виправдовуються, так як нестача трудових ресурсів викликає скорочення інвестицій і економічна кон'юнктура буде характеризуватися депресією.

Якщо природний темп зростання національного доходу перевищує гарантований, то надлишок трудових ресурсів буде стимулювати зростання інвестицій, викликаючи підйом, і фактичний темп приросту національного доходу перевищить очікуваний.

Динамічна рівновага в даних моделях економічного зростання хитка. Тому виникає необхідність державного регулювання економіки методами кредитно-грошової політики.

Модель економічного зростання Солоу - це модель, яка визначає механізм впливу заощаджень, збільшення трудових ресурсів і НТП на рівень життя населення і його динаміку. Вона призначена для дослідження рівноважних траєкторій економічного зростання. У даній моделі представлені тільки домогосподарства і фірми. На відміну від попередньої моделі, передбачається взаємозамінність таких факторів виробництва, як праця і капітал.

Модель побудована на таких передумовах:

1. Досконала конкуренція на ринку факторів виробництва і неповний робочий день.
2. Гнучкість цін на ринку благ.
3. Постійна віддача від масштабу.
4. Спадаюча продуктивність капіталу.
5. Постійна норма вибуття капіталу.

Капіталоозброєність - це капітал, що припадає на одного працівника.

У моделі розглядається зв'язок виробництва, споживання та інвестицій на основі кривої капіталоозброєності який включає в себе функцію споживання. Тому розмір продуктивності складається зі споживання і інвестицій, оскільки заощадження, як правило, є майбутніми інвестиціями.

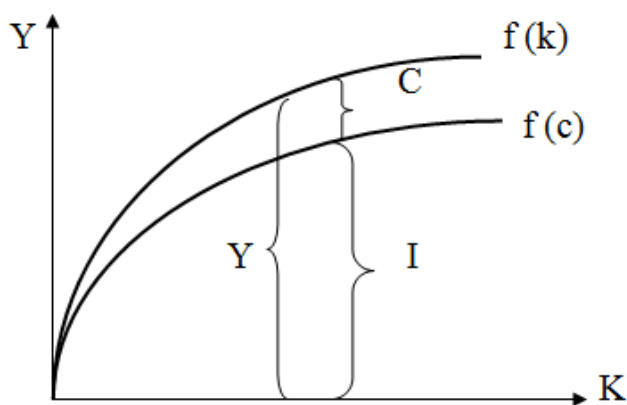

Рис.9.3 – Розподіл продукту між споживанням і інвестиціями

Щоб врахувати в моделі амортизацію, припустимо, що щорічно вибуває фіксована частка капіталу, тому вибуття пропорційно запасам капіталу.

Зміна запасу капіталу - це різниця між інвестиціями і вибуттям капіталу.

Існує єдиний рівень капіталоозброєності, при якому інвестиції дорівнюють розміру зносу K_0 . Якщо в економіці досягнуто такий рівень, то він не буде змінюватися в часі, тому що сили, що діють на нього (інвестиції і вибуття), точно збалансовані.

У разі, коли запаси капіталу будуть менші від стійкого рівня, інвестиції перевищують вибуття, і тому капіталоозброєність зростає до рівноважного рівня K_0 . Коли запаси капіталу перевищуватимуть K_0 , то інвестиції менші за вибуття і капітал вибуває швидше, ніж додається. Тому капіталоозброєність знижується до стабільного рівня K_0 .

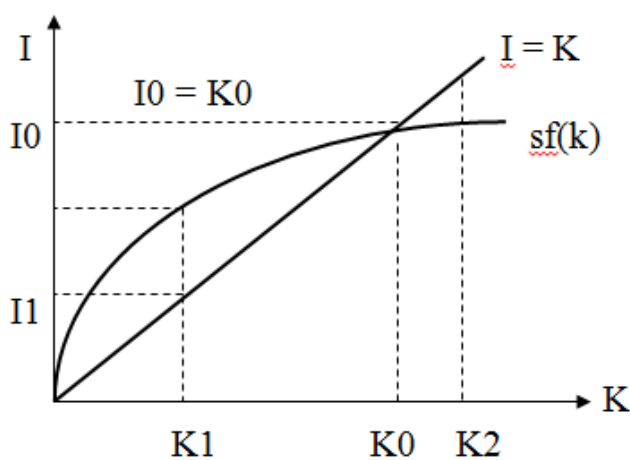

Рис. 9.4 - Зміни запасів капіталу в залежності від інвестицій і вибуття

Постійний рівень капіталоозброєності відповідає рівновазі економіки в довгостроковому періоді. З моделі Солоу випливає висновок, що високий рівень заощаджень веде до більш швидкого економічного зростання, але це прискорення - лише рух до нового стійкого стану. Зберегти високі темпи економічного зростання досить тривалий період часу постійно неможливо.

Данна модель дозволяє проаналізувати, яка частина виробленого продукту повинна споживатися в даний момент, а яка буде зберігатися для використання.

Теорія інвестицій. В основі теорії інвестицій лежить функція технічного прогресу, тобто співвідношення між темпом накопичення капіталу і темпом зміни прибутку.

Характер кривої показує, що в міру прискорення темпів зростання інвестицій на одиницю праці продуктивність праці зростає, тому що збільшення інвестицій дозволяє глибше застосовувати технічні знання, але це використання має свої межі. Нахил кривої залежить від появи нових ідей і швидкості їх впровадження.

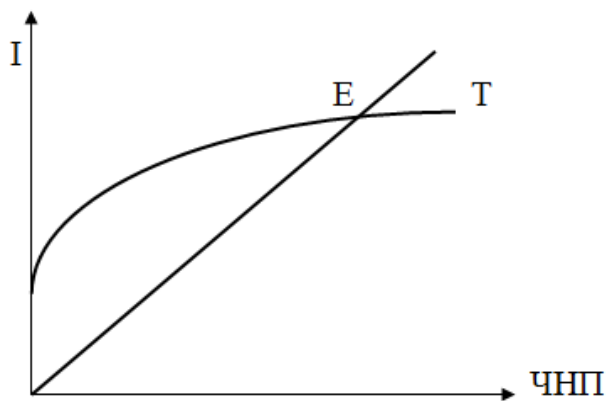

Рис. 9.5 - Функція технічного прогресу

Найважливішим напрямком сприяння економічному зростанню має бути стимулювання технічного прогресу з боку держави. Зокрема заохочення наукових досліджень, розвиток патентної системи, що дає тимчасову монополію, проведення податкової політики, включаючи надання пільг науково-дослідницьким організаціям, а також перехід ряду фундаментальних досліджень на бюджетне фінансування. Такі заходи держави доцільні, тому що це єдине джерело зростання ВВП в довгостроковому періоді.

Питання для самоконтролю

1. Що економісти розуміють під поняттям "економічний цикл"?
2. Назвіть і охарактеризуйте фази економічного циклу.
3. Які показники економічного циклу ви знаєте? Які з них характерні для тієї чи іншої фази?
4. Що таке криза в економіці? Назвіть види криз.
5. Перерахуйте і дайте коротку характеристику різним економічним циклам.
6. Які відмінності сучасних економічних циклів ви знаєте?

7. Назвіть основні наслідки економічного зростання національного господарства.
8. Які типи економічного зростання вам відомі? У чому їхня відмінність?
9. Які відмінності між потенційним і дійсним економічним зростанням?
10. Які показники вимірювання економічного зростання вам відомі?
11. Перелічіть групи факторів економічного зростання. З них більш важливі?
12. Що показує крива виробничих можливостей?
13. Перерахуйте і дайте оцінку позитивним і негативним сторонам економічного зростання.
14. У чому ви бачите відмінність між моделлю економічного зростання Домара і моделлю Харода?
15. Поясніть модель економічного зростання Солоу. На яких передумовах вона будується?
16. Як теорія інвестицій пояснює економічне зростання?

ТЕМА 10. Інфляція та антиінфляційна політика

1. Інфляція, її види та вимірювання. Темпи інфляції.
2. Дефляція та дезінфляція.
3. Взаємозв'язок інфляції та безробіття. Крива Філіпса. Стабілізаційні програми.

1. Інфляція, її види та вимірювання. Темпи інфляції.

Інфляція - це підвищення сукупного рівня цін і знецінення грошей. Розрізняють відкриту і приховану інфляцію.

Відкрита інфляція проявляється в умовах вільних цін і може проявлятися в наступних видах. *Помірна* - ціни ростуть повільно, менш ніж 10% за рік, вартість грошей зберігається. *Галопуюча* - ціни ростуть від 20 до 200% на рік, гроші починають прискорено втілюватися в товари. *Гіперінфляція* - ціни ростуть дуже швидкими темпами, більше 200% на рік. Інфляція стає некерованою.

Прихована інфляція може і не спостерігатися в зростанні цін. При цьому знецінення грошей виражається в дефіциті товарів і чергах. Цей вид інфляції може бути присутнім в будь-якій економічній системі, де велике державне втручання в ринкові процеси.

Темпи інфляції. Незважаючи на складність цього економічного явища, інфляція піддається кількісному вимірюванню. Найбільш поширеним і офіційним чисельним показником інфляції є **індекс споживчих цін (І цін)**, який визначається як відношення загального рівня цін в поточному періоді до базисного періоду, або відношення ціни споживчого кошика (певного набору товарів і послуг) в поточному році до споживчого кошика в базисному році. При визначенні індексу споживчих цін склад споживчого кошика фіксується на рівні базисного року. Передбачається, що склад споживчого кошика з року в рік не змінюється.

І спожив. цін = (Ціна споживчого кошика в поточному році / Ціна кошика у базисному році) * 100%.

Наприклад, ціна споживчого кошика (тижневого продуктового набору на людину в одному з міст України) в грудні 1998 р. становила 474 грн., а в грудні 1999 р. - 587 грн. Чому дорівнює І споживчих цін в 1999 р.?

$$I \text{ спожив. цін} = \frac{587}{474} * 100\% = 123,8\%$$

Отже, якщо рівень цін в 1998 р. береться за 100%, такий же набір товарів подорожчав на 23,8%.

Інфляція не передбачає зростання цін в рівній пропорції і одночасно. Склад споживчого кошика обмежений і визначається на основі аналізу поведінки споживачів. Ряд економістів вважає, що індекс споживчих цін завищує зростання вартості життя, тому що не бере до уваги зміну стилю поведінки (в сфері послуг) і якісні зрушення (наприклад, поліпшення якості товарів і послуг), а отже, можуть виникнути проблеми вимірювання, темпів інфляції, їх завищення.

Темпи інфляції розраховуються наступним чином: з індексу споживчих цін поточного року віднімається індекс споживчих цін минулого року, потім ця різниця ділиться на індекс цін минулого року і результат множиться на 100%:

I спож.цін поточ.року - I спож.цін поперед.року

Темп інфляції = _____ * 100%.

I спож.цін поперед.року

Наприклад, індекс споживчих цін в 1998 р. щодо попереднього року склав 184,4%, а в 1997 р., - 111,0%.

184,4 – 111,0

Темп інфляції = _____ * 100% = 66,1%

111,0

Темпи інфляції визначаються трьома основними факторами:

- 1) платоспроможним попитом;
- 2) витратами виробництва;
- 3) спекулятивним прибутком перекупників.

Платоспроможний попит залежить не тільки від кількості грошей в обігу, а й від швидкості їх обороту. Витрати виробництва залежать від якості його організації та управління, співвідношення динаміки оплати і продуктивності праці, вартості сировини та енергоносіїв, транспортних послуг і т.д.

Існує інший спосіб кількісного виміру інфляції. Це так зване «*правило сімдесяти*», яке дозволяє підрахувати кількість років, необхідних для подвоєння рівня цін. З цією метою число 70 ділиться на щорічний рівень інфляції.

70

Кіл. років, необхідних для подвоєн. цін = _____

Темп щорічного збільш. рівня цін (%)

У нашому прикладі при темпі інфляції 66,1% для подвоєння рівня цін буде потрібно $70 / 66,1 =$ трохи більше одного року. При темпах інфляції 6,6% для цього знадобилося б 10 років.

Інфляція може розраховуватися як:

$I = P - P-1 / P-1 * 100\%$, де P - середній рівень цін в поточному році,

$P-1$ - середній рівень цін у попередньому році.

Інфляція може бути збалансованою, тобто спостерігається помірне зростання цін одночасно на більшість товарів і послуг. У цьому випадку відповідно до щорічного зростання цін зростає і ставка відсотка, що рівнозначно економічній ситуації зі стабільними цінами. Подібна інфляція в економіці нічого не змінює.

Незбалансована інфляція являє собою різні темпи зростання цін на різні товари. Від незбалансованої інфляції страждають перш за все грошовий обіг і система оподаткування. Процес, протилежний інфляції, називається *дефляцією*, а *уповільнення темпів інфляції* - *дезінфляцією*.

Інфляційні очікування - це очікування, що визначають дії економічних суб'єктів на фінансовому, товарному і ринку робочої сили. У разі, якщо очікування економічних суб'єктів формуються за схемою раціональних очікувань, а сама інфляція очікуваною, негативний ефект повністю виключається. Причини появи інфляції формуються під впливом як грошових, так і негрошових чинників. Якщо переважають грошові чинники, то має місце інфляція попиту, або інфляція покупців. Під впливом негрошових чинників формується інфляція пропозиції (витрат), або інфляція продавців. Інфляція попиту може бути викликана як монетарними, так і немонетарними факторами.

Монетарні чинники:

1. Випуск зайвої грошової маси для покриття дефіциту держбюджету.

Зайва грошова маса входить в оборот по тій купівельній спроможності, яку мають гроші на момент їх емісії, але в силу того, що вона перевищує попит на гроші, то, коли цей надлишок виявляється на ринку, останні знецінюються, втрачають частину своєї купівельної спроможності.

2. Прискорення обороту грошей, в тому числі в силу так званої втечі від них, теж викликає інфляційний ефект, оскільки навіть при існуючій товарній і

грошовій масі одна грошова одиниця в середньому обслуговує більше угод. В результаті грошей виявляється як би більше, ніж потрібно.

3. *Кредитна експансія*, тобто швидке розширення кредиту не відображає реальної потреби в ньому з боку господарського обороту, так як отримані позики використовуються як для купівельного і платіжного засобу, переповняючи сферу обігу.

4. *Доларизація господарського обороту*, так як іноземна валюта в даному випадку доповнює вітчизняну грошову масу і при інших рівних умовах спричиняє її знецінення.

Немонетарні фактори:

1. *Скорочення пропозиції товарної маси*. Якщо воно не супроводжується адекватним зменшенням грошової маси і уповільненням швидкості обігу грошей, то викликає їх знецінення внаслідок зниження товарного наповнення грошових агрегатів.

2. *Незавершене будівництво, виробництво товарів, що не користується попитом, і втрати при зберіганні і транспортуванні фактично ведуть до тих же інфляційних наслідків*.

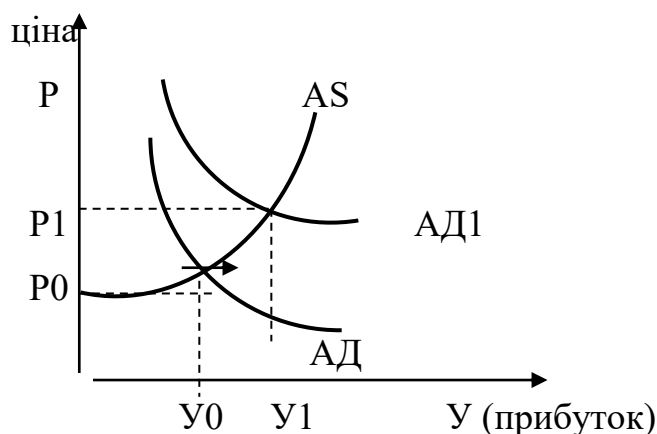

Рис. 10.1 - Зростання цін зумовлене збільшенням сукупного попиту

Інфляція пропозиції - це підвищення загального рівня цін через зростання витрат по виробництву і реалізації продукції. Інфляція пропозиції обумовлена такими *немонетарними факторами*:

1. *Недосконалість конкуренції* - зусилля монополій і їх ціновий диктат при наданні послуг транспорту, реалізації енергетичних і сировинних ресурсів. Покупці ресурсів змушені або підвищувати ціни, або, якщо цього перешкоджає попит на їх продукцію, змушені миритися з падінням прибутку і збільшенням збитків.

2. *Монополізм в банківській сфері* може сприяти інфляції витрат, якщо це пов'язано з завищенням процентних ставок при отриманні кредиту підприємствами.

3. *Надмірний податковий тягар* підвищує інфляцію витрат, оскільки платники податків розглядають свої платежі державі як витрати і намагаються при можливості покрити їх підвищенням цін.

4. *У розвинених країнах частка зарплати в собівартості продукції складає 70 - 80%*, тому інфляція витрат може супроводжуватися і діями профспілок щодо підвищення оплати праці, так як це веде до зростання витрат підприємства.

5. Специфічною причиною для СНД є створення *митних кордонів на пострадянському просторі*.

Взаємодія зростання цін на кінцеву продукцію і цін на ресурси створює **інфляційну спіраль** - механізм, який об'єднує дії показників, що спричиняють інфляцію попиту і інфляцію пропозиції. В процесі розкручування інфляційної спіралі ключову роль відіграють інфляційні очікування економічних суб'єктів.

3.Взаємозв'язок інфляції та безробіття

Порівняння конкретних даних про зміну інфляції і безробіття привело до розуміння взаємозв'язку між цими економічними явищами. Уяву про співвідношення норми безробіття і рівня інфляції дає крива Філіпса. Вона показує зворотну взаємозалежність, чим вищий темп інфляції, тим нижчий відсоток безробітних. У короткостроковому періоді держава маніпулює сукупним попитом для вибору визначеної комбінації показників безробіття і інфляції на кривій.

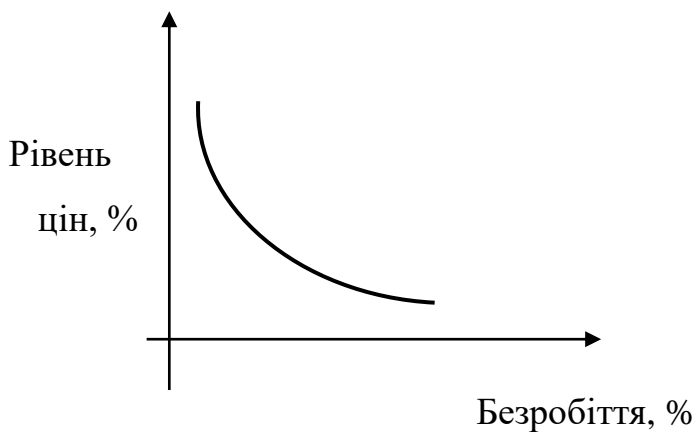

Рис. 10.2 - Кривая Філіпса в короткостроковому періоді

У довгостроковому періоді крива Філіпса набуває іншого вигляду. Припустимо, що економіка знаходиться в положенні А, що показує рівень безробіття при відсутності інфляції та інфляційних очікувань, тобто в положенні природного рівня безробіття. Уряд намагається скоротити безробіття нижче цього рівня за допомогою політики розширення попиту. Працюючі за наймом не очікують інфляції і сприймуть зростання номінальної заробітної плати як підвищення її реальної купівельної спроможності. Багато в такій ситуації почнуть шукати роботу. Підприємці також сприймають підвищення цін як ознаку підвищення купівельної спроможності, тому вони хочуть більше виробляти і більше приймати на роботу. Активність в економіці внаслідок цього росте і безробіття скорочується. В результаті економіка переміщується вздовж кривої Філіпса до точки В. Тут інфляція вище, а безробіття нижче, ніж початкова. Підвищення інфляції породжує інфляційні очікування і підвищені вимоги до заробітної плати, крива Філіпса зміщується вгору, тобто економіка потрапляє в точку С. Інфляція зростає знову. Знову посилюються інфляційні очікування найманих робітників і підвищуються їхні вимоги до заробітної плати. Крива Філіпса продовжує переміщатися вгору. Таким чином, може виникнути інфляційна спіраль. У довгостроковому періоді підприємці і працівники за наймом можуть пристосуватися до інфляції і стануть цілком враховувати її в розрахунках і вимогах заробітної плати, вони почнуть приймати ті ж рішення по виробництву і зайнятості, і до початку процесу інфляції. Тоді економіка повернеться до вихідного рівня безробіття, але тепер уже на більш високому рівні інфляції. Вона переходить в точку Д кривої. Крива

Філіпса в довгостроковому періоді набирає форму вертикальної лінії на рівні природної норми безробіття.

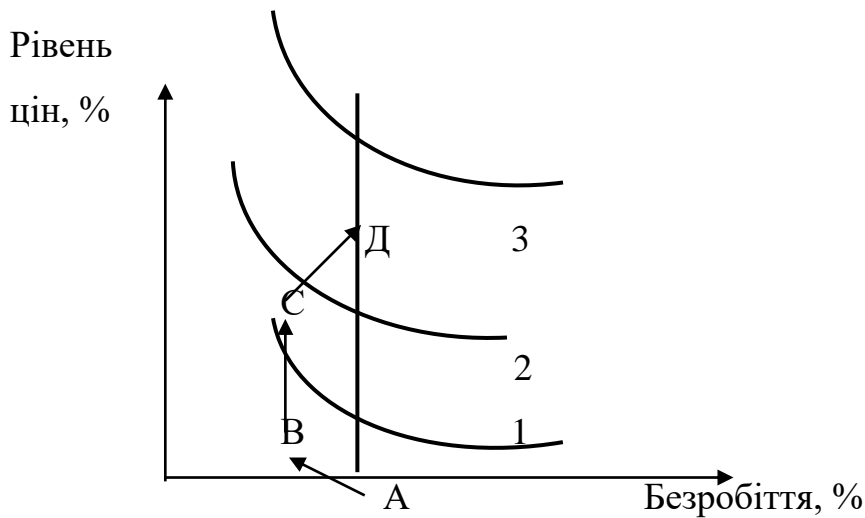

Рис. 10.3 - Крива Філіпса в довгостроковому періоді

Криза, за словами Й. Шумпетера, творчо руйнуючи економіку, сама формує матеріальні передумови виходу країни з цього важкого стану. Однак, як показала світова практика, перебудова може супроводжуватися затяжними і застійними процесами. Як відомо, механізм саморегулювання ринкової економіки не бездоганний і може давати серйозні збої.

Тому в другій половині ХХ століття в країнах з розвинутою ринковою економікою для підтримки економічної стабільності в суспільстві держава проводить *антициклічну політику*, спрямовану, перш за все, на пом'якшення циклічних коливань. Для цих цілей держава розробляє і здійснює *стабілізаційні програми*, що прискорюють процес виходу з кризи.

Економічна теорія рекомендує використовувати різні *стабілізаційні програми*. Серед них найбільш відомі програми кейнсіанського та монетаристського напрямів.

Кейнсіанське напрямок виходить з того, що економічна криза викликається падінням попиту. Заповнити цей недолік попиту повинна держава і таким чином сприяти виходу з кризи. Тому державі рекомендується робити закупівлі, збільшувати замовлення на створення товарів, робіт, послуг

приватному сектору. В результаті цих заходів в економіці починає формуватися сприятливий інвестиційний клімат. Цей ефект посилюється також використанням дешевого кредиту.

Дж. Кейнс використав *мультиплікатор-коефіцієнт помножуючого ефекту від збільшення інвестицій*. Послідовники Кейнса Е. Домар, Р. Харрод посилюють кількісний аналіз, намагаючись знайти більш точні відповідності між зростанням інвестицій, доходів, заощаджень.

При цьому було виявлено вплив на ці процеси таких факторів, як зростання населення і розвиток НТП. Харрод здійснив дослідження залежності величини капіталовкладень від зростання національного доходу. При цьому він виділяє в цьому процесі *акселеративний ефект*, побудований за принципом помноження результативного ефекту впливу національного доходу на величину інвестицій. З'єднуючись, мультиплікаційний і акселеративний ефекти створюють *кумулятивний економічний процес*. Харрод підтримує принцип рівноваги в макроекономіці, висунутий Кейнсом, за яким сума заощаджень має дорівнювати сумі капіталовкладень.

При відхиленні від цієї рівноваги виникають такі негативні явища ринкової економіки, як безробіття та інфляція. Підтримка зазначеної рівноваги, на думку Харрода, є функцією держави. Під час нестабільності рекомендується використовувати низьку норму відсотка для стимулювання капіталовкладень дешевим кредитом.

Монетаристський напрямок (Мілтон Фрідмен та ін.). В своїх стабілізаційних програмах спирається на кількісну теорію грошей. Як відомо, прихильники цього напрямку виходять з того, що ринок представляє собою саморегулюючу систему, і тому сам в змозі вийти на ті пропорції, які забезпечать ефективний розвиток. Держава повинна прискорити проходження через кризову фазу і вихід на новий виток збалансованого розвитку. Для того, щоб звільнити економіку від неефективних виробників, Фрідмен рекомендує використовувати дорогий кредит, підвищивши для цього облікову ставку

відсотка. Сильних виробників, що залишилися на ринку, держава може стимулювати пільговою податковою політикою. Це дозволить посилити їх ділову активність, що сприятиме розширенню виробництва та інвестування. Відповідно, на цій основі має збільшитися сукупна пропозиція і зменшитися безробіття.

Практика показує, що втілення в життя програм монетаристського напрямку прискорює шлях до стабілізації. Однак сам стабілізаційний період характеризується серйозними проблемами, наприклад, скороченням соціальних програм.

Слід врахувати також те, що монетаристи свою стабілізаційну програму будують, виходячи з передумови, що кількість грошей в обігу визначається державою, яка може вести і неправильну грошову політику, перевищуючи кількість грошей в порівнянні з товарною масою. Тому стабілізаційна програма передбачає зменшення грошової маси.

Питання для самоконтролю

1. Які види інфляції ви знаєте?
2. Перерахуйте основні причини розвитку інфляції попиту і інфляції пропозиції.
3. Якого вигляду набуває крива Філіпса в довгостроковому періоді і чому?

ТЕМА 11. Безробіття та політика зайнятості і соціального захисту населення

1. Сутність безробіття. Рівень безробіття.
2. Види та фактори безробіття. Закон Оукена.
3. Ринок праці: попит, пропозиція, рівноважна "ціна" праці.
4. Механізм функціонування ринку праці: класична і кейнсіанська моделі.
5. Поняття і макроекономічні індикатори рівня життя населення.
6. Доходи населення і їх диференціація.
7. Соціальна політика держави.

1. Сутність безробіття. Рівень безробіття.

Безробіття - це перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї.

Рівень безробіття - це відсоток безробітної частини робочої сили.

Рівень безробіття = $U / L * 100\%$, де **U** - безробіття; **L** - робоча сила;

Робоча сила - в цю групу входять всі особи, які можуть і хочуть працювати. Вважається, що робоча сила складається з працюючих і безробітних, які активно шукають роботу.

2. Види та фактори безробіття. Закон Оукена.

Виділяють такі види безробіття:

Фрикційне - робочі звільняються з метою пошуку більш підходящого місця роботи або їх робота носить сезонний характер.

Структурне безробіття - пов'язане зі зміною в структурі споживчого попиту і технології виробництва, змінюють структуру загального попиту на робочу силу, в результаті чого попит на деякі професії скорочується, а на інші, включаючи ті, що раніше не існували, збільшується.

Циклічне безробіття - визначається коливаннями ринкової економіки і виражається в зростанні безробіття на фазі спаду, коли сукупна пропозиція виявляється більшою за попит.

Повна зайнятість, або природний рівень безробіття (сума структурного і фрикційного безробіття) - це підтримка частки незайнятих в розмірі 5,5 - 6,5% від загальної чисельності робочої сили.

Ці показники можуть коливатися по різних країнах, але у всіх випадках повна зайнятість робочої сили не означає її 100% використання.

$U' = F' / R = q / \mu + q$, де **U'** - природна норма безробіття; **F'** - безробітні, для яких є робочі місця; **R** - економічно активне населення; **q** - частка робітників, які втрачають роботу; **μ** - частка безробітних, які знаходять роботу.

На розмір природної норми безробіття впливає ряд факторів:

1) демографічний фактор; 2) сформовано мінімум заробітної плати; 3) вплив профспілок.

Безробіття означає прямі економічні витрати для всього суспільства. Воно перш за все являє собою втрату економічних ресурсів. Товари та послуги, які

могли бути зроблені безробітними, назавжди втрачені. Внаслідок цього зменшуються можливості підвищення загального добробуту. Надмірне безробіття впливає на обсяг ВВП, відбувається відставання його обсягу. Воно являє собою обсяг, на який фактичний ВВП менше потенційного. Потенційний ВВП визначається виходячи з припущення про те, що існує природний рівень безробіття при нормальних темпах економічного зростання.

Артур Оукен математично виділив відношення між рівнем безробіття і відставанням обсягу ВВП. Це ставлення відомо як закон Оукена.

Він каже: якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний на 1%, то відставання обсягу ВВП становить 2,5%

$Y - Y' / Y' = \beta * (U - U')$, де Y - фактичний ВВП; Y' - потенційний ВВП; U - фактичний рівень безробіття; U' - природний рівень безробіття; β - емпіричний коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки безробіття.

Розмір β встановлюється емпіричним шляхом і він різний в різних країнах. Зазвичай його значення перебувають в інтервалі від 2 до 3.

3. Ринок праці: попит, пропозиція, рівноважна "ціна" праці

Ринок праці - це сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу робочої сили, тобто ринок, на якому відбувається обмін праці на заробітну плату.

На ринку праці формується попит, пропозиція і ціна на робочу силу. Суб'єктами економічних відносин на ринку праці виступають, з одного боку, підприємці, тобто значні монополії, бізнесмени, держава, а з іншого - окремі працівники або профспілки. Ціни, які формуються на ринку праці, є ставки заробітної плати, є грошовою формою вартості робочої сили. Кон'юнктура ринку праці характеризується співвідношенням між вільними робочими місцями і працездатними громадянами, які не зайняті і шукають роботу.

Ринок праці займає центральне положення в структурі ринкового господарства, є основою, на якій будується вся ринкова система, тому що без ринку праці практично неможливі функціонування і розвиток ринкової

економіки. *Розрізняють національний ринок праці* - діє в рамках економіки країни. *Світовий ринок праці* - діє в масштабах світової економіки в формі міжнародної трудової міграції.

Попит на працю - це платоспроможна потреба підприємців в найманій робочій силі для організації і розвитку виробництва.

Величина попиту на працю залежить від:

- Граничної продуктивності праці робітників;
- Технологічного рівня підприємства;
- Співвідношення рівня цін на застосовувані засоби виробництва. Чим вищий рівень заробітної плати в економіці в порівнянні з рівнем ціни на засоби виробництва, тим більше стимулів для поширення нової техніки і технологій і тим менший сукупний попит на працю;
- Величина попиту на товари і послуги, вироблені робочими, тому що попит на працю є вторинним;
- Ступінь заміни капіталу працею в процесі виробництва;
- Фаза економічного циклу: у фазі підйому попит на трудові послуги зростає, в фазі спаду - скорочується;
- Науково-технічний прогрес, з одного боку, створює передумови для звільнення частини робітників, або висуває до них нові вимоги, з іншого боку, викликає попит на робітників нових професій і спеціальностей.

Крива попиту на працю є спадною і відображає залежність між зарплатою і розміром попиту на працю з боку покупців. Це пов'язано з вторинним характером попиту на товари і послуги, а також необхідністю підприємця в збільшенні кількості найманих працівників.

Пропозиція робочої сили - це кількість і різноманітність трудових послуг, пропонованих на ринку робочої сили.

На розмір пропозиції трудових послуг впливають:

- Демографічні фактори, що визначають чисельність населення, а саме народжуваність, природний приріст т.п. ;

- Імміграція працездатного населення;
- Віковий пенсійний рівень. Так, чим раніше робочі виходять на пенсію, тим менше пропозиція трудових послуг, і, відповідно, навпаки;
- Рівень економічної активності різних демографічних і етнічних груп;
- Мобільність робочої сили, як територіальна, так і професійна;
- Тривалість робочого дня, від якої залежить прагнення до додаткової роботи;
- Дії профспілок, спрямовані на обмеження пропозиції з метою підвищення ставок заробітної плати;
- Можливість отримання інших джерел доходу.

Крива пропозиції праці показує залежність між пропозицією робочої сили з боку робітників і рівнем заробітної плати.

Виходячи з неокласичного підходу до визначення розміру пропозиції робочої сили, на нього впливають рішення індивідуумів з приводу максимізації корисності, що складається з двох благ: товарів, які можна купити на заробітну плату, і вільний час.

Індивідууми збільшують пропозицію праці при зростанні заробітної плати. Далі крива пропозиції праці змінює свій напрямок: відбувається зменшення пропозиції праці при зростанні заробітної плати.

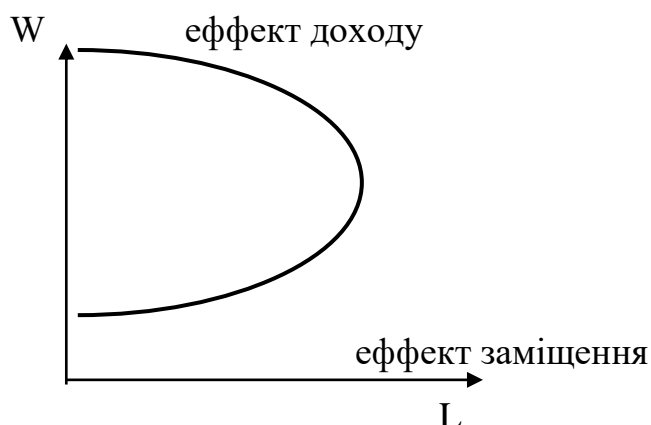

Рис. 11.1 - Ефект доходу і ефект заміщення

Однак після підсумовування індивідуальних функцій пропозиції "ефект прибутку" нейтралізується працездатним населенням, яке при високій ставці заробітної плати збільшує пропозицію праці.

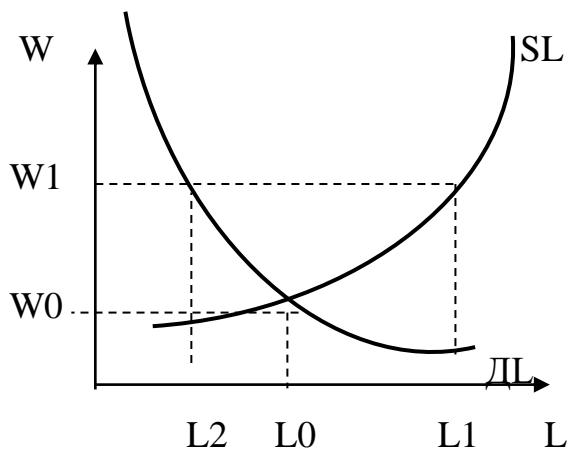

Рис. 11.2 - Рівновага на ринку праці

4. Механізм функціонування ринку праці: класична і кейнсіанська моделі

Аналіз ринку праці в класичній теорії будується на таких передумовах:

1. Ринкова система автоматично саморегулюється. При зовнішніх впливах рівновага на ринку праці тимчасово порушується і з'являються безробітні. Однак згодом рівновага відновлюється, досягаючи повної зайнятості.
2. Регулювання ринку праці здійснюється за рахунок гнучких цін, ставок зарплати і відсотка.
3. Держава не повинна втручатися в функціонування ринку праці.
4. Існування тривалого безробіття практично неможливо, якщо ж це відбувається, то це пов'язано з посиленням цін, ставок зарплати і відсотка.

Рівновага на ринку праці збігається з повною зайнятістю. Пропозиція праці цілком відповідає попиту на неї при ставці реальної заробітної плати.

Якщо заробітна плата піднялася до рівня W_1 , то пропозиція праці зросте до L_1 , попит на працю скоротиться до L_2 . Однак в умовах досконалої конкуренції і гнучкої реальної заробітної плати здобувачі в результаті погодяться на більш низьку оплату праці. Ставка заробітної плати буде знижуватися, поки не досягне рівноважного значення.

На відміну від неокласичної теорії, в кейнсіанській концепції ринок праці є сферою перетину інтересів різних соціальних інститутів, безпосередньо або

побічно втручаються в дію стихійних ринкових механізмів, відхиляючи ринок праці в напрямку недосконалої конкуренції.

Так, пропозиція праці, на відміну від неокласичної теорії, за цією концепцією майже не залежить від ціни праці. Побоювання людей втратити роботу в умовах безробіття також підтримують пропозицію праці на незмінному рівні, навіть при зниженні реальної заробітної плати в результаті зростання цін. Тому в кейнсіанській теорії пропозиція праці не реагує на коливання цін, а змінюється тільки внаслідок зростання грошової заробітної плати.

Таким чином, при аналізі функціонування ринку праці кейнсіанці приймають такі передумови:

1. Ринкова економіка не є саморегулюючою системою. При досягненні рівноваги сукупного попиту і сукупної пропозиції існує безробіття та інфляція.
2. Ціни і ставки заробітної плати нееластичні, і їх жорсткість визначена наявністю на ринку монополістів у вигляді профспілок і великих підприємств.
3. Існування природного рівня безробіття, як однієї з умов функціонування ринкової економіки.
4. Необхідне постійне втручання держави в економіку для забезпечення найбільш повної зайнятості.

У той же час попит на працю визначається не ціною праці, а розміром ефективного попиту на блага. Ефективний попит являє собою певне значення сукупного попиту і відповідає такому рівню зайнятості, при якому підприємець може максимізувати розмір очікуваного прибутку.

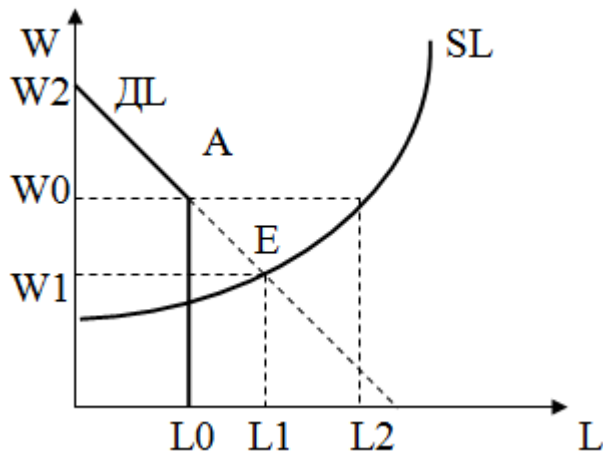

Рис. 11.3 - Рівновага на ринку праці за умов безробіття

У кейнсіанській концепції рівновага на ринку праці встановлюється при наявності безробіття.

При підвищенні заробітної плати до W_2 внаслідок збільшення витрат на наймання величина попиту на працю скоротиться з L_0 до 0. Скорочення заробітної плати нижче рівня W_0 не здатне збільшити попит підприємців на робочу силу навіть за рахунок скорочення витрат на неї. Це обумовлено неможливістю розширення виробництва в умовах незмінного ефективного попиту на блага, тому при зміні заробітної плати від 0 до W_0 попит на працю буде абсолютно нееластичним щодо неї. Крива кейнсіанської функції попиту на працю, таким чином, є ламана L_0AW_2 .

Поєднання кривих функції попиту на працю і її пропозиції показує, що при номінальній ставці заробітної плати W_0 пропозицію праці в розмірі L_2 перевищить обсяги попиту на робочу силу L_0 .

Дана ситуація на ринку буде стійкою і довгостроковою, що відображає стан квазірівноваги, коли при розбіжності попиту і пропозиції на працю замість зміни ставок заробітної плати відбувається кількісне пристосування підприємців та найманих працівників до нових умов.

Домашні господарства скорочують споживання товарів і послуг, а підприємці відповідно до зміни ефективного попиту на товарному ринку

знижують обсяги виробництва і зайнятості, тим самим поглиблюючи розрив між попитом і пропозицією праці.

5. Поняття і макроекономічні індикатори рівня життя населення

Рівень життя - це ступінь забезпеченості населення необхідними для життя матеріальними, духовними і соціальними благами. Його визначають також і як сукупність умов життєдіяльності людей, тобто праці, побуту, дозвілля. Рівень життя залежить, по-перше, від фактичного споживання матеріальних, духовних благ, по-друге, від розвитку потреб.

Розрізняють три рівні споживання:

- Індивідуальний, на якому відбувається споживання кожної окремої людини;
- Колективний, споживання на рівні колективу людей;
- Громадський, пов'язаний зі споживчими інтересами всіх громадян країни.

Для оцінки рівня життя застосовують такі показники:

Індекс людського розвитку - цей показник запропонований ООН як інтегрована оцінка рівня цивілізованості країни. Індекс людського розвитку включає тривалість життя населення, рівень освіти, обсяг ВВП на душу населення.

Індекс якості життя - характеризує рівень освіти, медичного обслуговування, тривалість життя, рівень зайнятості населення, його платоспроможність, доступ до політичного життя і т.д .

Прожитковий мінімум - рівень грошового доходу населення, забезпечує придбання мінімального науково обґрунтованого набору матеріальних благ і послуг, необхідних для життєдіяльності людини.

При аналізі прожиткового мінімуму розрізняють:

- *Фізіологічний мінімум* - вартість товарів і послуг, необхідних для задоволення тільки основних фізіологічних потреб, причому протягом відносно короткого періоду, без придбання одягу, взуття, інших непродуктових товарів;

- *Соціальний мінімум* - це мінімальні норми задоволення фізіологічних, соціальних і духовних потреб, тобто це вартість товарів і послуг, які суспільство визнає необхідними для зберігання рівня життя.

Прожитковий мінімум визначається на основі кошика споживача.

Кошик споживача - це вартість стандартного набору товарів і послуг масового споживання середнього споживача в конкретній країні в певний час.

Індекс вартості життя - характеризує зміни цін на споживчі товари і тарифи на послуги щодо фіксованого набору товарів і послуг, що входять до споживчого набору окремих категорій населення.

Коефіцієнт життєздатності населення характеризує можливості зберігання генофонду, інтелектуального розвитку населення в умовах проведення конкретної соціально-економічної політики.

Індекс інтелектуального потенціалу суспільства відображає рівень освіти населення і стан науки в країні. При його розрахунку враховуються: рівень освіти дорослого населення; питома вага студентів у загальній чисельності населення; частина витрат на освіту у ВВП; частина зайнятих в науці і науковому обслуговуванні в загальній чисельності зайнятих; частина витрат на науку в ВВП.

Людський капітал на душу населення відображає рівень витрат держави, фірм і громадян на освіту, охорону здоров'я та інші галузі соціальної сфери на душу населення.

6. Доходи населення і їх диференціація

Доходи населення - це сума коштів, отриманих за певний період часу і призначених для придбання товарів і послуг для особистого споживання.

Мета державного розподілу і перерозподілу ринкових доходів - це зменшення різкої диференціації за рівнем доходів і капіталу. У зв'язку з тим, що в ринковій економіці основна частина споживчих благ реалізується за гроші, рівень споживання населення визначається головним чином рівнем доходів. Розрізняють номінальний, розпоряджуваний і реальний прибуток.

Номинальний дохід - це вся сума грошового доходу, яка не залежить від оподаткування та зміни цін. **Розпоряджуваний прибуток** - це сума номінального доходу після сплати податків.

Реальний дохід являє собою кількість товарів і послуг, які можна придбати на розпоряджуваний прибуток, тобто **реальний дохід** - це розпоряджуваний прибуток з урахуванням рівня цін і інфляції.

Основними каналами надходження доходів є:

- Трудові доходи робітників - це оплата робочої сили як фактора виробництва, що застосовується у виробничому процесі;
- Підприємницький дохід - це прибуток, що залишається в розпорядженні суб'єкта підприємницької діяльності після відшкодування понесених матеріальних витрат і виплати відсотків;
- Доходи від власності у вигляді відсотків за вкладами, дивідендів, ренти;
- соціалізовані доходи - надходять незалежно від трудового вкладу. Це виплати з суспільних фондів споживання; трансфертні платежі, що надходять від держави, допомога по безробіттю; виплати по соціальному страхуванню;
- Доходи від тіньової економіки - це сукупність неврахованих, а також протиправних або інших, прирівняних до них видів економічної діяльності.

Абсолютна бідність - це відсутність прибутку як такого взагалі або відсутність прибутку, необхідного для забезпечення мінімуму життєвих потреб людини або сім'ї. Абсолютна бідність стосується насамперед таких категорій громадян, як особи без певного місця проживання, безпритульні діти, особи, які не мають статусу вимушених переселенців.

Відносна бідність визначається розміром прибутку нижче бюджету прожиткового мінімуму. Відносна бідність характеризується доходом, не перевищує 40 - 60% середнього доходу громадян.

Основною складовою грошових доходів населення є заробітна плата.

Мінімальна заробітна плата - це гарантований державою соціальний мінімум нетарифікованих праці. Функція мінімальної заробітної плати - це

мотивація власника робочої сили до участі у трудовій діяльності. Її розмір служить точкою відліку для всіх інших ставок заробітної плати.

Для визначення ступеня нерівності в доходах використовується крива Лоренца. На горизонтальній осі відкладається частка всієї кількості сімей від 0 до 100%, на вертикальній - їх частки в сукупному доході. Крива показує фактичний розподіл отриманого прибутку між окремими групами сімей.

Чим більший вигин кривої і чим далі вона відштовхується від кривої абсолютної рівності, тим більша нерівність у розподілі доходів, і навпаки. Однак крива показує тільки грошові доходи, одержувані населенням від громадського господарства, не торкаючись натуральних доходів і трансфертних платежів.

Якщо площу між кривою абсолютної рівності OF і кривою Лоренца визначимо буквою T і співвіднесемо її з площею трикутника OFK, то отримаємо показник ступеня нерівності в розподілі, який отримав назву коефіцієнта Джині: $G = T / OFK$

Іншим способом вивчення диференціації доходів є розрахунок децильних коефіцієнтів. Для цього виділяють дві групи населення: 10% сімей з найбільшим доходом і 10% з найменшим доходом в розрахунку на одну людину. Ставлення показників прибутку першої групи до доходів другої групи показує диференціацію доходів у цілому по країні. Як правило, диференціація доходів не повинна бути більша ніж в 5 - 7 разів.

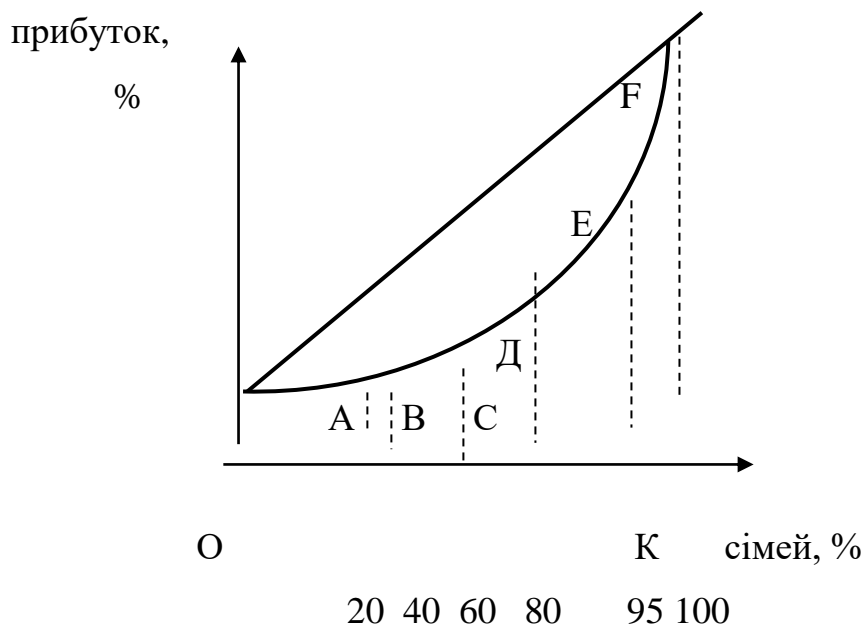

Рис.11.4 – Крива Лоренца

7. Соціальна політика держави

Соціальна політика - це діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні, а також узгодження цілей соціального характеру з цілями економічного зростання.

При розробці соціальної політики держава повинна виходити з таких принципів:

1. Державне втручання повинно відповідати вимогам ринку, тобто здійснюватися таким чином, щоб механізм цін як сигнальний пристрій продовжував функціонувати і щоб не порушувався ринковий порядок із стимулюючої і послідовної конкуренції.
2. Механізм соціального захисту повинен формуватися як сукупність державних гарантій, наданих кожному, і забезпечення дотримання прав людини. Відповідно для розробки такої системи необхідно визначити соціальні нормативи, які повинні відображати рівень життя і умови праці.

3. Повинен здійснюватися диференційований підхід до різних верств і груп населення в залежності від соціального стану, працездатності і ступеня економічної самостійності.

4. Система соціального захисту повинна бути інтегрованою, багаторівневою, на всіх рівнях з чітким визначенням прав, відповідальності і функцій кожного.

5. Масштаби перерозподільних процесів в суспільстві не повинні перевищувати оптимальних розмірів, що дозволяє зберегти стимули до кваліфікованої, творчої, ефективної.

Засобом реалізації соціальної політики є система соціального захисту та соціальних гарантій. **Соціальний захист** - це система державних заходів щодо забезпечення достойного матеріального і соціального становища громадян.

Основними напрямками формування ефективної системи соціального захисту визначаються: підтримка найбільш бідних верств населення; гарантія права на працю; регулювання зайнятості.

Соціальний захист включає соціальне забезпечення і соціальну підтримку.

Соціальне забезпечення (прямий вплив) передбачає страхування населення і допомогу. Соціальна підтримка (непрямий вплив) передбачає гарантії та пільги.

Для зберігання певного рівня життя громадян, особливо бідних, приймаються наступні заходи:

1. Компенсація - це відшкодування населенню частини додаткових витрат, викликаних підвищенням роздрібних цін на групи товарів, що користуються масовим попитом. При цьому компенсується лише певна норма споживання. Компенсація носить диференційований характер і спрямована на соціально незахищені верстви населення.

2. Адаптація - це підвищення розміру фіксованих виплат, а саме: пенсій, допомог, стипендій, мінімальної заробітної плати в міру зростання вартості життя.

3. *Індексація доходів* - це автоматичне коригування номінальних доходів в міру зміни індексу цін відповідно до заздалегідь затвердженої методики. Індексації підлягають заробітна плата, заощадження, соціальні виплати, допомога. **Соціальні гарантії** - це система зобов'язань держави перед своїми громадянами щодо задоволення їхніх соціальних потреб.

Виділяють такі елементи системи соціальних гарантій:

1. Гарантії рівного доступу до соціально пріоритетних благ.
2. Гарантії зайнятості, індивідуальної підприємницької діяльності.
3. Гарантії доступу працівника до процесів прийняття управлінських рішень.
4. Гарантії розподілу по праці, отримання прибутку на основі прийнятних засобів і джерела їх формування.
5. Гарантії рівного доступу до ринків товарів та послуг.
6. Гарантії в сфері споживання.
7. Гарантії забезпечення екологічної безпеки для нормального відтворення життя членів суспільства.
8. Гарантії захисту цивільних свобод кожної особистості.

Питання для самоконтролю

1. Що таке безробіття? Назвіть основні види безробіття.
2. Що ви розумієте під природним рівнем безробіття? Яким він повинен бути?
3. Поясніть закон Оукена. Як він розраховується?
4. Перерахуйте основні фактори, що впливають на розмір попиту на працю.
5. Перелічіть основні фактори, що впливають на розмір пропозиції трудових послуг.
6. Виходячи з яких умов аналізується ринок праці в класичній теорії?
7. Виходячи з яких умов аналізується ринок праці в кейнсіанській теорії?
8. Які ви знаєте показники рівня життя людей? Охарактеризуйте їх.
9. У чому ви бачите відмінності між фізіологічним і соціальним прожитковим мінімумом?
10. Що таке доходи населення? Які ви знаєте джерела надходження доходів?

11. Що являє собою мінімальна заробітна плата? Яка її основна функція?
12. Що показує крива Лоренца? Коефіцієнт Джині?
13. Якими принципами повинна керуватися держава при здійсненні соціальної політики?
14. Назвіть заходи, що вживаються державою для підтримки певного рівня життя громадян країн.

ТЕМА 12. Макроекономічна політика у відкритій економіці

1. Модель малої відкритої економіки.
2. Обмінний курс і обсяг виробництва.

1. Модель малої відкритої економіки

Розглянуті раніше моделі представляли собою закриту економіку, тобто економіку, що не здійснює ні експортних, ні імпортних операцій. Закрита економіка характеризується таким станом економічної системи, в якій всі ділові операції, операції здійснюються всередині даної країни, а розрахунки проводяться в національній валюті.

Однак така ситуація не характерна для країн, тому що жодна з них не є ізольованою від зовнішнього світу. Тому повна макроекономічна модель повинна включати операції, що здійснюються як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Тому, повна макроекономічна модель це модель відкритої економіки.

Відкрита економіка - це економіка країни, яка експортує та імпортує значну частку товарів і послуг, а також надає і отримує кредити на світових фінансових ринках.

Розрізняють малу відкритую економіку і велику відкритую економіку.

Мала відкрита економіка являє собою економіку невеликої країни. Модель малої відкритої економіки включає облік руху капіталу і поточних операцій. Вона представлена на світовому ринку невеликою часткою і практично не впливає на світову ставку відсотка. Приймає її як дану, оскільки її

заощадження і інвестиції складають незначну частку світових заощаджень і інвестицій. Тому світова ставка відсотка залежить від світового ринку.

Велика відкрита економіка - це економіка великої країни, що володіє значною часткою світових заощаджень і інвестицій, тому вона впливає на світову ставку відсотка.

Основними показниками відкритої економіки є:

1. Зовнішньоторговельна квота в ВВП.
2. Частка експорту в обсязі виробництва.
3. Частка імпорту в споживанні.
4. Частка іноземних інвестицій по відношенню до внутрішніх інвестицій.

Макроекономічна рівновага буває двох видів:

- часткова макроекономічна рівновага - це рівновага на окремо взятому компоненті економічної системи; - загальна економічна рівновага - це рівновага економічної системи в цілому.

Також розрізняють внутрішню і зовнішню рівновагу.

Внутрішня рівновага - це збалансованість попиту і пропозиції в умовах повної зайнятості і при відсутності інфляційних процесів.

Зовнішня рівновага передбачає підтримку нульового сальдо платіжного балансу в фіксованому або плаваючому режимі валютного курсу.

У відкритій економіці аналіз економічної політики здійснюється виходячи з моделі Мандела - Флемінга. Вона характеризує фінансування економіки в короткому періоді і є модифікованою формою моделі IS - LM для малої відкритої економіки.

Головна відмінність між ними полягає в тому, що модель IS - LM - це модель закритої економіки, а модель Мандела - Флемінга є моделлю малої відкритої економіки.

Функціонування економіки, відповідно до цієї моделі, обумовлене системою обмінного курсу валюти.

У моделі передбачається наступне:

1. Внесок національної економіки в світовий ринок невеликий, і тому основні параметри її розвитку задані світовим ринком.
2. Рівень цін в короткостроковому періоді є незмінним.
3. У малій відкритій економіці існує абсолютна мобільність капіталу, тобто відсутні будь-які перешкоди в переміщенні капіталу з однієї країни в іншу.
4. Внутрішня процентна ставка дорівнює світовій.

Модель містить три ендогенні змінні: прибутку, ставку відсотка і валютний курс. Положення кривої IS обумовлено рівнем обмінного курсу. Підвищення обмінного курсу зрушує криву вліво. Припустимо, що всі три криві перетинаються в одній точці і графік має такий вигляд:

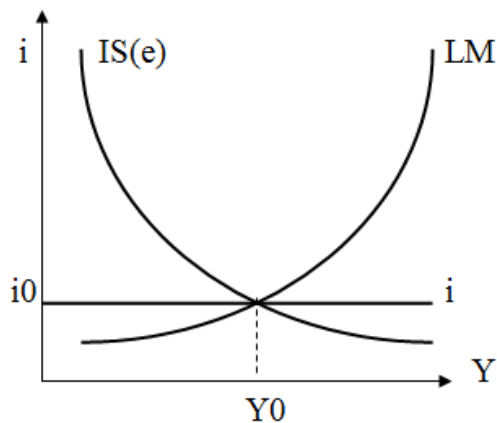

Рис. 12.1 - Перетин кривих IS, LM і світової відсоткової ставки в одній точці

Однак криві можуть не перетинатися в одній точці. У такому випадку можливі два варіанти.

1. Якщо обмінний курс дуже низький, то криві IS і LM перетинаються вище від рівня світової процентної ставки. Подібна ситуація стимулює інвесторів вкладати капітал в економіку даної країни, що і зумовлює зростання курсу її валюти і зміщення кривої IS вліво.

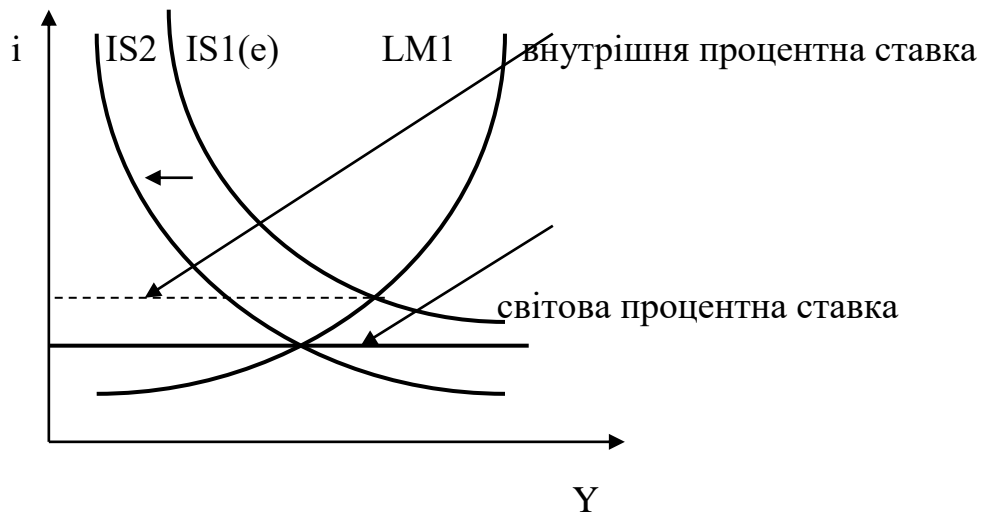

Рис. 12.2 - Криві IS и LM перетинаються вище від рівня світової відсоткової ставки.

2. Якщо криві IS і LM перетинаються в точці нижчій від світової процентної ставки. У цьому випадку інвестори даної країни зацікавлені у вивозі свого капіталу. Внаслідок цього обмінний курс валюти знизиться, і крива IS зміститься вправо.

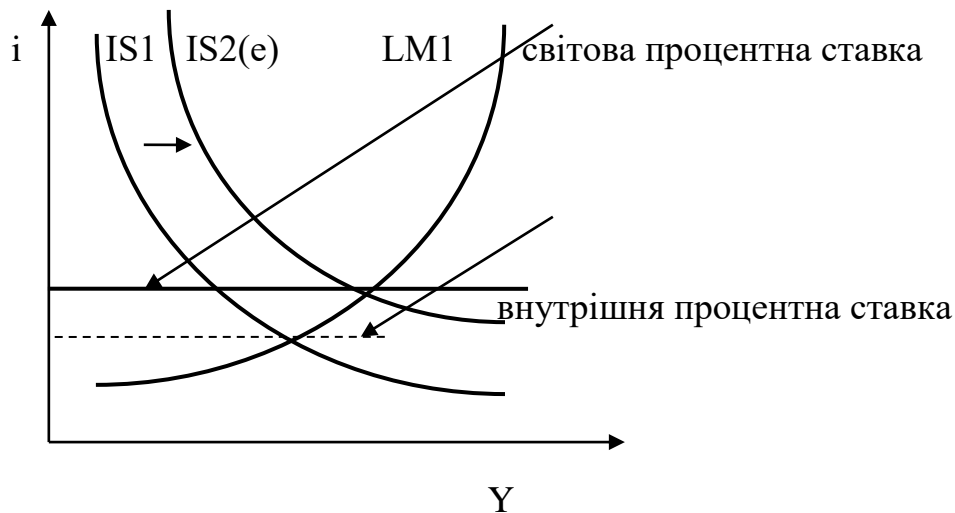

Рис. 12.3 - Криві IS і LM перетинаються нижче від рівня світової відсоткової ставки.

Таким чином, і в першому і в другому випадку рівновага встановлюється на рівні світової процентної ставки.

2. Обмінний курс і обсяг виробництва

Модель Мандела - Флемінга може використовуватися при аналізі економічної політики держави в умовах плаваючого та фіксованого обмінних курсів.

Економічна політика в умовах плаваючого курсу. Припустимо, що уряд проводить стимулюючу фіскальну політику шляхом зниження податків або збільшення державних витрат. У малій відкритій економіці стимулююча фіскальна політика в умовах плаваючого курсу не впливає на обсяг виробництва. Процентна ставка, в результаті проведеної політики, стане вищою за світову і це буде стимулювати приплив капіталу з-за кордону. Збільшиться пропозиція іноземної валюти і зросте попит на національну валюту. Курс валюти виросте і зробить більш дорогими вітчизняні товари, що зменшить чистий експорт. Зменшення чистого експорту нейтралізує вплив стимулюючої політики на обсяг національного виробництва.

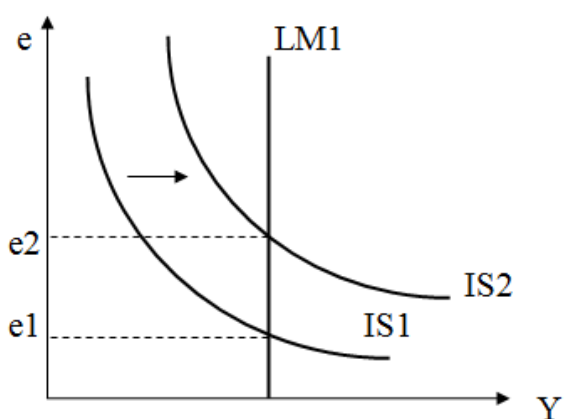

Рис. 12.4 - Проведення фіскальної стимулюючої політики в умовах плаваючого валютного курсу.

Проведення монетарної політики при плаваючому валютному курсі. ЦБ стимулює економічне зростання, зменшуючи норму резервування. У короткостроковому періоді при незмінному рівні цін це призведе до збільшення пропозиції грошей. Крива LM1 переміститься в положення LM2.

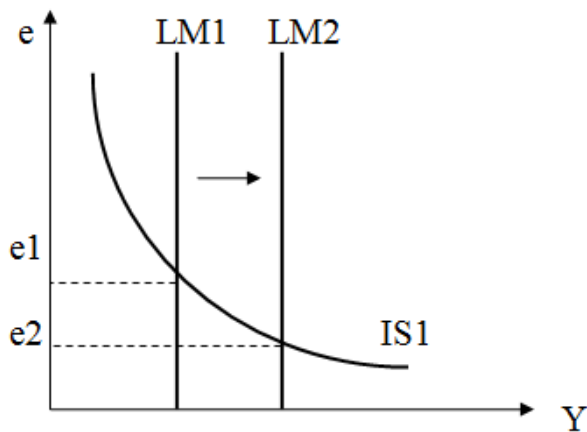

Рис. 12.5 - Проведення монетарної політики в умовах плаваючого валютного курсу

Монетарна політика у відкритій економіці впливає на обсяг національного виробництва в тому ж напрямку, що і в закритій, однак механізм цього впливу інший. Збільшення пропозиції грошей в закритій економіці зменшує процентну ставку, стимулює податки на внутрішні інвестиції, розширює обсяг виробництва. У малій відкритій економіці внаслідок абсолютної мобільності капіталу внутрішня процентна ставка дорівнює світовій. Зі збільшенням пропозиції грошей внутрішня процентна ставка знизиться, що призведе до відтоку капіталу за кордон. Цей відтік нейтралізує зниження внутрішньої процентної ставки. Одночасно відтік капіталу за кордон збільшує пропозицію національної валюти на міжнародних ринках, тому її обмінний курс знижується і це стимулює експорт і стримує імпорт. Згодом стан торгового балансу поліпшується, сукупний попит і обсяг виробництва збільшуються.

Таким чином, у відкритій малій економіці монетарна політика впливає на виробництво через валютний курс і не впливає через процентну ставку.

Економічна політика в умовах фіксованого валютного курсу. Уряд проводить стимулюючу фіскальну політику через зниження податків і збільшення державних витрат. Збільшення державних витрат перемістить криву IS_1 вправо, в положення IS_2 і підвищить обмінний курс.

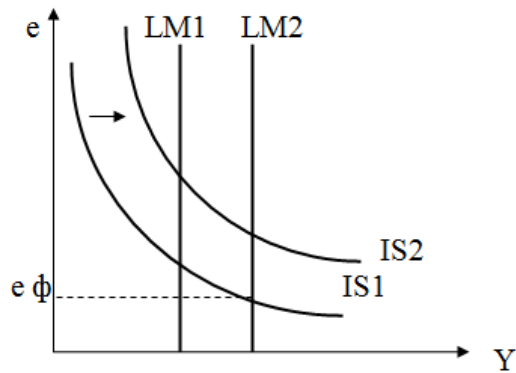

Рис. 12.6 - Проведення стимулюючої фіскальної політики в умовах фіксованого валютного курсу.

Щоб утримати обмінний курс на встановленому рівні, ЦБ буде купувати запропоновану іноземну валюту. Це автоматично збільшує пропозицію грошей, і крива LM1 також переміститься вправо, в положення LM2. Таким чином, стимулююча фіскальна політика в умовах фіксованого валютного курсу збільшує обсяг виробництва, а нова рівновага на товарному і грошовому ринках встановлюється на колишньому рівні фіксованого курсу і процентної ставки.

Монетарна політика. Припустимо, що ЦБ для збільшення обсягу національного виробництва знижує норму резервування і купує державні облигації у економічних суб'єктів. Це збільшує пропозицію грошей. На початку крива LM1 переміщається вправо, а курс національної валюти і внутрішньої процентної ставки знижується.

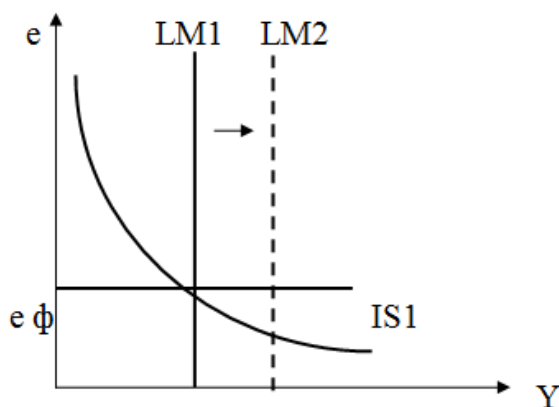

Рис. 12.7 - Проведення монетарної політики в умовах фіксованого валютного курсу.

Зі зниженням ринкового курсу національної валюти продавці валюти продаватимуть її ЦБ, який обмінює національну валюту на іноземну за фіксованим курсом. Пропозиція грошей в економіці зменшується, і крива LM2 повертається в своє початкове положення. В результаті обсяг національного виробництва і валютний курс не змінюються.

Таким чином, в системі фіксованих валютних курсів монетарна політика не дає результатів.

Питання для самоконтролю

1. У чому ви бачите відмінність відкритої економіки від закритої?
2. Яка різниця між малою відкритою економікою і великою відкритою економікою?
3. Назвіть відмінності, що існують між внутрішньою рівновагою і зовнішньою.
4. Назвіть основні положення, на яких будується модель Мандела - Флемінга.
5. Поясніть механізм проведення урядом стимулюючої фіскальної політики в умовах плаваючого валютного курсу.
6. Що дає проведення монетарної політики при плаваючому валютному курсі?
7. Які заходи здійснює держава при проведенні стимулюючої фіскальної політики в умовах фіксованого валютного курсу?
8. Які заходи здійснює держава при проведенні монетарної політики в умовах фіксованого валютного курсу?

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Макроекономіка: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2005. – 851 с.;
2. Введение в макроэкономику: учебное пособие / Т.Ю. Матвеева. – М. ГУ ВШЭ, 2007 – 511 с.;
3. Панчишин С. Макроекономіка / С. Панчишин – К.: Либідь, 2001. – 456 с.
4. Селищев А.С. Макроекономіка. – СПб. :Питер, 2000. – 456 с.
5. www.library-odeku.16mb.com

Додаткова

1. Луссе А. Макроекономика: ключевые вопросы: Учебное пособие. / А.Луссе – СПб.: Питер, 1999. – 345 с.
2. Саакс Дж.Д. Макроекономика. Глобальный подход: Пер. с англ. / Саакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б.– М. : Дело, 1996. – 756 с.
3. Салатюк Н. М. Макроекономіка : курс лекцій / Н. М. Салатюк. - К.: НУХТ, 2010. - 144 с. – Електронний режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/5274>
4. Палехова В.А. Макроекономіка: Навчальний посібник. – 2-ге вид., доп. та перероб. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 304 с. – Електронний режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/7/16.pdf>
5. Журнали: «Економіка України», «Регіональна економіка», «Фінанси України», «Економіст», «Вопросы экономики».